

Eesti Raamatukoguhoidjate Ühing

EESTI RAAMATUKOGUHOIDJATE ÜHINGU

AASTARAAMAT

12

2000

Tallinn 2001

Toimetuskolleegium: Maie Kalda, Linda Kask (tehniline toimetaja), Maire Liivamets (koostaja ja toimetaja), Reet Olevsoo, Elle Tarik
Resümeed tõlkinud ja toimetanud: Siivi Frey
Eesti Raamatu Aasta märk: Helmet Raja

Trükkimist toetasid: Eesti Kultuuriministeerium
Eesti Raamatu Aasta Peakomitee

ISSN 1406-0876

Trükkitud OÜ Vali Press, 2001

© Eesti Raamatukoguhoidjate Ühing
Tõnismägi 2, 10122 Tallinn
tel: (0) 662 0388
e-post: ela@nlib.ee

SISUKORD * CONTENTS

Saateks * Preface		5
RAAMAT ON EESTI RAHVA UHKUS		
<i>Hando Runnel</i>	Eesti Raamatu Aasta 2000 ja raamatukogud	7
<i>Maie Kalda,</i> <i>Maire Liivamets</i>	Kas mäletamisväärt kirjanduskümnend?	10
<i>Kadri Tüür</i>	Vabanemisi: 1990. aastate eesti luulest	23
<i>Krista Kumberg</i>	Lookas laua taga võib kõht ka tühjaks jääda ehk kaasaegse algupärase ja tõlkelise laste- ja noorte- kirjanduse seis 2000. aasta esimeseks pooleks raamatukoguhoidja pilgu läbi	31
<i>Krista Kaer</i>	Tõlkeilukirjandus 2000	44
<i>Tiina Tarik</i>	Piirjooni jõudetunni lugemisvarast	49
<i>Anne Rande</i>	Koostöö on aja märk ehk eesti lastekirjanduse uus kevad	57
RAAMATUKOGUNDUSE TÄNAPÄEV		
<i>Marje Tamre</i>	Eesti raamatukogundus 2000 avalikkuse pilgu all	63
<i>Elle Tarik</i>	Mille üle arutleb maaraamatukoguhoidja. Kümme aastat seminarlaagreid	76
<i>Janne Andresoo</i>	Rahvusbibliograafia – pilk tänasesse ja homsesse	82
<i>Evi Rannap</i>	Raamatukogu- ja infotöötajate eetikakoodeksist	88
VAADATES AASTATE TAHA		
<i>Ivi Tingre</i>	Eesti NSV Kultuuriministeerium ja raamatukogud 1974–1992	91
<i>Maara Üksti</i>	Koondkataloogi lugu Eestis 1956–1999	101
<i>Anne Klaassen</i>	Minu tee bibliograafiate juurde	112
JUUBELID		
<i>Marje Aasmets</i>	Helmi Masing – 90	119
	Õnnitleme ERÜ liikmeid – juubilare	120
ARVUSTUSI		
<i>Rein Ruutsoo</i>	Ajalugu kui jutustus	121

ERÜ TEGEVUSEST 2000. AASTAL		
<i>Krista Talvi</i>	Juhatuse aruanne	126
<i>Reet Olevsoo</i>	Kroonika	134
<i>Margit Stamm</i>	ERÜ trükisõnas	146
ELNET KONSORTSIUM		
<i>Asko Tamme</i>	Eesti Raamatukoguvõrgu Konsortsium 2000	150
SEADUSED JA JUHENDDOKUMENDID		
	Eesti raamatukoguhoidja ja infotöötaja eetikakoodeks	152
SUMMARIES		
<i>Hando Runnel</i>	The Estonian Book Year 2000 and Libraries	153
<i>Maie Kalda, Maire Liivamets</i>	A Decade of the Literature Worth Remembering	153
<i>Kadri Tüür</i>	In Liberation: of the Estonian Poetry of the 1990's	155
<i>Krista Kumberg</i>	One May Go Hungry at a Well-Laden Table...	156
<i>Krista Kaer</i>	Fiction in Translation 2000	
<i>Tiina Tarik</i>	Some Borderlines on Recreational Literature	157
<i>Anne Rande</i>	Cooperation as a Sign of Time, or a New Spring of Estonian Children's Literature	158
<i>Marje Tamre</i>	Estonian Librarianship 2000 and the Public Opinion	159
<i>Elle Tarik</i>	Issues Discussed by Rural Librarians: A Decade of Seminar Camps	159
<i>Janne Andresoo</i>	The Estonian National Bibliography	160
<i>Evi Rannap</i>	About the Librarians' and Information Specialists' Code of Ethics	161
<i>Ivi Tingre</i>	The Ministry of Culture of the Estonian SSR and Libraries, 1974–1992	162
<i>Maara Üksti</i>	A Story of the Union Catalogue in Estonia, 1956–1999	162
<i>Anne Klaassen</i>	My Way to Bibliography	163
<i>Marje Aasmets</i>	Helmi Masing's 90 th Anniversary	163
<i>Rein Ruutsoo</i>	History as a Narrative	164
<i>Krista Talvi</i>	About the Activities of the Estonian Librarians' Association in 2000	165
AUTORID * AUTHORS		167

SAATEKS

Selle väljaande lähetame teele eesti raamatu kiituseks ja Eesti Raamatu Aasta auks.

Meie aastaraamatus pole kunagi varem nii palju ridu ilukirjandusele pühendatud. Oleme küll alati olnud truud raamatule, kelle teenistuses me seisame, aga ustavad ka raamatukogule ja raamatukoguhoidjale, sest nemad vajavad ju samuti tähelepanu. Nii kutsubki aastaraamat oma lugejaid, enne- kõike raamatukoguhoidjaid kaasa mõtlema, mis raamatud need on, mis raamatukoguriulitel seisavad?

Raamatu kohta ei tohiks ju nii ühemõtteliselt lausuda – see on kehv ja see häa, pigem peaksime arutlema, kellele ja milleks ta on kirjutatud, kes teda vajab. Küllap on igal raamatul oma lugeja, raamatukoguhoidja võiks ehk aidata neid kokku viia.

Vaatamata raamatuaastale, olenemata enamiku raamatukoguhoidjate ühistest püüdlusest ja heast tahtest, ei kujunenud aasta 2000 eesti raamatukogunduses säravaks ja koostööaltiks. Ent õpetlikuks kindlasti. Mida möödunust sõelale jäi, seda ka aastaraamatust leiate. Ja kui teile tundub, et seda on vähevõitu, siis pange õlg alla ja öelge oma sõna. Teostage oma mõtted veel selsinatsel aastal, siis on ka raamatukogunduselu tutvustavad peatükid mitmekesisemad. Pidage meeles, aastaraamat on kokkuvõtte meie tehtud, aga kaude ka tegemata töödest. Igal juhul märkate, et eakam raamatukoguhoidjate põlvkond lausub hüvastijätusõnu, keskmised muretsevad, ja nooremad, vähe neid seekord küll on, heidavad olukorrale hindava pilgu. Kuid nõnda peabki ju olema.

Tänu kõigile, kes aitasid aastaraamatul ilmavalgust näha – olgu siis nõu või jõuga, ja kui viga näete laita, siis nagu juba öeldud, tulge ja aidake!

*Aastaraamatu 2000 tegijad
ja Eesti Raamatukoguhoidjate Ühing*

PREFACE

This publication is dedicated to the Estonian book and the Estonian Book Year. Never before has the Annual Book contained so many words devoted to fiction. We have always been loyal to the book we serve, as well as to the library and librarians, as the latter also deserve attention. That is why we call on our readers, librarians above all, to join in a discussion about the books that fill the shelves of our libraries.

We should not judge books by unambiguously saying either this is a good book or this is a bad book. Instead, we should think what user groups the book is aimed at or for what purpose it is written. Whom will it serve? Every book is likely to have its own reader, the role of the librarian is to bring them two together.

In spite of the announced Book Year and common efforts and a good will of the majority of librarians, the achievements of the year 2000 and the results of the collaboration between librarians were not significant. However, there is a lot to learn from it. The content of the Annual Book contains what was sifted out from the undertakings of the previous year. If you consider it insufficient you are welcome to put your shoulder to the wheel and join in a conversation. Realise your ideas now, and the variety of articles introducing the library world will be wider. Remember, the Annual Book is a summary of the accomplished work as well as an indirect summary of the works which have not been completed.

Anyway, it is not difficult to see that the generation of elderly librarians are saying their farewell. The middle-aged people are worried about things; and the representatives of the younger generation (not many this time, indeed) are trying to estimate the situation we have.

We would like to thank all our assistants who made significant and useful contributions to the publishing of the Annual Book.

Compilers of the Annual Book 2000
and Estonian Librarians' Association

RAAMAT ON EESTI RAHVA UHKUS

Hando Runnel

EESTI RAAMATU AASTA 2000 JA RAAMATUKOGUD

Nüüd, kui üks aastatuhat on lõppenud, on meie raamatuaasta (Eesti Raamatu Aasta 2000) alles poolel teel. Inimene igatseb uut igas asjas. Aga teame ka, et uus võib olla kõigepealt äraunustatud vana. Raamatuaasta keskel võib vabalt kõnelda uue pähe samu mõtteid ja aateid, mis alguses või koguni enne algust, sest kes muu seda enam mäletab kui ainult ise. See ise saab takistuseks, sest ta mäletab ega taha sõna-sõnalt korrata kõike meeles ja meelel olevat ikka uuesti. Aga aatelised asjad pole fantastilised faabulad, vaid üsna ranged, karged ja karmid oma arhetüüpses püsikindluses!

Praegust raamatuaastat võrreldakse kõige enam Eesti esimese raamatuaastaga aastal 1935. Too oli suurejooneline oma kavakindluse ja teostuse poolest. Eesmärgiks oli austada raamatu autoreid, külvata heade raamatute mõju laiadele lugejahulkadele, toetada õppivat noorsugu kooliraamatukogude rikkaliku täiendamise läbi väärt- ja teatmeraamatutega. Ka käesoleva raamatuaasta eesmärkide loetelus oli algatajatel ühel tähtsamal aukohal rahvaraamatukogude ja kooliraamatukogude küsimus. Nimelt paistis, et iseseisvuse taastamise järel on kasvanud raamatukogude kui kohalike kultuuritemplite tähtsus, raamatukogude, eriti kooliraamatukogude aineoline olukord on olnud aga paiguti vilets. Raamatuaasta tõstis need küsimused palavamalt päevakorda. Kurva tõigana jääb küll ajalookroonikasse tüliasi, kuidas just raamatuaastal riigi valitsevad ringkonnad hakkasid energilisemalt kui uute raamatukogude ehitamiskavadega tegelema mõne suure teadusraamatukogu "ammuse likvideerimiskava otsustava elluviimisega". Aga raamatuaasta kestab ning kestavad koostöökatsed Eesti Raamatu Aasta Peakomitee ning riigi seadusandja ning täitevvõimu vahel ühiste ja ülemate aadete nimel. Rõõmustavalt tuleb märkida, et käimasolev Eesti Raamatu Aasta on ikkagi tuntavalt tõstnud elanike algatusvõimet üle kogu Eesti.

Et piltlikult näidata, kui ammused on eesti ühiskonna püüdlused raamatukultuuri teadvustamise ja tõhustamise valdkonnas, lubatagu siin ümber trükkida mõni tähelepanek ja õpetus ühe süstemaatilise rahvaharija kirjutustest aastast 1884. Kirjutaja oli Ado Grenzstein "Olevikus". Kirjutiste sarjas "Meie kirjanduse käekäik" ja muus on visandatud raamatuaastalik vaatekoht meie endi kohustustest eesti keele kultuurkeeleks arendamisel ning juhtmõtted raamatu kui kultuuriteguri hindamiseks. Olles ise kultuurikriitik, tõstab Grenzstein ka raamatute (kirjanduse) ilmas tähtsaks tegelaseks kriitiku:

"Pääle raamatu kirjutaja, kirjastaja ja ostja on veel keegi olemas, mille mõjudus kirjanduse kohta väga suur on. See mõjuv mees on raamatu kriitikus. Õnn sellele kirjandusele, mis agarast ja tõdearmastavast kriitikast läbi käib! Õiglane kriitika teeb hääle kirjale teed rahva sekka, kuna ülekohtune ta jalad raudu paneb. /---/ Meil Eestlastel ei ole ammugi veel mitte niipalju kirju ja kirjanikke, et neid peaksime ülekohtuse kriitika läbi vähendama. Kriitika ei tohi kirjanikku mitte maha suruda, vaid ta peab teda juhatama ja paremale tööle vaimustama. /--/

Lõppeks paneme meie omad soovid meie kirjanduse käekäigu parandamiseks siia lühidalt üles.

I. Kirjanikule.

1. Kirjuta enese osavuse kasvatamiseks õige palju, aga ära seda mitte kõike trükile saada.
2. Trükkimiseks kirjuta ainult seda, millest sul võimalikult põhjalik teadus käes on, mida sa võimalikult täiesti valitsed, et su töö küps saaks.
3. Tõlkimiseks võta ainult kõige kuulsamate kirjanikkude kõige paremad raamatud, aga ialgi seda, mis sulle kätte juhtub ja mille hääduse üle sul mitte kõigiti kõikumata kindlus käes ei ole.

II. Kirjastajale.

1. Kirjasta ainult kõigiti häid raamatuid, et su nimi ühegi halva kirja läbi rikunud ei saaks.
2. Ära trüki ühest raamatust mitte liiga palju eksemplarisid, et sa sunnitud ei oleks neid pärast odavalt ära müüma ja seega kirjaturgu rikkuma.
3. Ära tee ühelegi hääle raamatule ühe uuega, mis temast märksa parem ei ole, mitte kahju (konkurentsi, võistlust).

III. Ostjale.

1. Anna oma raha hää raamatu eest hää meelega välja. Selle eest ostad enesele vaimutoitu, mida sulle ka tarvis läheb.
2. Halva raamatu eest ära maksa kopikatki. Muidu teed enesele ja kirjandusele kahju.
3. Muretse selle eest, et laenu- ja eraraamatukogusid võimalikult palju saaks. Igal haritud ja jõukal Eestlasel peavad kõige paremad Eesti raamatud kapis olema.

IV. Kriitikusele.

1. Ole õiglane kohtumõistja. Erakondlik kiitus ja laitus olgu sul põlatud.
2. Kanna selle eest hoolt, et ükski hää raamat ilma kriitikata ei jää.
3. Kritiseeri nii, et see lugejaile uue raamatu lugemis himu ja kirjanikule tublima raamatu kirjutamise tahtmist sünnitab."

Juba tol ajal, kui meie mõistes veel raamatuid peaaegu polnudki, valitses kartus, et ajakirjandus (võrdle, nüüd meedia, internet) tõrjub raamatu nurka. Seesama Ado kirjutas sellestki ohust õpetlikult ja meeleskindlalt:

"Meie võime siin hää meelega tunnistada, et Eesti rahvas üleüldse õige hoolas lugeja rahvas on. Ehk ta küll arvu poolest nii väikene on, siiski on ta viimasel ajal õige rohkesti raamatuid ostnud. Raamatukogud annavad ka rahva lugemise himust hääd tunnistust. Siiski on näha, et praegu pääle ajalehtede raamatuid enam palju ei osteta. Seda oleme mitme vana raamatukaupleja suust kuulnud. Ajalehed võtavad kaugelt suurema osa lugemise aega ja himu enesele ära. Meie ei taha küll ajalehtede lugemist rahvale laita, sest et nemad, kui nad mõistlikult on toimetatud, mõndagi hääd rahva sekka toovad. Siiski ei taha ajakirjandus muud kirjandust mitte nurka tõrjuda. Ajakirja lugemine paneb mõtted aelema, teadusliku raamatu lugemine kogub mõtted kokku. Põhjalikku, korralikku haridust ei saa mitte ajakirjandusest, vaid häist teaduslikest raamatutest. Ajalehed võivad osalt küll väga häid õpetlikke lugemisi tuua, aga nemad ei või ometi mitte terveid teadusharusid lugejale ette kanda. Seks on raamatud olemas. Palja ajakirjandusega, olgu see ka kui tahes hää, ei suuda ükski rahvas oma hariduse tarvidusi täita. /---/ Kui ajalehed raamatute ostjaid palju vähendavad, siis teevad nad oma rahvale juba kahju.

Meie juures on kooliraamatutel kõige kindlam ostupõld. Koolilastel on raamatuid tarvis, ja need saavad ostetud!"

Näeme, meie raamatuaastal püstitatud aated on väga vanad; raamatuaasta tarvidus ei kao kunagi. Jäägu ta tegevteoliselt toimima suurte raamatuaastate vahel vähemalt iga-aastaste raamatunädalatena – raamatukogude ja koolide eestvedamisel!

KAS MÄLETAMISVÄÄRT KIRJANDUSKÜMNEND?

Arutlevad Maie Kalda ja Maire Liivamets

M. Liivamets 90-ndate aastate eesti kirjanduselu kaunidusest ja ramedusest on kõneldud juba rohkem kui aasta, ja üsna põhjalikult. 2000. aasta “Loomingu” veergudel ilmunud vastavad vaated ja väited tunduvad olevat iga konkreetse numbrilugemisel enam-vähem aktsepteeritavad – palju oleneb mõistagi hindaja kirjanduslikust positsioonist ja ka tema väärtustamise kriteeriumidest, aga kuidas need aitavad üht või teist raamatuga käsikäes töötavat inimest, on raskem öelda. Usutatavasti on neil oma mõju siiski olnud.

M. Kalda Kes on huvitatud saama ülevaadet, mis eristab 90-ndate kirjandust eelnenust, mida tõi see kümnend põhimõtteliselt uut, lugegu mõttevahetuses “90-ndad” osalenud Piret Viirese artiklit “Etnofuturismist küberkirjanduseni” (“Looming” 2000, nr. 11). Meie ülesanne siin võiks olla vastupidine: osutada uue kirjanduse seostele varasemaga, tuua välja neid momente, mis on ehk jäänud muutumata, mis on “alati” olnud ja võiksid seega olla midagi püsi või olemustunnuste taolist.

M. Liivamets Meie põhiküsimus on aga, eriti kui asetada end raamatukoguhoidja positsiooni ja teada tema töökohustusi, mida siis neil aastatel ja ka juba uuel kümnendil kirjutatust kodumaiseks väärtkirjanduseks arvata?

M. Kalda Mida väärtkirjanduseks arvata – postmodernism on siin ülemaailmselt kaardid segi löönud oma põhimõttega ignoreerida kõrgema ja madalama, elitaarse ja massikultuuri piire. Selle näiliselt väga demokraatliku ideoloogia taga on kahtlemata turumajanduse sund, postsotsialistlikes erioludes, s.t. meilgi ehk veel rohkem kirjanike vabanemistunne, kergendus, ülemealikus, et ei pea enam olema surmtõsine väärikas tulevikutee valgustaja, “inimhingede insener”, keeletarvituses laitmatu eeskuju põhikooliõpilastele jms. Igatahes üks võimalus meie proosaülevaate ülesehitamiseks oleks võtta viimase kümnendi “kodumaise väärtkirjanduse” liigitusaluseks siitsamast kogumikust Tiina Tariku artikli “Piirjooni jõudetunni lugemisvarast” vahepealkirjad. Kui ka meie autorite teosed ühte või teise sahtlisse täielikult ära ei mahu, siis dominanttunnuse leiab peaaegu kõigile. Välja arvatud ehk Ehlvest ja Sauter. Neil on küll ka mõlemal oma peibutis, ühel salateadused, teisel “roppused”, aga ma pole kummagi juttudes märganud meeldimispüüdu. Või võtame massikultuuri neli klassikalist tunnust: seks, vägivald, huumor, sentiment. Missuguse uuema proosateose faktuuris ei sisalduks neist vähemalt 2-3-line komplekt!

M. Liivamets Eesti belletristika komplekteerijad ei tohiks ju eksida – ometi on mõnikord keeruline avastada kolmekümne- või koguni kahekümneaastaste kirjutajate klassikuväärtusi. Mõista meie kirjanduse suunajate ja kriitika võimukoridorides valitsevate suundade põhjendusi. Uskuda nimesse, keda taritakse kirjandusparnassile, lugeja arvamust enamasti küsimata. Kuna iga-suguste kultuurinähtuse sünd, kuulsus ja kulg on enamasti äraarvamatud, siis tuleb leppida, et mõnigi värske, ent juba krestomaatiline eesti kirjaniku teos ei pruugi lugeja lauale kordagi sattuda.

M. Kalda Kuidas saavutada, et eesti belletristika komplekteerimisel vähem eksitusi juhtuks? Üldreegel võiks olla: isikliku raamatukogu puhul riskida pigem mitteostmisega, rahvaraamatukogu puhul pigem sissekukumisega. Mis luulesse puutub, siis arvasin seni, et esik- ja teise kogu pealt selgub enam-vähem, kas sealt tuleb luuletaja või ei. Aga Indrek Tardi ammendava statistika põhjal on selleks vaja kolme esimest. Algaja luuleraamat on ju ka enamasti õhuke (võtab vähe riuliruumi), aga bibliofiilne väärtus võib üsna pea suureks osutuda.

Proosa jaoks mehhaanilist reeglit anda oleks jultunum. Olen alati kahetsenud ja 90-ndate puhul veel eriti, et lühiproosal on vähe lugejaid võrreldes romaaniga. Komplekteerimise seisukohast oleks väärtuserisk väike, sest kirjastatakse peamiselt kvaliteetkogumikke, äri ju nendega nagunii ei tee. Mis konkreetset 90-ndatesse puutub, siis näiteks mul endalgi on Õunapuu ja Ehlvesti novellidega vähem retseptisiooniraskusi kui nende pikema proosaga. “Kruusiaania” on “kergem” lugemine kui “Ikka veel Bagdadis”, “Eesti gootika” emotsionaalne mõju suurem kui “Olivia meistriklassil” või “Väikesel palveraamatul”, kuigi stiliseeritud on nii siin kui seal. Ei erine ka Sauteri pikkade novellide (kogumik “Kogu moos”) kulg ja esitus kuigivõrd montaažidest (“Indigo”, “Luus”), ometi olen just esimesi (“Kõhu valu”, “Tõlkija”, “Tuimus” jt.) ikka jälle üle lugenud.

Kõige segasemad on valikuprobleemid kõige loetavama žanri – romaaniga. Pole ju soliidsegi kirjastusel võimalik rämpsromaanide abita otsi kokku saada. Eesti kirjanduses on olnud üsna palju juhtumeid, et esikromaan on värske ja huvitav (vrd. käibefraasi, et iga inimene olevat võimeline kirjutama ühe romaani – oma eluloo), aga iga järgmine eelmisest lahjem, sest autor jääb lootma oma andele ega viitsi end professionaaliks üles töötada. Niisiis tundmatu nimega autorilt võtaksin küll esikromaan, aga teise ja kolmanda komplekteerimisega oleksin kitsim: kui nende seas on midagi tõesti tähelepanuväärset, tuleb nagunii varsti kordustrukk, mis pealegi hinnalt odavam. Kuna luule on üldjuhul rohkem nooruse ja proosa küpsuse asi, peaks neljanda, viienda jne. romaani ajaks olema selgunud, kellega tegemist.

Soovitav oleks kursis olla autorite nimemängudega, mida tänapäeval üsna palju harrastatakse: kes kasutab varjunime vaheldumisi oma juba tuntud õige nimega, kes lansseerib kuulduse kollektiivsest pseudonüümist, mõni orienteerub Euroopas või kodumaal paremini müüvale nimekujule, teiselt poolt tuleb arvesse puhtasjalik internetikadude ennetamine.

Algupärase uudiskirjanduse kirjastajate seast on teatavaks garantiiks “Tuuma” ja “Varraku” firmamärk, ka Tuglase novelliauhind pole end seni-ajani kompromiteerinud.

Üks kontingent teoseid, mille komplekteerimisel rahvaraamatu-kogudesse kaotavad kvaliteedinõuded oma esmase tähenduse, on kohalike kirjanike teosed. Kohalike selles mõttes, et nende ainestik, võib-olla ka tüpaaž, keelemurre, vaimulaad jms. on välja kasvanud teatavast ühest paikkonnast ja vastavalt eriti lähedased sealsele rahvale. (Konkreetselt tean niisuguseid lugemiseelistusi olemas olevat Saare maakonnas, Viru- ja Läänemaal.) Kohalikku kirjandust vajatakse analoogiliselt sellele, kuidas iga kultuurirahvas vajab kuitahes hea tõlkekirjanduse kõrvale oma, algupärast, olgu peale kehvemat. Kohalik kirjanik võib olla, aga ei pea olema tuntud Eesti või kaugemas mastaabis.

Kriitika ajab jah küll rohkem oma tsunfiasju kui suvatseb uut raamatut tutvustada. Selles mõttes võiksid siinsed kirjutajad natuke järele mõelda väliseestlaste töökultuuri üle. Felix Oinas, Mardi Valgemäe ja Hellar Grabbi, kellelt kirjastati 90-ndail Eestis mitu sisukat essee- ja kriitikakogumikku, disponeerivad oma kirjatüki alati nõnda, et ka raamatut mittelugenu saab analüüsi kaasamõistmisega jälgida.

Kokku võttes, kui oleksin raamatukoguhoidja, peaksin end kursis lühiproosa uudistega, millest saab arvestataval määral (eel)infot näiteks enam-vähem järjekindlalt “Loomingut” jälgides, ja püüaksin kuidas oskan meelitada oma lugejaid rohkem lühiproosat lugema.

M. Liivamets Kas vanad reeglid ikka kehtivad, kordustrukkidega võib enne-kõike praalida Kaur Kender. Tõsi, Önnepalu, Hiram ja Krosski!

Möödunud kümnend tõi, pidigi tooma, tohutuid muudatusi ka eesti kirjandustemaatikasse, ainult et neid ei märka lugeja nii kiiresti, kui näiteks uusi leivasorte. Kõige jõulisem nähtus on kahtlemata kirjanike (kirjandusloolaste) põlvkonna vahetumine. Mitme põlvkonna üheaegne kirjandusse tulek ja ... ka lahkumine. Nii ongi pidulikult kuulutatud, et kolmekümne seas liiguvad suured klassikud ja kahekümnesed proovivad neid juba kõrvale tõrjuda!

M. Kalda “Mine tea, vast ongi Sauteri, Kivastiku ja tihti ka Raudami kultiveeritav hädapätkluskultus humanistlik. Miks mul siis neid lugedes nende pärast piinlik on? Mitte valus, vaid häbi? Minu viga, vististi,” kirjutab tark

ning agar kahekümnete liider (Berk Vaher, "Keel ja Kirjandus" 2000, nr. 12, lk. 901). Vaher toimetab muu hulgas noorte internetiajakirja "et" ("kas, et") ja üldse tuhib ringi, sekeldab ja organiseerib nagu "Karupoeg Puhhis" Jänes.

Häbi häbiks, minul näiteks on piinlik lugeda n.ö. klassiteadlikke feministe. Aga hädapätklus jääb vist küll igaveseks teemaks. Mis viga, kui vaimne, moraalne ja materiaalne küllus oleks suuteline hädapätklusele lõppu tegema. Aga millest kirjutavad Kerttu Rakke ja väga noor autor Hiram? Või siis narkosõltlane polegi hädapätkakas? Kahekümnete autorite vahel paistab õhutavat ka sisekonkurentsi – et kummad on paremad, Tartu või Tallinna omad.

M. Liivamets Kõik vanad head tuttavad kirjanikud, kes kujundasid kuulsat kuuekümnendate plejaadi, 70-ndate olmeromaani või 80-ndate sotsiaalse mõtte, on küll alles, aga ometi räägitakse täna peaasjalikult nendest, keda harjumuslikult on peetud verisulis alustajateks. Ometi on nemadki võtnud enda õlule missiooni olla eesti kirjanik – ja sellega ka kohati päris huvitavalt, võitjate põlvkonnale omase enesekindlusega toime tulnud. Hetketi näib isegi, et meil on kirjanike küllus, aga hea ju, kui (kultuuri)salved millestki üle ajavad! Tõesti, me kirjanduselu on praegu hoogne, iga siiluke kirjanduspõllust näikse olevat täidetud, tule ja vaata, lõika ning imesta! Lugeja mureks jääb endiselt terad sõkaldest eraldada, kui talle antaks vaid sõna.

Nagu osutatud, on meie arutelu eesmärk toetada raamatukoguhoidjat, kes seisab silmitsi lugejaga, selgitamaks, miks raamatud, mida just sageli lugemiseks ei laenata, on ometi 90-ndate aastate eesti kirjanduse jaoks määrava, koguni aegumatu tähendusega.

Vääramatu enesekindlusega on eesti nüüdiskirjanduslugu n.ö. klassikuteks tituleerinud Tõnu Õnnepalu (Emil Tode), Peeter Sauteri ja Jüri Ehlvesti, ja sellele pole mõtet vastu väita. Ühegi nime puhul ei kõnele raamatukoguhoidjad tohutust lugejamenust, ehkki Sauteri vastu olevat huvi viimasel ajal tõusnud. Miks nad on jäänud tavalisemale s.t. rahvaraamatukogu lugejale kaugeks ja võõraks?

M. Kalda Sauteri omaksvõtmisega ei peaks küll olema ei kahtlusi ega ka raskusi. Tema "koolkond" või epigoonide sabagi on muuseas juba üsna pikk. Sauter on väga orgaaniline kirjutaja. Pole märganud tal vähimatki kirjanikuks-olemise ega kirjanduslik-olemise, ei klassikuks ega modernistiks pürgimise krampi. Absoluutne kirjanik, nagu ütleb Madis Kõiv Lutsu ja Mati Undi kohta ("Loomingus" 2001, nr. 1, lk. 79-80). Ka ei oska nimetada teist nii inimsõbralikku, ligimestarmastavat noorema põlve kirjanikku – loetagu näiteks kas või ainult "Kõhu valu" (sünnitus mehe vaatepunktist).

M. Liivamets Olen enam Tõnu Õnnepalu romaanidega sidet otsinud. Kas ta on kuidagi euroopalikum kui teised temaealised (sünd. 1962) või nooremad eesti autorid? Kas tema tegelasi ja ühtlasi ka tema kodumaist lugejat piinab ikka esto-euro alaväärsus, nagu on väidetud? Kas tema teosed on kunstiliselt ülemad või esteetilisemalt hinnatumad kui mõnel samaväärse kuulsusega kirjanikul? Sest ega Peeter Sauteri humanistlik roppus ei hävita, pigem on loov, mõnel viivul isegi inspireeriv. “Kõhu valu” rängast valust ja pimedast roppusest sündis ju uus elu.

Õnnepalu esimene romaan “Piiririik” (1993) oli ilmumisajal kahtlemata kirjandussündmus. Meie lugejat, kes oli harjunud eesti kirjanduse suurteema – maa ja rahva saatuse lõputu ja traagilise käsitlemisega, nähtavasti heidutas võõraste ja ootamatute motiivide ilukirjandusse ilmumine. Ja kuigi autori kirjanduslik sõpruskond ja kirjastus “Tuum” ümbritsesid teost seninägematu tähelepanuga (hiljem ilmes ka teravamaid kriitikuid), ei saavutanud raamat, nagu Õnnepalu kaks järgnevatki romaani “Hind” (1995) ja “Printsess” (1997), Kaur Kenderi “Yuppiejumala” (2000) ja “Ebanormaal-sega” (2000) võrreldavat lugejamenu. Ka arvustajad, kes määravad täna kirjanike koha eesti kirjandustaeva all (Märt Väljataga, Udo Uiho, Hasso Krull, Tõnu Õnnepalu ise, jt.) tõstavad Kenderi temaatika ja käsitluse revolutsioonilisust esile. Mina “revolutsiooni” ei näe, pigem käib alles agitatsioon.

Õnnepalu varasemat luulet lugedes mõtlen tahtmatult katoliku muusikale ja raskemeelsusele, mis pole õieti ju täiesti võõras me kirjandusele. Mulle tundub, et astun tunnetest jahtunud keskkonda. Õnnepalu kogu loomingus on midagi kauget, natuke ükskõiksusele lähenevat suursugusust (nagu Ristikivi ajaloolistes teosteski) ja nähtavasti kulub aega, enne kui ta Eestis täielikult omaks tunnistatakse. Romaane lugedes mõistan, et see suur euroopalik katedraal, mida kirjanik eesti kirjanduses ehitab, on mulle küll tuttav, aga enne sisenemist ma seisatan – endaga arupidamiseks. Kas ma ikka taipan õigesti, mis vaevab tema tegelasi? On need suured filosoofilised kategooriad või väiksemad ja inimlikumad mõtted? Või pole need ega teised. Niipalju surmahirmu, piibellikku kannatust, lootusetust, kaotustunnet, hingelist tühjust, etteheiteid. Isegi ilu, aga puudub armastus, elunauding ja -rõõm, mida kõigevägevam ometi väsimatult ülistab. Näiteks suhtub Joonatan “Hinnas” hoolimatult oma identiteeti, ta kahtleb inimeses. Ta kahtleb kõiges. Mind kui lugejat võib aga vihastada, et pean kuulama tema pidevaid etteheiteid oma idaeuroopaliku mõtlemisviisi kohta. Oma armetuse üle, mida pole võimalik päevade ega isegi aastatega muuta. Just mõtteviiside vastandamine ongi Õnnepalu teoste punane riba, see aga võib muuta tänase eesti lugeja intuiitselt valvsaks? Võõrkeelsetes lugejates äratav aga hoopis huvi.

Oletagem, et Õnnepalu soovis oma raamatutes käia sama teed, kui Suits ja Tuglas 1905. aasta revolutsiooni järel, aga... see polnud ju võimalik.

Põhjustel, mida me siin ei jõua arutleda. Autor küsib “Hinnas”, kas keegi jõuab ühe elu jooksul käia enamat kui ühte teed. See võiks olla ka küsimuseks tema loomingu kohta tulevikus.

Mäletatavasti oli aastal 1993, kui ilmus “Piiririik”, Ida-Euroopa paljudele meist pelgalt geograafiline mõiste. Laiemalt kui kodutanum ja kuuendik maakerast, alles hakati mõtlema. Meid huvitas toona Euroopa külmkappide sisu, säravad pakkepaberid ja odavad Pariisi öömajad, mis aitasid ühtlasi avaneda me silmadel, märkamaks tühisust ja tühist ses imetletavas maailmas. Önnepalu romaanid purustavad aga paari hoobiga meie naiivsuse pühast Euroopast. Need näitavad üsna lihtsate kujunditega, et lääne- ja idaeurooplased mõtlevad erinevalt. Eesti lugejale niisugune asi hästi vist ei meeldi. Ammu (10-30 aastat tagasi) kuulnud arvamused Euroopa kulumisest ja väsimusest on juba meelest läinud ning päris vanad (näiteks Spengler, kirjanduses Thomas Mann, Galsworthy, Goethe) ei ärata samuti huvi. Minu meelest kirjeldab Önnepalu euroopalikku tuimust ja ükskõiksust ehk hoolimatust kõige selgemalt just “Printsessis”. Ka Jüri Ehlvest käsitleb seda teemat, aga siis tulevad mängu väga iidsed tarkused – peaaegu talmudiaegsed. Önnepalu näib erutavat enam moodne Euroopa. Ehlvest pole oma tekstides aga nõukogude aega veel unustanud. Vähe on räägitud ka Ehlvesti maagilisest realismist.

M. Kalda Haaran kinni tuimuse märksõnast. See mahutab peale Önnepalu läbitöötatava euroopaliku tuimuse kui ükskõiksuse enda alla ka kodumaise tuimuse kui tundetuse. Sellega sõdivad intensiivselt peaaegu kõik: nii “räpane realism” (Önapuu termin) kui naiskirjandus kui ka elitaarne Ehlvest. Sauteril on novelligi pealkirjaga “Tuimus” (muide tõi talle teise Tuglase-auhinna): vettinud viinavend, juba ka kergelt rasvunud ja tuimuv, astub endale roostetanud naela jalga. Läbi kingatalla. See õnnetus juhtub üpris eba-apetiitse seksuaalsoorituse ajal. Järgnevad teetanusehirm, ebasanitaarsed meetmed, saateks mehe mõtted oma laiduväärse elulaadi üle, mingid impulsid tundetusest ärkamiseks; “kogu moos” on ühtlasi nutma-ajavalt naljakas. Kusjuures NB! see vettinud viinavend on kindlamast kindel, et temasuguse elu on ikkagi palju sisukam kui see, mida püüavad reklaami-ilupildid meile igast ilmakaarest pähe määrada.

Reklaami mõnitamine on muide ka Ehlvesti püsiteema, ja mitte ainult žurnalistlikes mõtteavaldustes. Tuimuse ~ tundetuse teemale leidsin “Krutsiaaniast” (1996) vähemalt kolm novelli. Nimetaksin neid ökoloogilisteks. “Kasvuhooone (Kabalistid I)”: naine vingub mehe kallal, et raiugu maha puu, mille see oli väikse poisina ise istutanud, ettekäändeks päikese ligipääs kasvuhooonele. Mees kannatab, kannatab, kuni... – “Pioneer kümme”: naine oma totakate seksmängudega põhjustab linnu surma vastu akent. – “Hädapidur”: noor mees riskib omaenese eluõnnega, aitamaks võõral perekonnal ületada võib-

olla saatuslikku kriisihetke. Ka kõik teised “Krutsiaania” novellid on huvitavad alates puht loo ~ *story* tasandist. Niminovellis (mis sai Tuglase auhinna) leiab üks mees salateadusest juhatuse, kuidas minna oma värvitust keskea-elust tagasi lapseks, ja mõningase katsetamise järel see õnnestubki tal. “Verine lamp”, “Plahvatus kaubanduskeskuses (Kabalistid III)” jt. – taasiseseisvumise aegseid reaalsündmusi, iseloomulikke tüüpe ja teemasid läbisegi maagiliste manipulatsioonidega; “Jaapanlannaga Pariisis” – eurobürokraatia absurdsused (vrd. Önnepalu “Hind”).

M. Liivamets Loomulikult on Önnepalu ratsionaalne ja enesekeskne nagu minu kujutluses eurooplane ongi. Aga autor pole seejuures unustanud, kust me tuleme – Euroopa puuriitade tagant kuivkempsude maalt. Ent ka seda fakti ei suudeta hästi seedida või andestada. Kriitikudki hädaldasid, et tema raamatutes räägitakse meie alaväärsustundest, homoseksualismist, räägitakse võõrastes keeltes. Ja siis? Et ka mõrvadest kõneldi, ei häirinudki nii väga. Minu arvates avaneb “Piiririigis” kujutluspilt õhtust vanas Euroopa majas, “Hinda” saadab resignatsioon ning kellegi või millegi päästmise soov, lunastaja tuleku lootus, aga “Printsessis” on, vaatamata surmaootusele ja mõrvaloole, veidi valgust ja rohelist, ehkki kõik Euroopa eeskoja ukсед olid endiselt korralikult lukustatud. Mis sunnib mind arvama, et Önnepalu teoste tegelased on idaeuroopalikud, nagu nende lugejagi, kes ikka veel kahtleb oma elamises, rahas, riigis. Tema kangelased, kes nad ju sõna ideaaltähenduses pole, alles imetlevad, mitte ei naudi hüvesid, mis ajab nähtavasti tõelise eurooplase muigama? Nad ei suuda kohaneda olukordadega, mida pole kogemuslikult varem tajunud. Nad suhtuvad küüniliselt sellesse, mis on varem loodud, olgu või teed ja aastaajad, mälestused vanaemast ja kodust. Nad jälestavad endast teisiti käituvaid inimesi. Võib-olla ka teisiti mõtlemaid inimesi. Aga parandamiseks ja uue rajamiseks pole samuti valmis.

Önnepalu lihtsalt teatas eesti kirjanduses teistest varem, et idaeurooplased vihkavad ja pelgavad üksteist, sest nad pole ikka nagu päris eurooplased. Neil on mõnikord raske mõista, et meie jaoks täiuslik ja sageli jõude elav eurooplane on ka lihtne lihast elusolend, kelle äärelinnad kubisevad rottidest, kaltsakatest ja narkomaanidest. Tänavad prostituutidest ja igat masti vähemustest. Et ilusasti riietatud eurooplase näol peegeldub surmahirm sagedamini vastu kui rahahimu. “Printsessi” puhul adusin, et surmaihalus võib tõesti kuuluda eurooplase alateadvusesse sama mõistetavalt kui soomeugrilastel enesetapumõtted. Teame ju, et Euroopa kirjandus kubiseb kannatamis- ja surmakirjeldustest, nõnda kui vene kirjandus slaavilikust enesehävitusest ja alandustest, ent ometi sõnaga kannatamine väljendatud tunnetest. Önnepalu loomingu teine kandvam teema ongi hingepaguluse, mis viib enamiku tema tegelastest Euroopasse, kus on ikkagi ilusam kannatada kui vihasel ja lootusetusega ääristatud tasasel maal. Seal võib ka oma alaväärsustundele tuge leida –

Pariisi või Müncheni katedraalid on teadagi suursugusemad kui Eesti omad. Tahan korrata oma ideed – meie lugejatele ei meeldinud eriti, et Önnepalu tungis meie hästi arenenud, kuid sama hästi varjatud idaeuroopalikesse tundesoppidesse. Eesti lugeja hindab moraali, eriti teiste juures, aga sellega on lood keerulised. Önnepalu esimeses ja kolmandas romaanis näeme, et Euroopa on juba tükk aega tagasi löönud käega inimese isiklikule moraalile – mis on seetõttu ehk läinud koguni loomulikumaks. (Aga vt. tädi Adat “Hinnas”.) Eurooplane kibeleb kõnelema pigem ühiskondlikust eetikast. Ka näib mulle, et eurooplase olemuse mõtestajatest eesti kirjanduses on Önnepalu teistest paremini mõistnud, et Euroopale ei lähe eriti korda meie elu ega armastus. Meie ootused ja surm. Ja seejuures pole Euroopa hea ega halb, ta on lihtsalt ükskõikne.

Proportsioone silmas pidades tuleks meil sama palju ridu pühendada omamoodi erandlikule kujule eesti kirjanduses – Ervin Öunapuule, ka Andrus Kivirähkile, unustada ei tohiks Mart Kivastikku, Mait Rauna – kõik jõuliselt sotsiaalsed kirjanikud, kes vaatavad elu siin Eestis, kes julm-sarkastilise, kes naeratava või hoiatava, kes iroonilise ja kaleda pilguga. Või mida arvata Hiramist, Matt Barkerist, Urmas Vadist? Viimased kolm pole veel ehk parnassil, aga ega nad loobuda ei kavatse.

Ervin Öunapuu on raske – ütlevad raamatukoguhoidjad. Tõesti, vahel tundub, et ennem suudad Toompea müüridest küünte abil üles ronida, kui tema hirmutekitavast “kirjanduslikust gootikast” läbi murda. Nimetagem raamatuid “Olivia meistrikläss” (1996), “Teie mälestuseks, kus te iganes olete ja kus asute” (1999), novellikogu ”Eesti gootika” (1999), “Väike palveraamat” (2000), “Surmaminejad lasevad tervitada” (2000). Öunapuu kujutatud keskkond on sageli müstiline, kuid avar, mõnikord ahastavalt abitu ning mõttetugi eluks. Tema tekste on raskem eesti kirjandusse “sisestada” kui Jüri Ehlvesti lugusid. Seejuures võib tunduda, et Ehlvest lapib kokku seda ilma, mida Öunapuu ja vahel ka Kivirähk vapralt lõhuvad. Öunapuule pole pühaksarvatu just eriti püha ja tunded tema lugudes on bütsantslikult halastamatud. Kui neid üldse leidub – tundeid nimelt. Ta tekste võiks nimetada koguni (maailma)hävitavateks. Tõsi, “Olivia meistriklässis” jätkub taassündide ring, aga järgnevates raamatutes antakse teada, et inimese peal lasub totaalne laostumise hingus. Öunapuu lugudes leidub minu jaoks tavaliselt määral hävitamiskirge ja hingekurjust. Tema kummastavas maailmas mõistetakse kohut lausa inkvisiitorliku kalkusega ja tundub, et pealisehituse üle, mis on eesti kirjanduse tervikpilti silmas pidades siiski ebatavaline. Ma tõesti ei oska, isegi pärast teist lugemist “Väikeses palveraamatus” avanenud olukorda päris selgeks rääkida. Ka ei suuda ma otsustada, keda autor rohkem vihkab, kas inimest ennast või jumalat? Aga võib-olla ta hoopis armastab mõlemat?

M. Kalda Ervin Õunapuu töötab eesti kirjanikest kõige järjekindlamalt läbi surma teemat, kuulsin ühest aastavahetusel eetris olnud intelligentsest kultuurisaatest. Tema teema: inimesed on üksteise vastu väga hirmsad, eriti mis puutub lastega ümberkäimise. Õudustel, mida üksteisele ja ka iseendale tehakse, pole piiri. Tehakse rumalusest, nürimeelse jõhkruusega, tegijaiks äärmiselt primitiivsed olevused, kirvetöö, kellega võrreldes Põrgupõhja peres elasid rafineeritud mõtetegevuse, tervete instinktide ja seinast seinatundediapasooniga olevused. Teda lugedes peab kogu aeg valmis olema millegi hirmsa toimumiseks. Hoiataja – see sõna on Õunapuu juhul vist jah liiga nõrk, aga inkvisiitor? Ta väljendus tõesti äsjagi järsult kristluse, üldse religioonide vastu ja surmanuhtluse puudumise kohta. Aga sama resoluutselt ka enesetapu-filosoofia vastu – “Surmaminejad lasevad tervitada”. Õunapuu hirmsad lood on ühtlasi rängad sõnad kodumaast. “Järjest rohkem tundub, et elame Kilplas, mis kõigile lollustele lisaks on veel peninukkide poolt vallutatud. Nn. riigihoidjate oleskelu jälgin ma teravdatud huviga. Kuristik nende ja rahva vahel muutub järjest laiemaks ja sügavamaks. Nii linnas kui maal. Pisikesed maakohad, mis mulle eriti hingelähedased, on katastroofilises seisus: üleüldine hinge ja ihu harimatus, religioosne fanatism, omavalmistatud kange alkoholi kuritarvitamine – kõigest sellest tulenev töö- ja rahapuudus on kümneid külasid paisanud sõna tõsisel mõttes tsaariaega tagasi. Minu arvates on EESTI GOOTIKA kõige selle kvintessents, milles ei puudu ka tulevikunägemus suurest ohust. Mentaliteet “pärast mind tulgu või veeuputus” on hetkel valdav. See pluss kõik muu manitseb mind valvsaks.” (Vastab Ervin Õunapuu. “Teater. Muusika Kino” 2001, nr. 1, lk. 13.) Kujutajana on Õunapuu mõjuv vaatamata oma kalduvusele lavastada, üledramatiseerida (ta ongi ühtlasi teatrikunstnik ja režissöör) või kord leitud latusas stilisatsioonis triivima jääda – näiteks “Väike palveraamat”, mis läks minu silmis halba kirja küll hoopis Saare murde mannetu markeerimisega (*õ>ö*, adjektiiv *kena* ületarvitus ja valesti dekloneeritud *tuhlis* – kogu arsenal). Õunapuu lood on hirmsad jah, ometi ei kutsuks üles nende eest pead liiva alla peitma. Kui ei õnnestu esimesel katsel lõpuni lugeda, karastage närve näit. Mihkel Samarüütli “Katsega” (“Looming” 1999, nr. 2) või laenutatagu Õunapuud paketi Kivirähkiga.

M. Liivamets Kivirähk lõhub ju ka alustugesid, aga inimese kombel, mida on lihtsam mõista. Tema raamatuid armastatakse ja neid mõistetakse – täiesti adekvaatselt! Ta muigab meie üle ja see on kõigile arusaadav. “Ivan Orava mälestused ehk Minevik kui helesinised mäed” (1995), “Kalevipoeg” (1997) “Liblikas” (1999), “Rehepapp” (2000). Kivirähki teosed pilavad me kujutluspilte oma ajaloost, iseendast, pilab keskmist harjumuspärasust, ideaale, mis pole idealiseerimist väärt – kõike seda, mis ei tulene tigidusest, vaid pigem naiivsusest, rumalusest, tahtejõuetusest, ka kadedusest. Õunapuu

muidugi ka hoiatab, õigem on vist öelda raputab – sest see kaootiline ja juhitamatu olustik, kus tema tegelased realselt või viirastuslikult liiguvad, on ju olemas. “Olivia meistriklasi” puhul manasin silme ette mingil põhjusel Mihhail Bulgakovi “Meistri ja Margarita” kirjutamisaja ja ka gootikalugude kaudu võib siseneda 20-nda sajandi kataklüsmide perioodi, mis nähtavasti pole veel lõppenud. Igatahes Eestis mitte. Aga Ervin Õunapuud saaks võrrelda ka Arvo Valtoni “Arvid Silberi maailmareisiga”

M. Kalda Bulgakov inspireerib jätkuvalt eesti kirjanikke, ka nooremaid: kes armastab Peemotit ja E. T. A. Hoffmanni kõuts Murri, lugegu Mehis Heinsaare “Oliver Helvese lugu” (“Looming” 1998, nr. 10). Tema novellikogu “Vanameeste näppaja” on internetis ja teda peetakse üheks nooblimaks noorautoriks.

M. Liivamets Ka Mart Kivastiku “Varblane”(1999) on sünge lugu julmast ja käestlastud elust, aga inimesed on säilitanud tunded. Inimlikkus, veelgi enam, humaansus vaatab lehekülgedelt vastu, nagu eelkäsitletud Sauteri roppustestki. Mõlema autori tegelaste käitumises võib hea tahtmise juures tajuda puhta olemise rasket koormat, aga õigem oleks vist rääkida “Varblasest” kui ühest uuest vägivallaromaanist. Pean ka Hirami “Mõru maiku” hoiatus-teoseks. Hirami esikromaani lugedes mõistsin, kui ränk on tegelikult see uus tunneteta maailm, kuhu astuvad tänased noored, keda pidevate ja uskumatute lubadustega tuleviku heledusest peast segi aetakse. See raamat võiks olla koolikohustuslik.

M. Kalda Hirami “Mõrust maigus” kirjutati ja räägiti ilmumise järel palju nii poolt kui vastu. Silma torkas, et halvustama tõttasid just teised noored autorid. Ülekaalu jäi positiivne hinnang, eriti kui arvesse võtta, et ka loojakadedus pole tavaliselt midagi muud kui tunnustus pahupidises vormis. Mulle jättis “Mõrus maigus” väga hea mulje intertekstuaalne külg, dialoog Shakespeare’iga, Ophelia ning Hamleti värske ajatundlik tõlgendus (kirjutasin sellest “Keeles ja Kirjanduses”).

Ei Hirami ega ka Matt Barkeri tegelaskond ja tegevuspaigad ole Eestist ja esituslaadiski on ingliskust. Esimene Barkeri jutt, mida lugesin, oli “Haige kõuts” (“Loomingus” 1999, nr. 1). Vaatepunkt asub autoavariis hukkunud poisi käes, s.t. teispoolsuses, ja oli minu arust nii hästi realiseeritud, et küsisin toimetusest, kas mitte tõlkejutt, autorinimigi ju vastav (varjunimi, nagu hiljem selgus). Novellikogu “Sarah’ jalad” (1999) määratles kriitika õuduskirjanduseks. Barker on osav oma lugusid žanriomaselt arendama, muudkui loe silmi puhkamata. Aga lõpud ei ole samavõrd efektsed, jooksevad liiva, ja seda võtet nimetaksin “jõudetunni-lugejale” pika nina näitamiseks. Ma ei arva nagu mõned, et eesti autorid kirjutagu ainult eesti ainetel. Maailm

tahab avastada, võimalused selleks muutusid äkki suureks, kodumaised hädad ja räpp ei kao kuhugi ja võivad jääda küpsema loomeea hooleks.

M. Liivamets Siiani käsitletud nimed, vähemalt esimesed kolm klassikut, ei kuulu vist ametlikult i-generatsiooni hulka, nagu on ajakirjanduses noori, s.t. ka kirjanduslavale astuvaid intellektuaale nimetatud, eriti nooremaid arvustajaid ja luuletajaid. Aga küllap on kõigile, küll väikeste variatsioonidega, tähtsad individuaalsus, intellekt, internatsionaalsus ja internet. On loomulik, et Euroopa-ihalus avaldub jõulisemalt noores kirjandusloolises ja -kriitilises mõtlemises, mis väärksid omaette tähelepanu ja arutelu, sest “vanad määravad” on kenasti kõrvale tõrjutud. Nii et retsensioonist abi otsiv raamatukoguhoidja ja lugeja on värskete kirjandusjõudude rohkusest arvatavasti üllatanud. Praegu väideldakse ja hinnatakse teoseid tihti sõpruskondlikult (ajakirjatsi) ja arvustustes aetakse asju, millega lugejal pole midagi pistmist. Natuke on ka autoritaarsust – mõni arvamusiider on kuulutatud kuninglikumaks kui teine. Selgitamist vajaks ka kirjandusteadlaste põlvkondlik ühispiilt, kes Tallinnast, kes Tartust. Kes Underi ja Tuglase Kirjanduskeskusest, kes Tartu Ülikoolist – mida keegi teeb ja on teinud.

Muidugi olen märganud noort kirjameest Mihkel Samariüütli (arvustades kipub tühja juttu ajama!), Kerttu Rakk (“Kalevipoeg”, mis sisaldab neli lugu ja “Seitse päeva”) ning jõhkrust uues kuues, aga noor jõuline arvustajate plejaad huvitab mind enam (Marek Tamm, Berk Vaher, Aare Pilv, Jan Kaus ja Kadri Tüür). Urmas Vadi lood kogus “Suur sekund” meenutasid, hoolimata noorukinõrkustest, õige natuke Jaan Kruusvalli, kuid mis olulisem, nad ei pretendeeri suuremale sotsiaalsele üldistusele kui nad praegu suudavad. Ja muidugi tasub jälgida Mehis Heinsaart. Noor eesti kirjandus on võtnud suuna sotsiaalsusele, aga kirjanduses peaks veel midagi avalduma. Näiteks esteetika?

Niisiis, uhke kirjanduslik termin *postmodernism* on oma positsioone eesti kirjanduses kindlustanud, ehkki on kõneldud ka devalveerumisest – üleilmsemas mõistes küll. Arutluse lugejale meenutaks aga, et modernistideks arvatud Toomas Raudam, Ülo Mattheus ja Jaan Undusk on täies loomejõus. Ja ehkki neist kõneldakse teoreetilisemal toonil (Unduski keelemängust) ja valdavamalt kirjanduslikes seltskondades, ei tähenda see, et nad poleks 90-ndate eesti kirjandust omapoolsete visioonidega rikastanud.

Kirjandus- ja kunstikeskset sekeldamist ning poleemilisi lehekülgi kuni jagelemiseni oma kriitikutega, on pakkunud postmodernismi tingimusteta tunnustamise vastane Toomas Vint: “Lõppematu maastik” (1997), “Kunstnikuromaan” (1998), “Nädalavahetusel. Mängides” (1999). Autor on neis küll enesekeskne, aga loojatele tuleb nende eneseimetlus andestada. Igal juhul suudab ta oma tekstiga lugejat mõtlema panna – seega on kõik korras. Arvan, et just siin on paslik mainida üht lugemiselamust – Rein Raua

“Pisiasjad, mis omavad tähtsust” (2000). Ka kirjanduses ei tohi unustada pisiasju.

Noor ja võimsalt spurtinud Kaur Kender pole suutnud mind (võrreldes Õunapuu, Vindi, Kivirähkiga), inimese olemise ja asjade olemuse üle nii pikalt mõtleva panna, ja seepärast pean teda pigem olmekirjanikuks või heaks meelelahutuslugude tootjaks. Aga leppisime kokku, et massi(kirjandus)ihalus lihtsalt ei kuulu siin meie huvikeskmesse. Jälgida Kenderi loomingut muidugi tuleb, sedavõrd ajastatud ning taas sotsiaalselt tähelepanuväärne on tema sõnum kindlasti. Muidugi on ta toonud eesti kirjandusse uusi globaalseid kujundeid. Oma töö, s.t. reklaami kui nähtuse iroonia, vaimselt võõra mentaliteedi käsitlemise – näiteks odava ameerikalikkuse “Ebanormaalses” kunstiliselt hinnatavama Önnepalu euroopalikkuse kõrvale, aga see ei tähenda veel, et tema senisel loomingul oleks pikk iga. Ma ei kuku roppusi lugedes pikali, aga Kenderi seesinane väljenduslaad (“Iseseisvuspäevas”) on isegi Kerttu Rakke “Kalevipoja” lühiinterpretatsioonist ilmetum. Jääb loota, et mõni noor ja sõnakas, ka andekas arvustaja aitab ses tohutus belletristilises roppustevärgis korda luua, muidu vist enam hakkama ei saa! Öeldust hoolimata tsiteerin Kenderit: “Sa tead: tuleb olla 21. sajandi kirjanik. Noor. Tugev. Agressiivne. Möödab on need ajad, kui kirjanikud olid hallipäised tudisevad vanamehed või paksude prillidega kampsunites vanamutid, kes meenutavad ennemini pannkoogi vanaema.” (“Ebanormaalne”, lk. 83). Kena, jälgime siis seda uut maailma!

Sama kaitsetult tunnen end naistekate põllul. Mäletatavasti heideti 70-ndatel vohanud olmelisele naistekirjandusele ette tühisõnalisust ja kunstiliste kõrguste eiramist. Ometi tundub see kõik tagantjärele mitu korda enam kirjandusena kui lood, mida produtseerivad Kati Murutar, Aita Kivi, Kärt Hellerma jt. Teadagi on neil lugejaid, võib-olla peab ka niisuguseid tekste trükkima, aga kas peab seda ka kunstiliselt väärtkirjanduseks nimetama, nagu paar soliidset meeskriitikut lugejat segadusse ajades on teinud? Ehkki, odavad asjad on ennegi inimesi peibutanud.

M. Kalda Kati Murutari “Naisena sündinud” (1992) on Tallinna elitaarseimas raamatukogus kapsaks loetud. Üks TPÜ diplomand tegi 1994. a. suvel sellise julgustüki, et analüüsis oma lõputöös selle romaani leksikat, mis ilmumisajal paljusid šokeeris (nüüd on normiks muutumas, eriti nooremate kriitikute sõnapruugis). Oligi vist see eesti kirjandusele iseloomulik, eespool juba mainitud juhus, et esikromaan on särtsuvalt värske, aga samaväärset järgmist ei anna autor niipea. Oli aeg, mil traditsiooniliste pereväärtuste lipp tuli üles tõsta, ja Kati Murutari ropu suuga vitaalsed tüdrukud just seda tegid. Eks olnud ju stagna lõppkümnele mitu romaani rääkinud sellest, kuidas perekonnaelu igatsevad naised peavad minema igasugu kompromissidele ja

mahhinatsioonidele, sest isegi vaid lapse eostamiseks kõlblik meeskontingent oli armetult kokku kuivanud.

Aita Kivi romaan “Jumalakäpp” (1996) on talletanud mõndagi rublaaja lõplikust allakäigust – madalast elustandardist, lõputust argihallusest, idiootlikust moraalikoodeksist ja väga tagasihoidlikest soovunelmatest, mis oleks nagu usumatult kaugesse minevikku vajunud. Kuid ennekõike on see armastusromaan, isegi armastuse apoteoos, milles paraku teksti proportsioonid kõvasti paigast ära armastusfüsioloogiliste protsesside ja -eritiste laialilaotamise tõttu. Kehalisuse printsiipi ja tehnikat imbus meie proosasse veidi juba 60-ndate lõpus, halastamatult laiutanud on see aga läbi 90-ndate ja lõppu ei paista. “Kaptenikajuti uks oli lahti ja kohutava norskamise saatel paiskus sisenejatele vastu hingematvat inimkeha eritiste lõhna. Mõlemad naised hoidsid nina kinni, aga ikkagi ajas öökima.” See passaaž (Õunapuult, “Olivia meistriklassist”) on oma kompleksuses veel suhteliselt talutav. Ükski naisautor ei jäta sellele panust tegemata, kõige nooremad kaasa arvatud, Hiram ainsana maitsekalt. Tugevamat sensuaalsust peeti teatavasti ammu enne feministe just naisinimese parameetriks. Kehalisus, füsioloogilisus praeguses ülikülluses on nagu ihunuhtlus vaimule. (Lugemine on vaimne tegevus!)

Kärt Hellerma “Alkeemia” (1997): tundepeudega naine, kes on oma truud sõpra ning armastajat ainult kasutanud, nagu mingit eset, mõistab ise enda üle kohut. Suurema osa teosest moodustavad naise enesepeegeldused, sealhulgas kehavaatlused. Õnnetuseks puudub neil nii mõju kui kandvus (“...soovis olla tuul, sest tuul oli nähtamatu, tuul oli kerge kui õhk, tuul oli nagu hing või vaim” – lk. 5). Huviväärse siin leian olevat selle, mis teostertvikus kõrvaline ja nagu muuseas välisilma ning õhustiku muutumisest poetatud: hajatahelepanekud postsotsialistliku Eesti pealinnast, varakapitalistliku tüpaaži esimeste pääsukeste ilmumisest tänavapilti, uutmoodi pahade pingete sügenemisest ametisuhetesse.

Kerttu Rakke naistekad “Kalevipoeg” ja “Seitse päeva”: kaanekujundus ja korrektuur kõnelevad nõudlikust töökultuurist, mahumõõduks mugav 100 lehekülge, tegelasteks uljad vulgaarsevõitu noored naised ja tüdrukud, perutajad, teravate elamuste jahtijad, vabaduse ja liiga hea elu all kannatajad – siit otsetee *kanepi* küttesse. Võib-olla tõesti jõukohane lektüür prototüüpidelegi. Rohke ja ilmse asjatundmisega kasutatud släng mõjub poolteise raamatu ulatuses atraktiivselt, siis on näpud põhjas ja väljendid hakkavad korduma.

M. Liivamets Pole lihtsamat lõpulauset kui öelda – kirjandus nagu üks kirjandus ikka. Ainult et eesti kirjandus, mille üle arutlevad tavaliselt ainult eesti lugejad. Lubame ajal veel natuke lennata, küll tema – auväärne hindaja ka väärtkirjandusele koha leiab, seni peavad raamatukoguhoidjad aga lootma rohkem oma vaistule ja intellektile.

**VABANEMISI:
1990. aastate eesti luulest**

Aja jagamine kümnenditeks on suhteliselt meelevaldne tegu; sama meelevaldne on ka mingite selle perioodi vältel toimunud liikumiste ja protsesside mõtestatud arenguks jutustamine. Ometigi moodustavad 1990-ndad aastad eesti kirjanduses, kui vaatlevatele silmadele just selline piir seada, üsnagi hästi jälgitava ja kirjeldatava lainetuse. Lainete suunda ja suurust on muidugi mõjutanud ka mitmesugused kirjandusvälised muutused. “Päris-elu” ja ilukirjanduse kooskõikumine kajastub paljudes jooksva kriitika arvustustes ning kirjanduse aastaülevaadetes, mis viimase aastakümne jooksul meie ajakirjanduses ilmunud, sellele viidatakse ka mitmetes “Loomingu” mõttevahetuse raames avaldatud artiklites¹. Käesolevas kirjutises olen tuginenud peamiselt ajakirjades “Looming” ja “Vikerkaar” avaldatud arvustustele ning artiklitele, mis käsitlevad eesti luulet 1990-ndail aastail.

1991. aastal kirjutab Hasso Krull ajakirjas “Vikerkaar” eelnenud kirjandusaastale tagasi vaadates²: “Luulekriis on haripunktis: halvemaks ei saa minna.” Samas “Vikergallupis” ühinevad Krulli seisukohaga luule madalseisust mitmed teisedki kriitikud. Kümnendi alguse kohta kirjutab Maie Kalda³, et 1990-ndate aastate alguses oli isegi “Looming” rohkem poliitika- kui kirjandusajakiri, ning kirjandust ennastki oli sellal vähem. Tõepoolest, ühiskondlikud muutused tõid nii mõnegi kirjaniku alla oma loomingu elevandiluuutornist (poliitilise) elu sekka ning teisalt – küllap polnud see nn. ülemineku-aeg tõepoolest just kõige luulelisem või luulet soosivam ajajärk Eesti lähiajaloo. Ent põhjusi kirjanduselu kriisiks oli teisigi, näiteks riikliku kirjastussüsteemi vaikne pidurdumine ja murenemine. “Enne oli lihtsam, “Eesti Raamat” ja “Loomingu” Raamatukogu” andsid välja kogu siinse väärtluule. /---/ Kõik, mis väljaspool neid, oli harrastus-kirjandus,” kirjutab Ott Raun “Loomingus” 1992. aasta luuleülevaates⁴. Livia Viitol lisab⁵, et aastal 1992 ei andnud kirjastus “Eesti Raamat” välja mitte ühtki eesti noort luulet esindavat luulekogu. Luulekirjastuslikele segadustele viitab Barbi Pilvre veel kaks aastat hiljemgi⁶. “Aukartust äratav hulk sõnaseppi on suutnud endale kirjastamis- ja trükivõimalused leida,

¹ Vt. nt. Viires, Piret. (2000). Etnofuturismist küberkirjanduseni. *Looming*, nr. 11.

² Krull, Hasso. (1991). Vikergallup. *Vikerkaar*, nr. 3.

³ Kalda, Maie. (2000). Milleks ja kellele. *Looming*, nr. 1.

⁴ Raun, Ott. (1993). Kes peseb valguse jalgu? *Looming*, nr. 4.

⁵ Viitol, Livia. (1993). Uus aeg – uus luule? *Keel ja Kirjandus*, nr. 11.

⁶ Pilvre, Barbi. (1995). Luuleaasta 1994: parlamendi koosseis on selgunud. *Looming*, nr. 4.

organiseerinud loomingu väljaandmise suures osas oma kulu ja kirjadega,” märgib ta. Terve hulk vanema põlve kirjanikke ei ole aga süsteemimuutustega harjuda suutnud ning vaikivad. (“Kirjandus on lakanud olemast tulus amet,” nagu täheldab Maie Kalda⁷.)

Ent võib-olla on see hoopis vaikus enne uue põlvkonna saabumist, küsib Pilvre. 1996. aastal eesti nüüdisluules uidates⁸ arvab üks selle valdkonna paremaid tundjaid Mart Velsker nägevat pigem poliitilisuse taandumist ning kirjandusse taas-saabuva stabiilsuse märke. Kummagi eelmainitud kriitiku lootused, võime nüüd tagantjärele tarkadena ütelda, ei saanud ehk küll just tingimusteta täidetud, ent paljude kirjandusest kirjutajate arvamuse-avalduste põhjal võiks 1997. aastat nimetada eesti luule tõusuaastaks⁹. Ning kümnendi lõpul tõdeb kirjanik Paul-Eerik Rummo: “Eesti luule on jätkuvalt olemas.”¹⁰ Ja kirjandusteadlane ning kriitik Epp Annus: “Häbi tunnustada, aga mulle eesti kirjandus meeldib.”¹¹

Mis siis mahub nende ümmarguselt kümmekonna aasta sisse, mis algasid nii masenduslike toonidega ja lõpevad nüüd, uue sajandi (üks ole seegi meelevaldne jaotus) künnisel suhteliselt enesekindlas reipuses? Püüan järgnevalt seletada lahti mõningaid eesti kirjanduse viimase aastakümne “trende” selles ajavahemikus ilmunud luulekogude abil.

Ainsuse olevik. Jätkuvus

Ehkki eesti luules tegevate autorite ridades on 80-ndate aastate lõpupoolega võrreldes toimunud mitmeid silmatorkavaid muutusi, on meil ka neid, kes väärikalt püsivad – ega pruugigi selle nimel alati pidevalt “nähtaval olla”. Mari Vallisoo “Sünnisõnad ja surmasõnumid” ilmus 1991. aastal; sellest järgmine, tema kuues kogu “Ainsuse olevik” alles 2000. Seda on kriitikas tervitatud kui ammuoodatud teost, otsekui vana sõpra, kellega võib jätkata juttu täpselt sealt, kus see kümmekond aastat tagasi pooleli jäi. Vallisoo luulest kirjutajad on rõhutanud selle argipäevapoeetikat, pisiasjade maagiat, aga ka pidevust. Ehk ongi Vallisoo puhul oluline just see turvaline jätkuvus, ise- ja eneses olek, mis aegade muutudes ei muutu?

Samasugune püsija on Ene Mihkelson. 1990. aastal avaldas ta kogu “Võimalus õunast loobuda”, järgnesid “Hüüdja hääl” (1993), “Pidevus

⁷ Kalda, Maie. (2000). Milleks ja kellele. *Looming*, nr. 1.

⁸ Velsker, Mart. (1996). Varemed, tasandikud, püramiidid. Uidang Eesti nüüdisluules. *Vikerkaar*, nr. 2-3.

⁹ Vt. nt. (1998). Vikergallup: Eesti kirjandus 1997. *Vikerkaar*, nr. 3.

¹⁰ Rummo, Paul-Eerik. (2000). Ilus tervis. *Looming*, nr. 6.

¹¹ Annus, Epp. (1999). Vikergallup. Eesti kirjandus 1998. *Vikerkaar*, nr. 4.

neelab üht nuga” (1997) ning “Kaalud ei kõnele” (2000). Lisaks on Mihkelson avaldanud pidevalt luulet eesti kultuuriajakirjanduses. Temagi on eesti luules üks suur iseolija, ei jäljendaja, ei jäljendatav, sellisena tunnustatud.

Antoloogiliseks – aga ka tihtipeale järeleaimatavaks luuletajaks on 90-ndail aastail tõusnud Doris Kareva. Tema “muutumatus” toetub eelnenud kümnendil enesele loodud minevikule, nagu viitab Mart Velsker¹², selles võib otseselt näha nn. kaheksakümnendate luule edasikestmist tänapäevas. Peale 1991. aastal avaldatud valikkogu “Armuaeg” on temalt viimastel aastatel ilmunud veel luulekogud “Maailma asemel” (1992), “Hingring” (1997), kahasse Marina Tervoneniga vastastikku tõlgitud eesti-vene-keelne luuletuste kogu “Kammertoon” (1997). Lisaks on 1998. aastal ilmunud Kareva luulet läti keeles esitlev kogu “Fraktalija”.

Jätkab ka Indrek Hirv, kes 90. aastail on avaldanud nii uudisluule kogusid kui ka mitmeid valik- ja koondkogusid. Nimetagem need siin kronoloogilises järjekorras: “Põueoda” (1990), “Võhumõök” (1992), “Kuu vari” (1992), “Tähekerjus” (1993), “Taskuraamat” (1995), “Põuasinine” (1996), “Kiviingel” (1997), “Fuugamust” (1998), “Pärllhall” (1998), “Õöpäev” (2000). Pisut muutunud laadis on pärast pikemat vaheaega luule juurde tagasi pöördunud Tõnu Õnnepalu – “Mõõt” (1996).

Jaan Kaplinski on 1990. aastail andnud välja pigem tema klassiku-staatust kinnistavaid kogusid: aastail 1973–75 kirjutatud poeem “Hinge tagasitulek” kannab küll aastanumbrit 1990, ent ilmus müügile väidetavalt alles kaks aastat hiljem¹³. 1991. aastal anti Kanadas välja *I am the spring in Tartu and other poems written in English*, tema luulet on tõlgitud ja avaldatud kogumikena ka islandi (1995), inglise (1996), leedu (1999) ja ungari (1999) keeles. 1998. aastal ilmus Kaplinskilt eesti-, soome- ja ingliskeelset luulet sisaldav kogu “Õöllinnud. Õömõtted” ning 2000. aastal valikkogu “Kirjutatud: valitud luuletused”. Viimasega seoses sai Kaplinski eneselegi ootamatult seni Sven Kivisildnikule kuulunud “eesti kõige paksema luuleraamatu autori” tiitli.

Loomade peal katsetatud inimene. Eksperimendid

“Kirjandus on surnud. Nyyd tuleb kirjutada uus ja parem,” kõlas Karl Martin Sinijärve poolt formuleeritud etnofuturistlik lendlause. Etnofuturism provotseeriva ning kirjanduse piire lõhkuda ja laiendada püüdva nähtusena kujunes 1980-ndate aastate lõpul; selle üheks kesksemaks figuuriks on kindlasti enesele ka skandaalidega kuulsust kogunud Sven Kivisildnik. Tema

¹² Velsker, Mart. (1999). Kareva on suureks saanud. *Looming*, nr. 2.

¹³ Raun, Ott. (1993). Kes peseb valguse jalgu? *Looming*, nr. 4.

“leivanumbriks” on mitmesuguste tekstide loomise viisidega eksperimenteerimine. On küll väidetud, et Kivisildniku näol on tegemist pigem kultuuri-nähtuse kui kirjanikuga, mõningad tema teosed aga võiksid siinkohal siiski saada mainitud. 1989. aastal eesti ja võru keeles ilmunud luulevihik “Märg Viktor”/“Likõ Viktor” sai 1991. aastal enesele väärilise järje taaralaste tellimusel valminud teose “Dawa vita” näol. Loomepõhimõtteks on olnud võimalikult suure hulga tekstide “tootmine” süstemaatiliselt ühtsama tekstitegemise mehhanismi kasutades. 1996. aastal ilmus Kivisildniku luulekogu “Nagu härjale punane kärbseseen”, mis jätkab tema varasema luuleloome traditsioone ning oma väikese formaadi, ent suure lehekülgede arvu tõttu saavutas ühtlasi ka eelpool viidatud “rekordraamatu” staatuse. “Vikergallupis” tunnistati see aasta parimaks uudisraamatuks. Huligaansuse ja kontseptuaalse kunsti piirimail seisab Kivisildniku 1997. aastal välja antud “Kutse” – kirjaniku enese poolt käsitsi kirjutatud postkaardilaadne teos, sisuks: “Tulge mõistusele”. Üllitises on muuhulgas tänatud Kultuurkapitali, kes ettevõtmi-sele rahalist toetust jagas. Samal aastal avaldas Kivisildnik veel vabavärss-päeviku “Loomade peal katsetatud inimene”, mis on tema eelmiste teostega võrreldes küll pisut vähem radikaalne; alapealkirjas pakutakse sellele žanrinimetuseks siiski väljakutsuvalt “romaan”.

Kivisildnikust inspireeritud, ent mitte nii tormilisi reaktsioone teki-tanud eksperimente on oma luules viljelenud Karl Martin Sinijärv, pealinna punkluule ja lõunaeesilise etnofuturismi impulssidega “maitsestatud” kirjanik. Tema varasemad teosed – “Vari ja viisnurk” (1991) ning *Sūrway* (1992) sisaldavad mängulisust peamiselt teksti tasandil, ent luulekogus “Neli sada keelt” (1997) on mängu haaratud juba ka paber, millele luuletused trükitud – nimelt on raamatulehtedeks õllepudelisiltide poognad. 1999. aastal avaldas Sinijärv kogu “Towntown & 28: viies rühm poeese”.

Visuaalse või ka muud laadi kunsti tungimine, õigemini küll enesest-mõistetaval moel sisenemine luule “puhastesse piiridesse” on samuti 90-ndatele aastatele üsnagi iseloomulik. Teksti ja pildi ühendamisega luules katsetab näiteks Sass Suuman, nii ajakirjanduses avaldatus kui ka oma võrdlemisi suure hulga luulekogude raames (1992: “Virus viirus”, 1993: “Maniakk puuris”, 1995: “Targemat ei ole”, 1997: “Neid enam ei tehta”, 2000: “Mälestus on metsast rohelisem”).

Luulet, mis ei ole mõeldud lugemiseks (see ei ole nende esmane otstarve), esindavad ka legendaarse Albert Trapeeži autorinime all ilmunud raamatud – “Sitased seitsmekümnendad: ebatsensuurset luulet 1969–1977” (1993), “Häälitsusi ja sõnu” (1995), “Kaunimad laulud” (2000). Pigem võiks neid võtta kui raamatukogudes säilitamiseks sobivaid mälestusmärke ühest

kultuurinähtusest. Samalaadsed on ka Matti Moguči nime all ilmunud, algupäraselt Priidu Beieri poolt kirjutatud ning Matti Miliuse poolt mitmel pool avalikkuse ees esitatud luuletused, mis on koondatud kogudesse “Õrn ja rõve” (1989, ilmunud tegelikult 1990) ning “Mina – Eiffeli torn” (1999). Moguči pseudonüümi all ilmus 1998 ka kogu “Sind armastan, President Meri”, kuid see esindab juba nii-öelda “vaimust eraldunud iseseisvat keha”, ehk siis Miliust ilma Beieri vaimse toeta.

Üheksavägine. Kollektiivne esinemine

Loomingu läbi või tõttu koondumine ning luulega esinemine, “seltskondlik luuletamine”, nagu ütleb Rein Raud¹⁴, on oluline suundumus ka 1990. aastate teisel poolel alanud rühmituste sündimise ajajärgul. Ühe rühmituste poolt kirjandusellu taastoodud kombena tuleks mainida luuleõhtuid, mis mõne aasta jooksul on kammerlikest autorid-ise-loevad-ettevõtmistest liikunud üha enam multimeedia-*happeningide* suunas.

Loomingulise ühtsuse sunduse puudumise tõttu võib samas rühmituses kohata luuletamise laadilt vägagi erinevaid kirjutajaid. Tartus sündinud rühmitustest on Erakkond andnud välja kaks ühiskogu, “Üheksavägine” (1997) ning “Harakkiri” (1999), lisaks on mitmed selle liikmed üllitanud omaenese kogusid. Kalju Kruusa “Meeleolu” (1999) pälvis ilmunud Betti Alveri nimelise luulepreemia. Ka Tartu Noorte Autorite Koondise liikmete loomingust on Eesti Kostabi Seltsi kirjastusel ilmunud esinduslik “Noorte Geenuste” sari. Üks omapärasema luuletajakäekirjaga autoreid selles seltskonnas on François Serpent, kellelt on ilmunud luulekogud “Ka Jumal on inimene” (1997) ning “Valgete kaantega raamat” (2000). NAK-iga liitus ka “harrastusluuletajana” alustanud Contra, kes esimesed kogud avaldas oma kulu ja kirjadega juba 1980-ndate aastate lõpul, ent keda kriitika märkas alles 1995. aastal seoses koguga “Ohoh”. Seepeale kujunes Contrast kiiresti meedia/rahva lemmik ning nüüd võib tema luulet soetada isegi helisalvestiste kujul (“Contra on õhk”, 2000).

Üks kindlapiirilisemaid ning (kõrgelt) tasemelt ühtlasemaid rühmitusi eesti nüüdisluules on Õigem Valem, kes 2000. aastal andis välja samanimelise ühiskogu. Viimastel aastatel poolpõrandaaluseid-poolperioodilisi almanahhe (“Kruogan”, “Urdu”) välja andnud seltskondadest üks silmatorkavamaid on olnud TNT (Tallinna Noored Tegijad), kes 2000. aastal andsid välja ühisraamatu “Mõned ei tahtnudki”. TNT üks eestvedajaist Jürgen Rooste avaldas 1999. aastal vabavärsikogu pealkirjaga “Sonetid” ning aasta hiljem “Veri

---

¹⁴ Raud, Rein. (1998). Eesti luule 1997. *Looming*, nr. 4.

valla”; koos Karl Martin Sinijärve ja Asko Künnapiga samal aastal ka “Neid vigu me ei korda”.

Soon. Iseseisvad

90-ndad aastad on eesti luulesse toonud ka mitmeid väga tugevaid ja isikupäraseid luuletajaid, keda võiks ehk pidada, kui just hädasti vaja sellist mõistet kasutada oleks, selle kümnendi luulele “iseloomu” kujundajateks.

Triin Soomets debüteeris koguga “Sinine linn” noorte luulekassetis 1990. a. 1994. aastal avaldas ta kogud “Janu masinas” ning “Randmes unejanu”, 1999 “Pidurdusjalg” ning 2000. aastal valikkogu “Soon: luuletusi 1989–1999”. Urbaniseerunud ja iseseisva noore naise sisemaailma peegeldused on ühtlasi isiklikud ning samas nähtut häbenematult analüüsivad. Selle tulemusena sünnib üsnagi ootamatult mõjuv “naisluule”, maailma näitamine lugejale nii, nagu seda võimaldab autori positsioon naisena.

Soometsaga samas kassetis alustas luuletajana ka Liisi Ojamaa (1990: “Lõputu juuli”, 1993: “Myyrid ja wärawad”, 2000: “Lootus”). Tema luulet on küll kriitikute poolt loetud pigem linna- kui naisluulena. Ojamaale on äärmiselt tähtis see keskkond – Tallinna vanalinn –, milles ja millest tema luuletused sünnivad.

Kolmas samas kassetis debüteerinu oli Elo Viiding (pseudonüüm Vee). Ajakirja “Looming” kaudu oli ta luuletajana tuntud juba enne esikkogu “Telg” ilmumist. 1993. aastal avaldatud kogu “Laeka lähedus” puhul tõsteti arvustustes muuhulgas esile Elo Vee eneseirooniavõimet, meie (nais)kirjanike seas muidu harva esinevat nähet. 1995. aastal avaldas ta kogu “Võlavalgel” ning 1998 “V”. Elo Viidingu luulet on iseseisva koguna avaldatud ka soome keeles.

2000. aastal ilmus “Üheksavägisest” üheks lootustandvamaks luuletajaks peetud Kristiina Ehini luulekogu “Kevad Astrahanis”, mis jätkab väljaspool Tallinna “tugevate noorte naiste” liini.

Täiesti “väljastpoolt”, venekeelsest keskkonnast, tuli 1980-ndate aastate lõpul eesti kirjandusse Valeria Ränik. 1990. aastal avaldas ta luulekogud “Orb: eemalolija luuletusi” ning “Ellujäämine”. Sellele on järgnenud kõnekate pealkirjadega(gi) kogude seeria: “Ajast kinni” (1993) – “Ajast väljas” (1994) – “Ajast mööda” (2000). Luuletaja isikliku saatuse valusad puutumised eesti ühiskonna muutumistega tuletavad meelde Hando Runneli

ütluse, et luuletaja peab end ümbritsevat kogema sama intensiivselt nagu laps, kes keelega katsub külma rauda.

Tugev ja Tallinna-väline on ka Kauksi Ülle, etnofuturismi ja võrukeelse kirjanduse eestvõitleja. 1991. aastal ilmus tema võrukeelne luulekogu “Jyriyy”; 1995 võrukeelne ning ingliskeelsete paralleeltekstidega “Agu ni Eha. Morn and Eve”; 1996. a. võru- ja soomekeelne “Kuldnaanõ. Kultanainen”. Murdeluule kunstiväärtuslikkuse tõestamisel on Kauksi Ülle loomingul olnud mängida oluline roll – nii et aastal 2000 võib Janika Kronberg võrumurdelist luulekogu arvustades ilma igasuguse irooniata tsiteerida Ain Kaalepi poolt aastaid tagasi deklareeritud: “...sild Parnassilt Munamäele on maailmakirjanduseajastul endastmõistetav.”

Katsu ilma kartsata... Varjust välja

Kirjanduse deprofessionaliseerumisest kirjutades¹⁵ toob Maie Kalda ühe selle protsessi plusspoolena välja ka andekate, ent teistsugustes oludes ehk sahtlikirjanikeks jäänudki huvitavate autorite trükkipääsemise. Teiste hulgas nimetab ta Bernhard Viidingut, saare murdes “kirglisi salmisid” kirjutavat nn. meesluule (vrld. naisluule) esindajat. 1998. aastal avaldas ta kogud “Tähe tüdruk” ning “Laev kaindlus”, 1999. aastal “Katsu ilma kartsata elu peale minna”. Hoolimata sellest, et need luuletused on mõnda aega sahtlis “laagerdunud” ning et nende autor ei ole just “päris kirjanik”, sobituvad nad hästi 90-ndate aastate luulepilti.

“Sahtlist välja tulijate” kõrvale jagub 90-ndail aastail ka mitmeid nn. hilisdebüüte – luulekogusid, mis oleksid võinud olla avaldamisvalmis juba aastaid, ehk aastakümneidki tagasi. Silmapaistvaim, ka riiklikku tunnustust pälvinud, oli sellistest kindlasti Jaan Isotamme kogu “mina johnny b” (1999). 1997. a. ilmus 1930. aastail arbujate ringi kuulunud Laur Tamme luulekogu “Pinumaa” – raamat, mille väljaandmine nii suure hilinemisega viitab samuti paratamatult möödaniiku poliitilistele oludele ning mille teokssaamises ei puudu nukker alatoon.

Kaua on tulnud oodata ka aastaid ajalehtedes-ajakirjades luulet avaldanud Jüri Kaldmaa esimest kogu. 2000. aastal ilmus temalt armastusluulet sisaldav “Passioon”, mis aga ei anna “Tartu trubaduuri” kutsutud luuletaja loomingust kaugeltki terviklikku ülevaadet. 1994. avaldas luulekogu “Olemise valge koer ehk ingli kolju” teinegi silmatorkavalt Tartu-keskne autor Enn Lillemets; temalt senimaani rohkem kogusid ilmunud ei olegi. Tartlastest hilisdebüüterijate rida pikendab raamatuga “Üle öövalge mäe” (1997)

---

¹⁵ Kalda, Maie. (2000). Milleks ja kellele. *Looming*, nr. 1.

Bibi-Mai Suuman. Esimeseks ja lõplikult viimaseks jäi Jim Ollinovski 1994. aastal postuumselt välja antud luulekogu “Luuletused”.

Tinglikult võiks sellesse hiljajõudjate rühma liigitada ka Hannes Varblase, kes alustas 1991 “Mäel, mis mureneb”, järgnesid “Sina armasta mind” (1993), “Vihkamiseta” (1995), “Mina ei armasta sind” (1997) ning “Letaalse lõpuni” (1999). See on “meeleheide, mis on luule ka ilma sõnas-tusteta, kui seda tunneb poeedi hingega mees,” nagu on kirjutanud Aare Pilv¹⁶.

Kojukutsuv hääl

Eesti kirjanduse ruum on eesti keel, ütleb Jaan Undusk kodu-ja ulgu-eesti kirjanduste eristamist problematiseerides¹⁷. 1990-ndad aastad on olnud ajaloolised ka selles mõttes, et väliseestlaste poolt kirjutatud luule on pea täienisti kodumaale “tagasi kolinud”, seda antakse välja ning levitatakse esmajoones Eestis. “Esimesi pääsukesti” oli 1991. aastal avaldatud (välja-andmise kohana märgitud Tartu-Toronto) Valli Naelapea “Traagelniidid” – kõnekas kui debüüt, elutöö ja valikkogu ühekorraga. 1990. aastal avaldati kodumaal Ivar Ivaski kogu “Verandaraamat ja teisi luuletusi”, Kalju Lepiku “Rukkilille murdmise laul” ning Ilmar Laabani valimik “Oma luulet ja võõrast”, 1992. a. Urve Karuksi “Laotusse lendama laukast” ning Kalju Lepiku “Öötüdruk”, 1993. Ilona Laamani valimik “Mõttekriips”, 1995. Ivar Grünthali valikkogu “Neitsirike” ning Aleksis Ranniti “Nii näen sind ikka”. Ajakirjanduses on 90-ndatel aastatel pidevalt luulet avaldanud Ilmar Mikiver, ent temalt ei ole kodumaal senini luulekogu ilmunud. Kalju Lepik avaldas kodumaal veel kogu “Pihlakamarja rist” (1997) ning postuumselt ilmus tema “60 luuletust”. Heljo Jaik-Corradi luuleraamat “Mõtteid ei saa pidada” ilmus 1999. aastal. Ulgu-eestlaste kojutuleku võtab sümboolselt kokku Bernard Kangro 2000. aastal ilmunud “Kojukutsuv hääl: valitud luulet 1927–1993”. Juba Eestimaaga tihedamate kokkupuudete ajal on sündinud Ilona Laamani 1999. aastal ilmunud luulekogu “Mulle ei meeldinud su nimi...” Ootamatu ja üllatava kindlusega on eesti luulesse astunud noorema põlve ulgu-eestlane Riina Kindlam koguga “Metsavaht” (2000).

Ja kui nii edasi läheb, saab eesti luule varsti enneolematult tugevaks.

---

¹⁶ samas.

¹⁷ Undusk, Jaan. (1999). Eesti kirjanduse ajast, ruumist ja ülesandest XX sajandil. Teese kommentaaridega. *Looming*, nr. 2.

Krista Kumberg

**LOOKAS LAUA TAGA
VÕIB KÕHT KA TÜHJAKS JÄÄDA**
**ehk kaasaegse algupärase ja tõkelise laste- ja noortekirjanduse seis
2000. aasta esimeseks pooleks raamatukoguhoidja pilgu läbi**

Lasteraamatuid tuleb praegusel ajal nagu Vändrast saelaudu. Tava-kodanikel pole neist vähimatki ülevaadet, jõuavad üksnes küllusliku valiku üle vaimustunult ohkida. Raamatukoguhoidja suudab suurivaevu järke pidada, et professionaalselt mitte jänni jääda. Järgnevalt jagan teiega tekkinud mõt-teid, tähelepanekuid ja proovin fikseerida mingit hetkeseisu.

Kõik, kel silmad peas, märkavad, et iseäranis ohtralt trükitakse praegu eelkooliealistele mõeldud kirjandust. Raamatud piiksuvad, prääksuvad, liigutavad ja lehvitavad, mõni paneb pilli hüüdma kui münt kukub, mõnest saab endale salli või kindad. Raamatukoguhoidja jaoks masendav mitme-kesisus. Kus ja kuidas seda varandust hoida, et ikka töökorras ja ühes tükis püsiks. Tõele au andes pole nii mõnigi neist üldse raamatukogu raamat, taolised mänguasjahübridid ei pea meil riulis olema.

Lapse vanuse edenedes jääb vastavat trükitoodangut üha vähemaks, kuni noorsookirjanduseni jõudes selgub kurb tõsiasi, et neil nagu polegi värske kirjanduse hulgast midagi mõistlikku lugeda. (Ja ainult värsket nad haaraks. Vana osa kogust võime kasvõi mustade maale humanitaarabiks saata!) Mis siis imestada, kui juba keskastme laps ja noor hakkavad raamatukogust võõrduma. Lastekirjandust nad enam ei loe, täiskasvanute kirjanduse peale hammas veel ei hakka. Poisid võõrduvad varem, tüdrukud hiljem, sest tüdruk ikka miskit naispoolele paslikku, sealjuures lihtlabast lugemist riuleilt välja sordib. Mõistlikku ja huvitavat, mitte liiga lapsikut või rasket on iseäranis keskastme poisile raske leida. Alustaks siis tavakohatult just sellest ülemisest otsast, ehk noorteraamatust, ehk sealt, kust king kõige rohkem pigistab.

NOORTELE NOORTEST

Esmalt mõistest. **Reet Neithali** tark raamat “**Mis on mis kirjandu-ses**” ütleb: *”Laste- ja noorsookirjanikud peavad silmas esteetilisi ja kasvatuslik-õpetuslikke eesmärke, arvestavad oma eeldatavate lugejate vastuvõtuvõimet ja huvisuundi ning pakuvad ka lihtsalt meelegahelelahutust.”* Noorsookirjanik võib teadlikult meelt lahutada (*Sweet Valley High* sari), võib üritada kasvatustööd läbi kirjanduse (Pete Johnsoni “Vinge nohik”), võib lihtsalt omi nooreea mälestusi heietada (Mirjam Pressleri “Kui õnn

saabub, paku talle istet”). Igal juhul tuleks tal silmas pidada, et õrnas eas loetud tekstid on olulised väärtushinnangute kujundajad. Täiskasvanutele kirjutaja jääb igasugusest vastutusest priiks. Ta võib paksult pada panna, õhutada madalaid kirgi – sihtgrupp on suured inimesed, silmad peas, ise teavad, mis õige, mis vale.

Noorsookirjandus tähendab ka Gulliveri ja Robinsoni, seiklust ja fantastikat.

Noorsookirjandust loetakse kahel otstarbel – **et mõnusalt aega veeta ja tekkinud küsimustele vastuseid ning tarvetele rahuldust leida**. Hea, kui lõbuga loetav raamat miskitpidi ka kasu toob.

Noor inimene sooviks lugeda eakaaslaste juhtumustest, nad peaksid olema tema kaasaegsed. Ja tal on **tarve samastuda** ning tegelasega koos **läbi elada** ka tema oma elus ette tulevaid olukordi, lugeda nende (loodetavasti positiivsetest) lahendustest. Läbisaamine vanematega, eakaaslastega, toimetulek eluga üldse, kui sa oled oma meelest ja keha poolest täitsa täiskasvanu, aga täiskasvanud sind sellena ei respektööri. Kui muresid on üle pea, aga keegi ei võta sind tõsiselt, konfliktid, hirmud, suutmatus... Hea noortejutt pakub küpses kunstilises vormis võimalust see kõik läbi mõelda, leida, et sa pole oma muredega üksi miskine erandlik hädavares ja et iga jama lõpeb kord! Hea autor laseb mõnikord oma raamatu peategelasel olla väheke teistmoodi, et lugeja tunneks, kuidas on olla teise inimese nahas (“Mõrane klaas”, “Vinge nohik”). Õigete raamatute lugemine on nagu suhtekoolituskursus.

Algupärandid

Noorsookirjanduse puhul on praegu tõlke ja algupärandi suhe isearanis tugevalt tasakaalust väljas. Nimetage mõni värske omamaine noortejutt, mis sobib üheksandikule? Viimases Nukitsa nimistus oli vaid kaks niisugust. Läbi häda sobib **Ira Lemberi “Musta Kaarna küüsis”** ja märksa paremini **J. K. Richardsoni “Ühe nohiku seiklusi”**. Esimene neist pigem seiklukas, teine kooliromaan. Üks, vabandage väljendust, noorusest nõder, teine vanadusest väeti. Ja kogu saak! Perviku-Rannamaa-Truu-Männi omaaegsete menukrite kõrvale pole miskit panna.

Lemberi “Must Kaaren” läheb lugejate seas hästi. See pakub põnevust. Noortejuttus tarvilik tundetasand jääb siiski vaid vihjeliseks. Sama autori ulmelise koega teoses “Fantastiline poiss” on tärkavaid sümpaatiid isegi rohkem. Sündmused ning tegelased mõjuvad üksjagu konstrueerituna. Kahekõne on korrektne, aga mitte usutav, päriselt nendes ja teistes ringkondades nii ei räägita. Samas kaasajastamise kallal on vaeva nähtud küll. (Mersu, prominentne isa, kel pole lapse jaoks aega, inimrööv, psühhopaat salakäiguga korteris). Ometi on lugejal lõbu laialt. Ja ärgem unustagem, kui tähtis roll oli teoses raamatul ja raamatukogul!

Richardsoni kooliromaan on aga nii kaasaegne, et võtab jalust nõrgaks. Algab nagu “Kevade”, sellega sarnasus piirdub, edasi läheb kõik sitasti. See oli, muide, tsitaat. Tunda on, et autoril on oma kooliskäimine liiga värskelt meeles, puudub ajaline distants, mis täiskasvanud kirjutaja teosesse pisut mõistmist ja nostalgiat lisab. (Paralleelina meenub Tikside “Ja kui teile siin ei meeldi...”) Noore kirjutaja hinnangud on must-valged ja hävitavad. Kool on jube koht. Õpetajad on tobedad ja vaenulikud. *“Kulla Nelli”, seletas paksmagu talle nagu väiksele lapsele, ...aga tegelikult on poisid kõige hirmsamad inimloomad maa peal. Mina tean seda hästi. Mina olen kolmkümmend aastat õpetaja olnud.* Õpetajad hävitavad kringlit, rõhitsevad, pühivad varrukaga suud, valavad kohvi kõridesse ja on muulgi kombel tülgestavad. Vaid Puškini hüüdnime kandva koolmeistriga tekib peategelasel pisuke mõistmishetk.

Kaasõpilased näivad pigem karikatuuride kui inimestena: Öllu – külahull, Albert – ajudeta jõujuurikas, Kirp – kiusakas (psühho)huligaan, Schmidt – silmaklappidega oivik, Aksel – hull leiutaja, sealjuures täiesti vastutustundetu, tüdrukud kas parajad lehtsabad või kamandajad. Peategelane ise on nohik, oma saamatusest teadlik ja miski ei kompenseeri seda, ei ilusad silmad ega hea süda. Armastuses ei vea, pereelu isa joomise tõttu masendav, koolis üks mure ning õnnetus teise otsa. Sündmused on nii üle paisutatud, et neid vist ei tohigi tõsiselt võtta. Julmad naljad, kuidagi lootusetu meeleolu, irve läbi pisarate. Jah, peategelane nutab tõesti üksi olles.

Ometi on raamat lähiaastate koolielu peegeldus, noor adub tuttavaid olukordi, mõttekäike, reageeringuid, kõnepruuki, loeb ja naerab. Hingetoitu ning tuge või lahenduste leidmist raamat ei paku. Nagu kohtutoimik, fikseerib hetkeseisu. Omamoodi koolieluline sisevaatlus. Menukas raamat. Hea, et säärane olemas on, muidu poleks meil üheksakümnendate õpilaselust midagi lugeda.

Küllap pelgab eesti autor noortekirjandusega rinda pista. Need, kes kirjutada oskavad, kalduvad olema eakad, ei valda kaasaegset kõnepruuki, ei tea praegusaja noorte tegelikust elust, muredest, mõtteviisist, muusikast, riie-test jms. õhkagi ja võivad naeruväärselt mõjuda, ehkki kõik muu on paigas. Kes aga noortekultuuri valdavad, ei oska või ei vaevu sellest kirjutama. Neil muudki teha. Noortekirjandus on kiiresti aeguv nähtus. Kui “Bullerby lastest” ei tea, ons see kirjutatud viis või viiskümmend aastat tagasi, siis noortekas on kümnend selgesti tajutav. Ja kui ei taju, on tegemist uskumatult hea raamatuga. Kas lähiaastatest meenub mõni seesugune?

Tõlkekirjandus

Niisiis võib noor loota tõlkekirjanduse peale. Enamik sellest lihtlabane trillallaa-trullallaa, adresseeritud tütarlastele, mõni loetav ka poiste seas. Suur menu saadab **Francine Pascali** roosasid raamatuid sarjast *Sweet*

Valley High, mis pajatab kaksikutest Jessicast ja Elizabethist. See on ka ainus raamaturida, mis pälvinud isiklikult minu põlastuse. Ühest küljest oleks kõik justkui korras. On tegemist noorte neidudega, kelle kooli- ja eraelulisi juhtumusi jälgitakse, on eeskuju ja tagakuju, igas raamatus lahatakse miskine probleem, lõpp on positiivselt moraliseeriv. Ometi pole see kirjandus vaid mürsikuealiste barbide kekutamine, ettevalmistusklass kõige ajuvabamate naistekate lugemiseks.

Võtame või peategelase kirjelduse päris algusest, mille põhjal saab eksimatult määrata kõigi lugude stiilikuuluvust: *"Jessica oli lummalalt kaunis nagu ikka. Päikesest pleegitatud heledad juuksed sätendasid õlgadel. Lilleline suvekleit, mis tõi nii hästi esile tema silmade sinakasroheline helgi, jättis paljaks ta päevitunud õlad. Tavaliselt oli Jessica pimestaval silmnäol hurmav naeratus, mis kõigele krooni pani."* Jne. Keskkooli tase. Sealjuures keskpärane keskkool. Täiskasvanud autor ei tohiks enesele lubada ei primitiivset sõnaseadmist ega üheplaani karakterid. Kinnituseks veel näide **"Saladustest"**, kohtumine unistuste printsiga. *"Poiss nägi uskumatult hea välja, kui ta trepist üles kalpsas. Tal olid jalas heledad sametpüksid ja seljas helelilla villane pusa, mis sobis lausa imeliselt kokku tema silmade värviga. Jessical läksid põlved nõrgaks ja ta kuulis kõrvades omaenese südame lööke.... Ta pilk oli naelutatud Bruce'i jumaliku kuju külge... Täiuslik, mõtles Jessica ja tundis, kuidas kogu ta ihu õhetama löi... Jessica oli lummatud."* Sündmused on üksainus sussutamine ja intrigeerimine, võrtsitatud kaksikute sarnasusest johtuvate äravahetamistega. See pole ju normaalne elu, mida nad elavad, vaid santabarbaarne võlts pealispinda mööda ludistamine. Neil ei tundu olevat ei vanemaid, koolitööd, õpetajaid. No ja need probleemi-lahendused...

"Võimu mängus" on paks, ent tark ja hea tüdruk, keda figuuri pärast seltskonda ei võeta. Toodanuks siis esile neiu väärtused, mille pärast teda lõpus hindama hakataks! Ei. Tüdruk teeb hambad ristis trenni ning dieeti, saab üks-kaks saledaks ja siis näitab neile! Aga oma loomulikult kujul ei kõlba ta inimeste sekka. Nii mõnigi tüsedapoolne neiu võib taolise lugemise peale ärgitust leida, enese kallal tööle hakata. Et barbistumine võtab reaalses elus märksa rohkem aega ja vaeva, siis pigem süveneb tema rahulolematuse iseendaga, tugevneb kompleks, et ma ei kõlba sellisena ju niikuinii kuhugi, et ainuüksi välimus loeb.

Peategelane saab läbi mitme ja mitme raamatu hakkama lauslollustega ja ta ei õpi ühestki kogemusest. Lapsevanemad vilksatavad põgusalt ning ei tea neiu keste tempudest midagi, tüdrukutel justkui polekski sidet koduga, perekonna tuge raskete olukordade lahendamisel, vanematepoolset moraaliõpetust.

Et teatud vanuses on noorel inimesel tugev tõmme kitši poole, siis võib roosade raamatute menükusse rahulikult suhtuda. Pealegi on igasugu

naisinimestel, ka noortel, soov lugeda hästi palju inimsuhetest (mitte nagu meesinimestel, ka noortel, kes eelistavad lugeda sündmustest). Ehk läheb kitši-ihalus üle? Kui üle ei lähe, siis on küll kurb. Kui jääb püsima arvamus, et see ongi kirjandus...et niisugune ongi elu... Miks ma nii kuri olen? Usun, et lugemine mõjutab väärtushinnangute väljakujunemist. Milliseid väärtusi, elustiili esindab Pascal? Elu barbilikku, välisele orienteeritud poolt.

Veel üks raamatuida on teinud jõulise spurdi. See on *Sweet Dreams*, mis tundub eelnenust õige tiba parem lugemismaterjal. Iga raamat on eri autorilt, kesksel kohal siivas armulugu ja mõni elus ette tulev probleem – koolivahetus, tüdruku võistlus autoga koha eest poisi südames, kas end muuta vastavalt poisi soovile, jms. Esile tõstetakse headust ja mõistmist, sallivust. Sealsete noorte elu erineb juba puht materiaalselt enamuse meie noorte elust, ameerikalik elustiil saab nende raamatute kaudu tuttavaks. Enne tiitellehte esitatakse kommertskirjandusele omasel viisil kõige kuumem stseen raamatust. Naiivne! Sentimentaalne! Eks ju seegi raamatuida kuulu sinna kõlukirjanduse riulisse, aga on omal moel isegi armas. Kirjutatud taas keskkooliõpilase tasemel.

Tütarlaste raamatute seas on mõne aasta tagune **Susanne Fülcheri** “**Ilusad tüdrukud ei kuku taevast**”, millega võib ka kriitikameelega õnnistatud (või karistatud) täiskasvanu rahule jääda. Teoses on kõike, mis neidusid köidab – ilus poiss, ilus armastus, ilusad riided, modellitöö, mõnigin-gased seiklused, sõbrannatsemine. Aga rõhutatult esiplaanil on peategelase soov iseendaks jääda ja mitte edu tõttu peast segi minna. Niisiis läheb autoril korda menuraamatu abil silmatorkamatult õpetlik olla. Tiina Jantson hindas teose modellitöö seisukohalt otse elust võetuks. Kübeke eneseirooniast, paras-jagu huumorit ja tugev reaalsustaju teevad jutustusest väärt ajaviite.

Ükski poiss ei lasku nii madalale, et lugeda tüdrukute raamatut, talle tunduksid need jaburatena. Tüdrukud loevad poisstegelasega jutte seevastu meelsasti. Kentsakas küll, aga need on kvaliteedilt märksa etemad! Need on kirjandus. Ah et mis see kirjandus siis ikka on? Seda ütleb nooruke kirjanik Benjamin Lebert “Crazys”. “*Mis on õieti kirjandus?*” küsin. “*Kirjandus on see, kui loed raamatut ja võiksid iga lause linnukesega ära märkida, sest see on tõsi,*” selgitab Janosch. “*Kui ta avaldab midagi maailmast. Elust. Kui sul on iga lõigu juures tunne, et sina oleks samuti käitunud või mõelnud nagu raamatukangelane. Siis on see kirjandus.*”

Kirjanik ei tule poisile mingit mesijuttu puhuma, vaid tal on noorele inimesele midagi öelda. Sümpaatse teosena jäi meelde **Pete Johnsoni** “**Vinge nohik**”. Peategelaseks paks prillidega intelligentne poiss, klassikaaslaste naerualune, kes üritab lahedaks kutiks saada. Selliseks, kes *on pikk ja lahe, kellel on palju pappi ja kelle järgi tüdrukud on lausa hullud*. Ei saa muidugi. Aga leiab läbi kannatuste iseenda. Rickie pihib oma vanematele: “*Teile ma meeldin, kuid kellelegi teisele ei meeldi ma eriti, et mitte öelda, üldse mitte.*”

Tahtsin neile midagi pakkuda, nende ees poosetada.” Ta leiab, et *meie loeme küll raamatuid, aga ei oska elada.* Psühholoogiliselt usutav ja hingetuge pak-
kuv teos kujutab ka Rickie vanemaid. Need on mõistlikud ja arusaajad täis-
kasvanud, kes oma sõnutsi on nõus poisi eest surema, aga elada nad tema
eest ei saa. *Igäihel on õigus oma vead ise teha.* Kõlama jääb lähedate kuttide,
läheda elu, lähedate pidude kõle tühjus, mille poole ei tasugi ennast ära
salates püüelda. Autor jätab kajama mõtte, et kodu on üks kindel linn ja
varjupaik ning raamatukogu jääb kõigi nohikute paradiisiks!

Kõige värskem noortejutt ja sealjuures kõige ehedam on **Benjamin Leberti “Crazy”**. Ilmus Saksas 1999. a., autoriks 16-aastane poiss. Olgu ette
öeldud, et märksa küpsema mõtteviisi ning tekstiga kui meie Richardson.
Internaatkooli elu kirjeldamine annab autorile hea võimaluse poiste, nende
suhete, väärtushinnangute, pereelu, igatsuste jms. kujutamiseks. Raamatus
on puudega poisi mured, ehalkäigud, esimene seksikogemus, põgenemine
intrinsic. On sisukaid arutlusi, filosoferimist. Poistele meeldib “Vanamees ja
meri”, nad arutlevad selle üle! Jutustaja määratleb enamikule noortest tuttava
iha täiskasvanuelu, ning hirmu sellega kaasneva vastutuse suhtes: *Miks
peaksin ma üldse kunagi täiskasvanuks saama? Miks me ei võiks kõik jääda
lihtsalt väikesteks poisteks? Kes tahavad mõnu saada? Keppida, naerda,
õnnelikud olla. Tunnen end üksi. Ihuüksi selles neetud suures maailmas.*
Heas mõttes üllatav raamat. Riiulil ei seisa ja tore on.

Kas lugeda noortejutuks ka Erlend Loe “naiiv.super”, Iain Banksi
“Herilase vabrik” ja Hirami “Mõru maik”? Neiski ju peategelased noored,
kõne all noori huvitavad probleemid, neile omased teemad. Aga las jääda
need n.ö. edasijõudnuile.

Kokkuvõtteks

Noortekirjanduses algupärast haledalt vähe. Meieni jõuab küllalt
värske tõlkeraamat, valdavalt 90-ndatest, Pascal 80-ndatest, “Crazy” lausa
eelmisest aastast. 70-ndatest ei midagi. Suure tähega Kirjanduse protsent hea
meelelahutuse ja pahna hulgast umbes sama mis täiskasvanutele mõeldud
kirjanduses. Puhtakujulise pretensioonitu, et mitte öelda ajuvaba meelelahu-
tuse osakaal järele mõeldes siiski masendavalt suur! Sellest, mis toimub siin
ja praegu, oma eakaaslaste ja kaasmaalaste elust pole noorel õieti miskit
lugeda.

KESKASTMELE SOBILIK KIRJANDUS

Pilt on rikkalik, ent mitte lootusetu.

Vanustpidi noorenedes oleks järgmine grupp keskastme lapsed ja
nendele mõeldud raamatud. Siingi kohe kaks sarja. **Internaat Genfi järve
ääres** ja **Sabrina, teismeline nõi**d, mõlemad kirjutatud üheksakümnendatel.

Taas raamatud tütarlastele. Ehkki nii ühes kui teises raamatureas tegutseb kummaski oma seltskond, on raamatutel erinevad autorid.

Internaat... on mõnes mõttes verevaene kasvuhooneraamat. Genfi järve ääres on kool, internaat ja vanuritekodu ühe katuse all ning sealsed asukad nii ehk teisiti seotud diplomaatiliste ringkondadega, ÜRO-ga, salaluurega jm. tavainimese jaoks kõrgemates sfäärides kulgevate asjadega. Kuulnud oleme, hamba all katsunud mitte. Iga raamat toob seltskonda uue lapse, uue saatuse, uued eripärasused, uued probleemid, mida usinasti lahendama hakatakse. Eri rahvusest laste iseloomustamise puhul lähtutakse stamparusaamadest: hiina tüdruku iseäralikud toitumistavad, ameeriklanna rāpakus. Õigel hetkel sekkub mõni muidu tõredavõitu aga sisimas sümpaatne vanur, kelle abil asjad korda aetakse. Kirjutaja õilis eesmärk on kaugele näha, õiget pinget ei teki. Paraku kaunis lahja sari ja esimese hoo möödudes ehib riuleid.

Viimast ei saa öelda **Sabrina**-sarja kohta. Üle kümne raamatu juba ja kõik ikka lennus. Noorele lugejale, kes sugugi mitte ammu muinasjutueast välja kasvanud, pakub pinget ebareaalsuse ja tavalise argise kooli- ning koduelu üheaegne eksisteerimine, mõttemängitamine nende kahe vahel. Lood teeb tütarlaste jaoks apetiitseiks südameasjade ajamine, tütarlaste rivaalitsemine. Sarjas esineb paar huvitavat karakterit – kaks vastandliku iseloomuga tädi, nõiast kass Salem. Lapsi kujutatakse mõnevõrra skemaatilisemalt.

Juhtub kentsakaid asju, on pisut õrnu tundeid, mis eriti kuhugi välja ei jõua, kuna poiss on lontu. On vastasseis ebasümpaatse tüdrukuaga, on eemalviibivad vanemad ning alati õnnelik lõpp. Selge meelelahutus, tõsiseid muresid pole, pigem pseudoprobleemid (kes kelle pitty kutsub, kes kelle pluusile ketšupit ajas, kuidas vaenlasele vempu visata) ja nõiakunstist tingitud viperused, mida siluda. Ehk on see *fantasy* tütarlastele? Võrreldes Harry Potteriga, kus situatsioon sarnane, (ootamatu avastus, et oled “võimetega” ja koolielu) paraku kirjanduslikult, aga ka põnevuselt mitmeid kordi lahjem.

Joanne Kathleen Rowlingi Harry Potterist on kõik meediakanalid, ka need, mis muidu lastekirjandusest kõrge kaarega üle astuvad, selle suve jooksul nõnda palju pajatanud, et säästan head lugejat omapoolsest panusest. Olgu vaid öeldud, et loen ise ja pakun ka teistele, eriti lastele, aga ülespuhutud hüsteerilise jumaldamisega kaasa ei lähe.

Kõnealuse vanuseastme jaoks leiab ohtralt seiklusi pakkuvat kirjandust, mille hulgas on teri ja sõklaid, seiklusjutte ning häid probleemraamatuid, mida lugedes on võimalik vaimselt kasvada, hingepidet leida, midagi õppida.

Selget seiklust pakuvad Robert Swindells: “Nutumetsa saladus”, “Külm kui kivi”, “Öö tuhat silma”, “Jääme püsima”, “Tuba nr. 13” jne. ja Pete Johnson: “Mõttelugeja”, “Kummituskoer”, “Meil kummitab” jne. Neis on salapära, puutepunkte ebareaalsusega, elu kriminaalse poolega, nii et ei

tea mida tõsiselt võtta, mida mitte. Paistab läbi autori soov muu hulgas ka midagi õpetada. Meiega ei pruugi eluaeg nii põnevaid asju juhtuda, nagu juhtub raamatutegelastega.

Teine tera on niisugused laste sekeldamised, mis võiksid oma kodus või naabrite juures toimuda, mis on kõigele lisaks vaimukalt esitatud ja teevad silma ka oletatavale täiskasvanud lugejale, pakkudes talle eraldi kihis nauditavat lugemist. Siia kuuluvad **Tuula Kallioniemi** “**Andke tuld, Tosmanid!**” ja **Hilary McKay** “**Koer Reede**” ning “**Merevaigust kass**”. Tükike ehedat soome huumorit ja inglise huumorit. Nii nagu sellele eale sobilik, hakkab asi kohe esimesel leheküljel kõitvalt kerima. Head karakterid, lobedalt jooksev lugu, vaimukas, üliväga elus dialoog, ja tunne, et see on muuhulgas tõesti ka kirjandus.

Tosmanite peres on Juhani, Tuomas, Eero, ema ja isa ja “krooniline koerapuudus”. Jutuks tuleb vennaste omavaheline läbisaamine, kuidas käidelda oma vanemaid, keskmise venna paljutöötav sõprus neegripiigaga, vastasseis Eestis ärireisidel käiva suller Puumalaisega ja kõigest sellest johtub hulgaliselt situatsioonikoomikat. Pere on küll kentsakas, aga üksteisest hooliv ning turvalist elu pakkuv. Tekstis leidub tera ka täiskasvanu jaoks. Olgu siinkohal pisuke stiilinäide: *“Ema saab palka ainult siis, kui tema lugusid ajakirjas avaldatakse. Loodetavasti mitte seksi ja vägivalda. Muidu pean ma oma klassikaaslaste pärast valeriideid kandma hakkama. Õnneks on ema nii vana, et igatahes seksiasjadest ei tea ta midagi. Vägivallast võiks ta küll kirjutada, meid ähvardab ta vägivallategudega ilmast ilma.”*

McKay on hea autor ja tema kaks raamatut ühe ja sama seltskonna elujuhtumustest rõõmustavad nii suurt kui väikest lugejat. Esimese jaoks äratundmisrõõmu ja nalja sama palju kui teisegi jaoks, seda eeskätt tänu teravmeelsele sõnakasutusele. Üheks temaks taas igatsus koera järele, vaenlaste sõbraks saamine, laste heast tahtest sündivad äpardused. Peetakse pansioni, põetakse sarlakeid, kaevatakse välja luukere, kohtutakse vaimuga ja sekeldatakse rõõmsalt isekeskis. Lastel on toredad vanemad, kool pole hirmu allikas. Käsitletakse isata oleku kurbust, pooliku pere majanduslikku hakkamasaamist, koerafoobiat, suhtumist vähe iseäralikku persooni, rüblikute kasvatamist nii, et mõlemad pooled vaimse tervise säilitaks jne. Neis raamatuis pole kirjeldatud pelgalt laste tegemisi, vaid on kujutatud ka perekonda, sellest johtuvat üksteisega arvestamist, ümbritsevat tegelikkust.

Lapsest, tema perekonnast ja koolist pajatab ka **Roald Dahli** “**Matilda**” (1988). Raamat on nagu Pipigi lugu lapse mässust. Täiskasvanu ei ole hea ja tark ainult seetõttu, et ta on täiskasvanu. Matilda pere kujutatakse karikatuurina. (Midagi taolist tegi meil Andrus Kivirähk “Kaelkirjakus”) Nõmedad vanemad kutsuvad nupuka lapsukese kättemaksuaktsioonid ise esile. Mõneti on Matilda täiskasvanum kui ema-isa. Korralikum inimene

igatahes. Kool ja selle vägivaldne juhataja on samuti ülepaisutatud oma juhmis õeluses. Loomulikult saab laps preili Sõnnistest jagu.

Võib-olla tundume meie, täiskasvanud, lastele tõepoolest suurte, pealetükkivate ja vägivaldsetena? Absurdihuumoriline teos ei pruugi nii mõnelegi meeldida. Ometi on see lapsele vajalik, et omaenese mäss ja vastuhakk kasvõi lugemisele kaasa elades välja elada. Ja kui hästi seal raamatukogu rollist ning selle juhatajast proua Sabinast räägitakse!

Need olid meelelahutust pakkuvad raamatud. On ka **tõsist laadi teoseid**, mis pole sugugi vähem kõitvad või menukad. Taani kaasaegsest kirjandusest jõudis paari aasta eest meile **Bent Halleri “Lapsi ei visata prügikasti”**. Üks imelik raamat! Hirmutav, kõitev ja hea. Mis ajal ja kus asi toimub? Omadega untsus heaoluühiskonnas? Stalkerlik tulevik? Vanemad käivad tööl, neil pole laste jaoks aega. Isa on proovireisija, toob suurele tütrele ikka veel nukke. Ta ei märka laste kasvamist. Ema koristab ja keedab ja tormab tööle. Elatakse üksteisest mööda. Ei kuulata üksteist. Lapsed oma eluga üksi jäetud. Lars ja Kaja lasevad oma lemmikloomadel hoolimatult surra, sest niikuinii ostetakse uued. Nad pole harjunud kellegi eest hoolitsemata, vastutama. Kui nad prügikastist ära visatud tita leiavad, ühendab see uus lapse hooldamise konspiratiivne mäng muidu sagedasti kaklevat õde-venda. Lugu kisub tõsiseks, lapse “pidamine” pole tegelikult mingi mäng. Ei viitsiks enam vastutada, oskusi napib, eriti kui titt haigeks jääb. Lugu lõpeb kenasti. Ollakse kogemuse võrra rikkamad, kas ka paremad? Vanemad igatahes jäävad sama lootusetuteks kui raamatu alul.

Norrast jõudis meile **Klaus Hagerupi “Üle kõige maailmas”**, kus keskne tegelane Mari. Mari vanemad on liigagi head, mõistvad, hellad, sentimentaalsed, kultuursed ja delikaatsed kui potitaimed. Mari on üks nõges nende keskel. (Nõges pole ainult umbrohi, vaid ka ravimtaim!) Lapse üleolek oma perest, kummaline sõprus kibestunud õpetaja preili Kjæriga, sekeldused, mis võtavad kohati tõsise pöörde, teevad teosest huvi ja põnevusega loetava raamatu. On ju noorele lugejale vastasseis, opositsioon vägagi südamelähedane teema. Kui vanematele ei saa kurjust või hoolimatust ette heita, käib ohter hoolitsemine ja mõista püüdminegi küll! Huvitavat lugemist pakub ka kerge saladuslikkus ja täiskasvanute probleeme lahendav lapstegelane.

Christine Fraseri “Sealpool vikerkaart” on kindla eesmärgiga kirjutatud jutt. Teemaks vähki põdevad lapsed, surmahirm, surm, kuidas käituda ja olla traagilistes olukordades, tüdrukutevaheline sõprus ja kaotusvalu. Mõnevõrra sentimentaalne, kuid lohutust pakkuv. Üllataval kombel päris menukas raamat, vaatamata teema süngusele. Lugejateks on suures enamuses, et mitte öelda ainult, tüdrukud. Raamat katab teatud tarvet, vastab teatud küsimustele, sisendab optimismi. Surm on lahendatud kui üle viker-

kaare, selle teise otsa minek ja seega poetiseeritud. Lapsevanemaid näidatakse heas valguses. Niisugune tõsiselt positiivne lugu.

Peter Pohl on ka üks tõsine autor. Meenutagem Jannet. Nüüd siis **“Pärast viimast hoiatust”**, mis valmis koostöös lastega. Alguse sai lugu kooliraadio programmis “Kirjutamise lust”, millele laekunud kuulajate kirjad, ettepanekud, teemaarendused arvesse võeti, eriti positiivse lõpu puhul. Pohl oli kaval! Lasi lastel enesele ideesid anda, et adekvaatset kaasaega kujutavat koolijuttu kirjutada. Kunst oli tema poolt, lugu lastelt. Minu jaoks oli üllatav ja häiriv ning uskumatu tegelaste Malini ja Gurra vanus. Nad käivad algklassides (IV kl.), kuid kõnelevad, mõtleavad nagu puberteetikut. Malin on küps isiksus ja arutleja. Muide, alul on ta nähtamatu, isegi varastamine ei tee tüdrukut nähtavaks. Gurra on asotsiaalsest perest huligaan, aga tegelikult hea poiss, kelle kraesse ka võõrad patud laotakse. Need kaks erandit sõbrunevad ja sellest sünnib mõlemale head. Ei mingit Berdilikku kabistamist!

Malinil on jõukas ja tore pere, kes Gurra omaks võtab ning poissi delikaatselt aitab. Ka klass otsustab selgest mässumeelest Gurraga solidaarne olla. Poiss on vaene, kaltsudes ja paljajalu ning saab õpetajate käest võtta, järgmine päev tulevad kõik nii kooli. Realistlik, huvitavalt kirjutatud, ohtralt mõtteid, ka tegutsemist. Kes viitsib lugeda, sellel on hingetoitu ja mõtlemisainet üle 250 lk.

Paar sõna ka “Berdi päevikuga” alguse saanud vaieldamatult menukaimast raamatureast. Loevad juba algklassides. Et Bert ise raamatutes kasvab, siis sobib ka vanematele. Bert oli vähemasti siinmail revolutsionäär. Hakkas rääkima oma nokust ja poisslapse tõrkavast seksuaalsusest, mis oli (ja on?) meil viih-teema. Ütleme nii, et tõi ikka oma ainese raskelt kirjan-dusse sisse! Muidu on ju kõik meie Sihvkad, Linnupojad jt. tublid poisid üpris sootud olendid olnud! Tõtt öelda, Berdi noku hakkab pikapeale juba tüütuks muutuma, sest midagi uut ei paistagi tulemas. Autorid varieerivad üht ja sama teemat, aga kaua võib!

Tegelikult on Sören Olsson ja Anders Jacobsson tublid. Ega ju ühelt keskealiselt naiskirjanikult, kirjutagu ta nii hästi kui tahes, ei saagi poiste füüsilise ja mõtteilma tundmist ja usutavalt esitamist nõuda. Noormehed teavad, millest kirjutavad. Nad pakuvad lastele nalja, äratundmisrõõmu, teadmist, et teistelgi samasugused mured, mõningaid lahendusi ja teevad lihtsalt ulakust. Sellised poisid on lugema tulnud, kes muidu iial raamatut pihku ei võta. Au autoreile! Sobib ka päevikust tingitud hakitud esitus. Pikka arutelu viitsivad vähesed lugeda. Tüdrukud õpivad poisse tundma, et neil vastassoo suhtes illusiooniraasugi ei jääks! Igatahes toob Bert enam värskaid tuuli noorsoo kirjavarasse kui lugeja soovidele vastu tulev, nende unelmaid udusulega kõditav, kindla skeemi järgi kirjutav Pascal.

Algupärandid

Hull on öelda, et ega keskastmele pole kahe viimase aasta jooksul eesti kirjanikelt olulist lisa tulnud. Nad võivad ju lugeda Ilmar Trulli “Lõbusaid luuletusi”, Henno Kāo “Läbi hõreda kivi”, “Oliüks ärihaide hambus”, Paavo Matsini “Väike viiul ja kassimaffia”, Andrus Kivirähki “Sirli, Siim ja saladused”, Voldemar Raidaru “Hõbelusikaid”, see pole aga päriselt see...ei eriti intrigeeriv ega arendav. Mitmel juhul ka mitte eakohane. Ja ärgem praegu ka Ira Lemberi loomingust rääkigem.

Olgu, kui keegi ei söanda koolielust kirjutada, kirjutagu siis kodust, mõelgu seiklusi välja, lahutagu osavalt meelt, kui kunsti tiivad ei kannu. Ikka tühi koht. Algupärandid on meil tugevalt kaldes kunstmuinasjutu poole, kas reaalsus on siis nii käsitamatu? Meenuvad Leelo Tungla ja Jaan Rannapi keskmises koolieas olevate laste argielust pajatavad teosed ja nukker hakkab.

Fantasy

Keskmise kooliea puhul sobib juba fantaasiakirjanduse riulile silma visata .

Kõigi *fantasy* sõprade suureks rõõmuks on jää liikuma hakanud ja selle žanri tipp-teosed tippautoritelt jõuavad pisitasa meieni. John R. R. Tolkieni fantaasiamaailmale on lisandunud Terry Pratchetti Kettamaailma lood, Lloyd Alexanderi Prydaini kroonikad (“Kolme raamat”, “Must pada”), Poul Andersoni saagad, Robert Howardi Conan barbaarsused, Elricu lood Michael Moorcockilt, J. K. Rowlingist ja Harry Potterist rääkimata. Vanuseastme poolest on see žanr universaalne, kes loeb, see loeb, loeb ka täiskasvanu. *Fantasy* ergutab kujutlusvõimet, pakub pingelisi seiklusi ja parimad neist edastavad märkamatult õpetussõnu inimeseks olemise kõrge kunsti paremaks valdamiseks. Ma ei pea siinkohal muidugi barbar Conanit silmas, vaid pigem Tolkieni või Alexanderi loodud kangelasi.

Kokkuvõtteks

Valik rikkalik. Nõks rohkem mõistlikku. Pilt algupäranditele – masendav. Kaasaegset koolielu ei fikseeri kunstilises vormis mitte keegi! Kui me teame koolielust 20. saj algul tänu Kevadele, 50-ndatest Kadri vahendusel, Salu Juhan 60-ndatest, Agu Sihvka ja Toomas Linnupoeg 70-ndatest, Neitsi Maarja, Copia, Ja kui teile siin ei meeldi... , Me oleme 13-aastased peegeldavad 80-ndaid, siis keskastme koolilapse elust uuel Eesti Vabariigi ajal pole veel keegi kirjutanud. (Viisjaani kool v.a. See on väiksematele ka.)

KOOLIEELIKUILE JA ALGKLASSI ÕPILASTELE...

...antakse välja põhimass meil ilmuvast noorema rahva raamatutest. Teema on nõndavõrd oluline, eripalgeline ja mahukas, et väärriks eraldi pikemat käsitlemist. Seetõttu esitan siin põgusa ülevaate. Noorema astme raamatute seas õitseb ka **algupärandid**, eesti autor julgeb väikelapsele kirjutada ja kirjutaja avaldada. Üheksakümnendate alguse mõõnaseis meie lastekirjanduses on hakanud taanduma. Tõllal poolnaljatamisi esitatud ettepanek, et eesti lastekirjandusele tuleks hauasammas püsti panna, on täna õnneks uute algupärandite alla mattunud. Tahaks uskuda, et oma roll on selles ka Lastekirjanduse Teabekeskuse ettevõtmistel – Nukitsa-konkursil, kirjandusvõistlustel, ümarlaudadel ja Tartu lasteraamatukoguhoidjate algatatud algupärase lastekirjanduse päevadel.

Viimastel aastatel saavad lapsed lugeda nii tuntud meistrite uusi teoseid kui ka uute tegijate esimesi katsetusi. Algupärandite hulgas juba mõnda aega valdava kunstmuinasjutu kõrvale on tulnud mõned argielulistest asjadest pajatavad raamatud. (“Kollased koolilood” Hilli Rannalt, “Neli hommikut ja üks õhtu” Jaanus Vaiksoolt) Uutest autoritest tasub nimetada Andrus Kivirähki, Artur Jurinit, Jaanus Vaiksood, Kaja Prügi, Liili Remmelit, Hilli Randa.

Väikelastele mõeldud **tõlkekirjanduse** juures on viimasel ajal muret teinud valikuprintsiipide puudumine, allumine raha diktaadile ja lohakas tõlketöö. Lastele käib küll, viskavad tegijad käega ja “toovad maale” üha ohtramalt läilasid klantspildilisi trükiseid. Ilusad ju ometi! Ja saab odavalt kätte ka. Ent esimese vaimustuse möödudes hakkavad efektsed, aga sealjuures emotsioonitühjad ja ilulevad värvipildiraamatud tüütuks muutuma. Neis on tekst tihti vaid illustratsiooni abitu kaasanne. Muidugi, lastele meeldib! Ainult täiskasvanu võib säärase asja peale nina kirtsutada ning, piltlikult öeldes, küpsise asemel leiba nõuda. Tõlgitaks meil rohkem Mauri Kunnast, Sven Nordqvisti, Nele Moosti ja teisi nendetaolisi, oleks lambad söönud ja huntidel ka kõht täis.

Kriitikat väärivaid tõlketöid koguneb samuti kahetsusväärset palju. See teema nõuab põhjalikku analüüsi. Lasteraamat on väikelapse keeletaju väljaarenemise oluline mõjutaja, seetõttu on lohakused nooremale astmele mõeldud trükistes iseäranis taunitavad. Õnneks leidub häid ja toredaid raamatuid hurjutamist väärivatest ikka veel rohkem. Jätuks vaid ostjatel tahtmist ning oskust või teavet parimad välja valida, et oma raha ikka hea kauba alla panna.

Siin astubki areenile raamatukoguhoidja. *Noblesse oblige* ehk oma ametiaua peale mõeldes peame ja tahame ilmuvaga jooksvalt kursis olla, vaagida, hinnata ja sortida teri ning sõklaid. Aasta-aastalt muutub see tööõik mahukamaks, aga ka huvitavamaks.

Rõõm on tõdeda, et lasteaia pedagoogid ja õpetajad kutsuvad raamatukoguhoidjat kõnelema küll endile, lastele ja ka lapsevanematele. Me saame iseloomustada lastele mõeldud kirjavara nii lugejate kui ostjate sihtgrupi ees ja nemad teevad seepeale oma valiku. Niisiis tubli giidi kombel osutame otsekui suurlinna ekslema sattunud lugejale suuna sinna, kuhu just temal soov jõuda ja muuhulgas juhatame teed iseäranis tähelepanu väärivate objektide juurde.

TÕLKEILUKIRJANDUS 2000

Selle artikli kirjutamiseks palusin ma Rahvusraamatukogust väljatrüki 2000. aastal ilmunud tõlkekirjandusest. Proosat, luulet ja draamat on kokku avaldatud 337 nimetust. Et meelelahutuslikku ilukirjandust on käsitletud eraldi, tuli mul välja noppida nn. väärtkirjandus või tõsisemate taotlustega kirjandus. Neid kogunes 62, see tähendab pisut vähem kui viiendik avaldatud tõlkeramatutest.

Keelte kaupa jagunevad tõlgitud raamatud järgmiselt: inglise keelest 29; prantsuse keelest 4; saksa keelest 4; norra keelest 4; vene keelest 2; soome keelest 4; heebrea keelest 3; taani keelest 2; uus-kreeka, provansi, rootsi; pärsia; hollandi; itaalia; portugali; poola ja läti keelest igauhest üks.

Nendest arvudest on juba esimesel pilgul näha, et kogu meie tõlkekirjandus on tugevasti inglise keele poole kaldu, nagu on seda ka üldine kultuuritaust, alates filmidest ja lõpetades keelde tulnud laenudega inglise keelest. Avaldatud tõlkekirjanduses tervikuna oleks inglise keele osakaal ilmselt veelgi suurem, sest terves maailmas on eelistatud just nimelt inglise autorite meelelahutuslikud romaanid.

Ilmselt on inimesele omane püüd kõike lahterdada, ning võib-olla kunagi oli tõesti ilmuvat kirjandust kerge eri žanritesse jaotada. Ühed žanrid olid tõsised, head ja vastuvõetavad, teised aga kergekaalulised ja ei väärinud tähelepanu. Tänapäeva maailmas aga muutuvad žanripiirid aina hägusemaks. Mis muud on maagiline realism kui fantaasiakirjanduse elementide kasutamine tõsises kirjanduses? Ja tehakse seda kas teose sõnumi paremaks esiletoomiseks või siis sellepärast, et lihtsalt realismist jääb väheks.

Spioonikirjandus oli kunagi ilmselgelt meelelahutuslik žanr. Siis aga hakkasid autorid nagu Eric Ambler ja Graham Greene andma sellele mõõdet, mis tõstis nende raamatud žanrikirjandusest kõrgemale. Teatud mõttes on selles kõige kaugemale läinud John le Carre, kelle raamatutes jääb seikluslikkus täiesti tagaplaanile. Teiselt poolt, "päris kirjanduse" poolelt on spioonikirjandusele lähenenud sellised kirjanikud nagu John Banville ja Ian McEwan, tehes spioonidest oma romaanide kesksed tegelased. Parim osa ulmest on silmatorkavalt kirjanduslik ning täis vihjeid ja allusioone kirjandusteostele ja muudele kultuurivaldkondadele. Barbara Vine'i ehk Ruth Rendelli raamatud on painavad retked väärdunud psüühika sügavustesse. On see kirjandus? Või meelelahutus? Mida edasi, seda raskem on määratleda, kus algab ja kus lõpeb see, mida veel tõeliseks kirjanduseks saab lugeda. Lõpuks näitab muidugi aeg, kas raamatut loetakse veel ka kümne aasta pärast või kadus ta koos ajastuvaimuga.

Kirjandusteadlased aga teevad usinalt oma tööd ning ka kaasajal ilmuvast kirjandusest püütakse igal maal välja sõeluda see, mida peetakse kõige olulisemaks. Eestis, kus tõlkekirjandusel on küllaltki suur roll, peaks ideaaljuhul ilmuma raamatud, mis on omal maal millegi poolest eriti tähelepanuväärsed ning millel on midagi öelda ka tõlgituna. Need ajad, mil igal aastal ilmusid tõlkeülevaated, kus eelmise aasta tõlketeoseid analüüsiti, on ammu möödas, sest kellegi jõud ei käi neist lihtsalt üle. Tunnistan ausalt, et ka minu jõud ei käi, ning selleski artiklis saan lähemalt kirjutada üksnes neist raamatutest ja autoritest, kellest ma midagi tean. Osa jääb paraku üksnes nimedeks.

Kui alustada kõige arvukamast grupist, nimelt **inglise keelest tõlgitud** raamatutest, siis tuleks need omakorda jagada kahte suuremasse rühma – ameerika ja inglise kirjanduseks, tõlgitud tänapäeval juba tõepoolest vastavalt ameerika keelest ja inglise keelest. Kohe alguses tuleks öelda, et minu meelest on viimastel aastatel olnud tunduvalt paremini esindatud inglise kirjandus. Möödunud aastalgi on ilmunud mitu suurepärasest raamatut.

Klassikat esindavad Jane Austeni “Emma”, G. K. Chestertoni “Isa Browni saladus” ja Thomas Hardy “Tagasitulek kodupaika”. Võiks öelda, et need kõik lisavad killukese juba tuntud autoritest kujunenud pildile ja see-tõttu ei saa rääkida eesti lugeja ettekujutuse avardamisest inglise kirjanduse osas. Klassika on muidugi alati teretulnud, eriti kui see ilmub heas eesti keeles, ning kõigi kolme raamatu tõlkijatele pole selles suhtes etteheiteid. Nii et võiks ka öelda, et 2000. aastal vähemalt ei rikutud ühtki inglise klassikut küündimatu tõlkega. Omaette märkimist väärib “Ilmamaas” kirjastatud Robert Burnsi luulekogumik “Mu arm on nagu ruske roos”. See on raamat, mis peaks olema kättesaadav kõigile, kes seda soovivad, ja eriti koolidele. Ühtlasi tuleb see meelde, et kunagi oli aeg, mil tõlkeluule ilmus regulaarselt ning maailmaluule suurkujud ei jäänud pelgalt nimedeks õpikus või teatmeteoses.

Meie ajale lähemale jõuab D. H. Lawrence, kellelt ilmus “Loomingu Raamatukogus” “Lepatriinu.” Lawrence’il, kes kunagi oma raamatutega lugejaid šokeeris, on eesti kontekstis tõeliselt vedanud, sest teda on tõlgitud rohkem kui mõndagi tema kaasaegset. Eestlastele, keda on haaranud tarbimisühiskonna keeris, võiks olla üsna mõistetav selle moralistist kirjaniku mure, et tänapäeva inimene on kaotamas oma võimet elu kvaliteeti hinnata ning eemaldub oma looduslikust poolest.

Lawrence’i kaasaegse Katherine Mansfieldiga kohtub eesti lugeja aga esmakordselt. Kuigi arvatakse, et inimesed eriti lühijutte ei loe, võiks see “Loomingu Raamatukogu” jutuvalimik “Tass teed” siiski erandiks olla. Uus-Meremaal sündinud ja kogu oma elu Inglismaal elanud Mansfield on vahepeal unustusehõlma langenud ja siis jälle esile kerkinud kirjanik, kelle imelist peenust ja igapäevase elu ängide ja allhoovuste kujutamist kadestas temast

palju kuulsam Virginia Woolf. Mansfieldi iga jutt on meistriteos, milles ta näitab, kui palju juhtub eludes, milles pealtnäha midagi ei toimu, kuidas inimese hing võib surra või õitsele puhkeda, ilma et isegi tema lähedased seda märkaksid. Mansfieldi ilmumine eesti keeles on suurepärase ja loodetavasti avaldatakse kunagi ka tema kogukam valimik.

Doris Lessingi “Kuldne märkmeraamat” “Varrakult” on raamat, mis oleks pidanud juba ammu eesti keeles olema. Õnneks on aga tegemist nii mitmekihilise teosega, et see pole aegunud ka praegu. Selles on omamoodi ironia, et raamatut, mis kirjutati protestiks inimese killustamise ja lahterdamise vastu, on püütud just nimelt lahterdada ja eri nimetajatega määratleda. Ilmselt on tegemist omamoodi kajaefektiga, inimene leiab sealt seda, milleks tal on juba soodumus – kellele on see poliitiline romaan, kellele feministlik raamat, kellele masendav ja ahastama ajav, kellele aga hoopiski juhatus üksindusest pääsemiseks. Lessing on aga kindlasti üks kahekümnenda sajandi suuri kirjanikke ning tema raamatuid võiks eesti keeles rohkem olla.

D. M. Thomaselt, inglise luuletajalt ja proosakirjanikult, ilmus eesti keeles tema kõige kuulsam romaan “Valge hotell”. Et autor on ühtlasi ka vene kirjanduse tõlkija, on ta tuttav vene olustikuga ning raamatus kirjeldatakse Freudi ühe patsiendi, vene-juudi päritolu Lisa Erdmani elu tema surmani Valgevenes natside käe läbi. Realistlikku jutustusse on põimitud Erdmani erootilised ja õudsed fantaasiad proosa- ja luulevormis.

Nagasakis sündinud Kazuo Ishiguro kasvas üles Suurbritannias ning ta on väitnud, et inglaster ja jaapanlastel on palju ühist, mistõttu talle pole valmistanud raskusi ka ehtinglaslike romaanide kirjutamine. Kirjastuses “Tänapäev” ilmunud “Mägede kauge terendus” on Ishiguro esimene romaan ning selle peategelane on keskealine jaapanlanna, kes elab Inglismaal ning püüab leppida oma tütre enesetapuga. Seda nagu teisigi Ishiguro raamatuid võib soovitada neile, kes suudavad hinnata stiili ilu ja tahavad lugemisest saada ka keelelist naudingut. Käesoleval aastal peaks eesti keeles ilmuma veel üks Ishiguro romaan ning see kirjanik väärib igati, et tema teosed oleksid eesti lugejaile kättesaadavad.

Louis de Bernières, noor inglise kirjanik, sai oma romaaniga “Kaptan Corelli mandoliin” kuulsaks ootamatult. Raamatuga ei kaasnenud mingit erilist reklaamikampaaniat, kuid kuuldused levisid suust suhu ning peagi oli raamatut müüdud mitu miljonit eksemplari. Võib-olla on jällegi põhjuseks see, et siin leidub peaaegu kõike – imeilus armastuslugu ja sõjakoledused, liigutavad meestevahelised suhted ja fanatismi metsikus, huumor ja tragöödia ning kogu raamatut läbiv inimlikkus. Peagi valmiv film annab raamatu populaarsusele ilmselt veelgi hoogu juurde.

Melvin Burgessi “Saast” on loodetavasti alles esimene tulevastest tõsiselt võetavatest noorele lugejale mõeldud raamatutest, millest on praegu suur puudus.

Kunagi oli aeg, kus me võisime olla uhked selle üle, kui hästi on **ameerika kirjandus** eesti keeles esindatud. Kui mulle aga ulatati ühes USA ülikoolis leht kümne praegu parimaks peetud kirjaniku nimega, siis nägin ma imestusega, et ükski neist ei olnud eesti keelde tõlgitud. Praeguseks on sellest nimekirjast eesti lugejani jõudnud Toni Morrisoni “Armas” ja möödunud aastal ka Cormac McCarthy “Kõik need ilusad hobused”. “Kõik need ilusad hobused” on Rajamaa triloogia esimene osa ning neis on tegemist ameerika müüdiga selle kõige ehedamal kujul. Poeetilise keelega raamatus vaatlleb autor oma noore kangelase suhteid vägivallaga, armastusega, teiste inimestega, loomadega ja eelkõige iseendaga. See on omamoodi kujunemislugu, tee sisemise terviklikkuse poole. Ilmumas on ka järgmised kaks triloogia osa.

William Styroni “Sophie valik” on üks neid väga hästi kirjutatud sugestiivseid raamatuid, mis mõjuvad just oma headuse tõttu nii ängistavalt, et tahaks neid kiiresti unustada. See on raamat juudi saatusest Teise maailmasõja ajal surmalaagris ja pärast seda.

“Eesti Raamatu” avaldatud John Berendti “Südaöö hea ja kurja tundmise aias” on hea näide ilukirjanduse ja dokumentaalromaanipiiri peal olevast teosest. Raamatus kirjeldatud Savannah koos oma pealispinna all kohuvate pingetega ja iverseid inimestega on huvitav ja peaks meeldima kõigile neile, kes tunnevad huvi tõsieluromaanide vastu.

Saul Bellow “Vihmakuningas Henderson” lisab veel ühe värvi juba kujunenud pildile. Sedakorda on Bellow lubanud endale pisut suuremat mängulisust ja lustakust kui mõnes teises romaanis, probleemid on aga ikka samad – toimetulemine võõrandunud maailmas ja võõrandunud inimsuhetes.

Kurt Vonnegut on samuti juba eesti lugejatele tuntud nimi, kuid hea, et teda on veel tõlgitud. Loodetavasti ei jää “Titaani sireenid” viimaseks. Vonnegutile iseloomulik must huumor, ironia ja väga isikupärane stiil on teinud temast omamoodi kultuskirjaniku.

Prantsuse kirjandusest ilmus tähelepanuväärne klassikateos, Albert Camus’ “Esimene inimene” “Varraku” 20. sajandi klassika esimese teosena. Camus on mõjutanud kuuekümnendate aastate põlvkonda ka Eestis ning tema viimane, lõpetamata romaan näitab teda võib-olla teistsugusena kui seni eesti keeles ilmunud raamatud. Tegemist on tagasivaatega lapsepõlve ning suhetele emaga.

Kui Camus puhul on tegemist klassikuga, siis üheski tänapäeva prantsuse kirjanduse ülevaates ei jäeta mainimata Tahar Ben Jellouni “Liivalast”. Alžeerias sündinud kirjaniku romaani on andnud välja kirjastus

“Atlantis”, mille raamatute valik on olnud lausa suurepärase ja aidanud tõepoolest tuua eesti tõlkekirjandusse uusi nimesid.

Saksa kirjandusest oskan ma paraku öelda midagi ainult Bernhard Schlinki “Ettelugeja” kohta. See on raamat süütundest ja armastusest, minevikust ja selle raskusest, jutustatuna sedavõrd haaravalt, et “Ettelugeja” on olnud viimastel aastatel enim tõlgitud saksa romaan.

Kui nüüd vaadata **kõiki neid rohkem kui 60 raamatut**, siis ühelt poolt tuleb tunnistada, et neid polegi nii vähe, teiselt poolt aga on pilt siiski veel kaootiline. Me oleme ikka veel ülejäänud maailmast mitu sammu tagapool. Kui võrrelda meie tõlkekirjandust kasvõi Soomes ilmuvate raamatutega, siis soomlased saavad lugeda värskemaid maailmakirjandust peaaegu samal ajal, kui see ilmub originaalis, meie lugeja peab aga paremal juhul paar aastat ootama. Kindlasti on selle olukorra üheks põhjuseks see, et me peame täitma nõukogude ajast jäänud lünki, kuid mingil määral on see ka kirjastajate ettevaatlikkus. Eesti lugeja on konservatiivne – kui ta läheb poodi raamatut ostma, valib ta parema meelega autori, keda ta juba tunneb või kellest ta on midagi kuulnud. Uute nimedega harjumise kohaks saaks ehk olla raamatukogud. Kõik need möödunud aastal ilmunud 63 raamatut ja veel paljud teised žanriromaanid vääriskid eraldi tutvustamist. Võiks arvata, et see polegi nii raske – tegemist oleks vähem kui kümne raamatuga kuus. Paraku on see aga väga raske, sest Eestis jääb aina vähemaks kohti, kus avaldada raamatute tutvustusi ning kirjutada nende laiemast taustast. Kirjastuste paarirealistest reklaamtekstidest ei piisa. Vaja oleks erapooletuid kirjutajaid, keda lugejad usaldada saaksid, kuid viimasel ajal tundub asi üha lootusetum.

Mida saaks siis teha raamatukogudes, sest just sealt tulevad lugejad sageli küsima informatsiooni, mida nad mujalt ei saa. Üks võimalus on muidugi pöörduda kirjastuste poole ja küsida informatsiooni sealt. Olen kindel, et seda jagatakse lahkelt. Teine võimalus on korraldada kokkusaamisi eri kirjastustega või kirjandusteadlastega, kes räägiksid pikemalt mingil kitsamal teemal, analüüsides ilmunud raamatuid kas maade või žanrite kaupa. Eriti kehtib see kirjanduse puhul, mis on tõlgitud väiksematest keeltest. Inglise keel on suur ja võimas, kuid maailm ei alga ega lõpe sellega, kuigi, paraku, tunnen ma just selles keeles loodud kirjandust kõige paremini. Ma tean aga ka, et ilma Solvej Balle, Italo Calvino, David Shahari, Daniel Katzi, Adam Mickiewiczi jt. kirjanike möödunud aastal ilmunud tõlgeteta oleks meie kirjanduspilt vaesem. Nad väärivad tähelepanu, sest nad on nüüd juba osa eesti kultuurist. Lõpetuseks tahaksingi loota, et raamatukogud aitaksid saavutada, et need raamatud ei kaoks vaikselt nagu vette libistatud kivi.

PIIRJOONI JÕUDETUNNI LUGEMISVARAST

Ajaviitekirjandusest on arvatud nii ja teisiti. Küll on seda vaenatud ja sarjatud massimaitse rikkujaks, küll kuulutatud ainsaks tõeliselt rahvalikuks ja loetavaks kirjanduslaadiks. Mida siis ajaviitekirjandus õieti endast kujutab?

Ajaviitekirjanduse mõistet on keeruline defineerida, sest piir ajaviite- ja väärtkirjanduse vahel on habras, ebamäärane ja vaieldav. Samuti pole alati kuigi lihtne öelda, kumba liiki mõni raamat kuulub. Nimetusest lähtuvalt võib sedastada, et ajaviitekirjandus on kergekaaluline lugemisvara, mis rahuldab pigem inimese emotsionaalseid kui intellektuaalseid vajadusi. Psühholoogiliste keerdkäikude eritlemise asemel keskendutakse sündmustikule, intriigile, tundeelamustele ja seiklustele. Eesmärgiks on lugeja meelt lahutada, pakkuda talle võimalust oma probleeme unustada ning elada jäägitult sisse raamatutegelaste maailma. Nõnda on ajaviitekirjandusel argipingete maandajana üpriski kaalukas sotsiaalne funktsioon. Järgnevas ülevaates käsitletakse tõlkekirjandust, sest kodumaine ajaviitekirjandus ei ole veel kuigi arvukas ega ühtlasele tasemele jõudnud.

Põhiosas võib ajaviitekirjandust liigendada järgmisteks harudeks: naistekirjandus, ajaloolised romaanid ja seiklusjutud, põnevuskirjandus, kriminaalkirjandus, ulmekirjandus ja huumor. Vaadeldagem neid ükshaaval.

Naistekirjandus

hõlmab enamasti naistele määratud lugemisvara, mille põhiosa moodustavad armastusromaanid, perekonnasaagad, olmekirjandus, pehmelt erootilised romaanid ja naispeategelastele keskendatud põnevuslood.

Naiste ajaviiteromaanid on väljenduslaadilt jutustavad, mõneti saagalikud, tihti humoorikad, heidavad valgust naiste tundeelamustele ning pakuvad mitmekesist taustteavet. Pajatuste taust on mitmekesine nii tegevuskoha kui peategelaste ameti ja elulaadi poolest. Romaanide sisuks on tihti põlvkondade kaupa esitatud perekonnalugu, klassi- ja kursusekaaslaste või sõpruskondade käekäik, mida vaadeldakse rööbiti kulgevate tegevusliinide kaupa, naiste keerukad saatused, emade ja laste vahekorrad ning naise eneseostus töös. On seiklusi ja erootikat, kuid mitte väga väljakutsuvalt. Selle žanri menukaimad viljelejad on Rosemary Pilcher, Colleen McCullough, Catherine Cookson, Judith Michael, Maeve Binchy. Noorematel kirjaneitsitel on päevakorral feminism, üksikute naiste hinge- ja ihuelu plussid ja miinused. Nende raamatud on mahedalt või teravamalt iroonilised, ainestik on tänapäevane ja pärineb nn. naiskarjäärialadelt (kirjastamine, reklaam, ajakirjandus, profisport). Tuntuimad esindajad on Jilly Cooper, Helen

Fielding, Olivia Goldsmith. Et ka mehed võivad õnnestunult naisteromaane kirjutada, sellest annab tunnistust Nicholas Evansi “Hobulausuja” menu. Kõige väljapaistvamalt esindab sellelaadset kirjandust Eestis sari “Varraku ajaviiteromaan”.

Suuremalt osalt inglise keelest tõlgitud ajaviitekirjanduse seas pakuvad mõnusat vaheldust noorte saksa naiskirjanike teosed, mille eripäraks on humoorikas käsitluslaad. Tänapäevase ainekuga teostes vaadeldakse naiste eluraskusi optimistlikult ja eluterve irooniaga. Tihti ammutavad neis nooremad naised elujulgust ja –tarkust vanemalt naiselt, kellest saab nende teejuht uude ellu. Raamatud sisendavad lugejale, et ka üksik ja üle 40-aastane naine võib end inimesena tunda ja õnnelikuks saada. Enim tuntud autorid on Milena Moser ja Hera Lind.

Samalaadset elujaatust ei õhku aga kirjandusturul plahvatuslikult levinud naistepõnevikest. Nendes leidub räiget vägivalda, palju erootikat, vähe informatsiooni ja veel vähem huumorit. Tegevus toimub nn. rikaste ja ilusate maailmas. Peategelane on naine, kes pärineb vaestest oludest, tal on raske lapsepõlv, milles ahistamine ja verepilastus on peaaegu kohustuslik element, ta püüab maailmas läbi lüüa, kuid satub tagakiusamise või kuriteo ohvriks, võitleb üksi kõigi maailma meeste vastu, kuni leiab tõelise armastuse, mis omakorda pannakse rängalt proovile. Säärase kirjavara enesehaletsuslik põhitonaalsus, seksi ja vägivalda rohkus ning teatav meestevihkajalik allhoovus nihutab neis raamatutes ilmapildi tasakaalu paigast ära. Mõistagi pakuvad nad aga küllalt kaasaalamist lugejale, kes tahab oma raskusi unustada, jälgides, missugused õnnetused tabavad filmistaare või modelle. Tuntuimad selle stiili viljelejad on Sandra Brown, Jackie Collins, Danielle Steel, Judith Krantz. Sellelaadsele lugemisvarale on spetsialiseerunud sari “*New York Times*’i bestseller”.

Kõige levinum naistekirjanduse alaliik on pisike pehmeaaneline taskuraamat, mis kannab pahatihti niisugust pealkirja nagu “Suudlus koidikul” või “Surm loojangul” (nagu Helle Kaljusaar Lääne Maakonna Keskraamatukogust on ühes intervjuus väga tabavalt tähendanud). Žanri kuninganna on Barbara Cartland, tänapäevaste esindajate seas on Julie Garwood, Sandra Brown, Georgette Heyer. Need puhtmeelelahutuslikud raamatud on enamjaolt justkui ühe malli järgi kirjutatud, vahelduvad ainult nimed ja taustamaastikud. Nendes leidub rohkesti armuohkeid, saatuslikke kohtumisi, takistusi teel unelmate mehe poole ja kõige kiuste õnnelik lõpp. Säärased ühe-öö-lugemised on pelgad pingemaandajad, mis sedamaid ununevad.

Ajaloolised romaanid

jagavad lugejale teadmisi ajaloost ning ammustel aegadel elanud inimestest. Enamasti keskenduvad raamatud ajaloo kulgu määranud suurmeeste elukäigule, kuid üha rohkem on ka nn. ajaloolisi olmeromaane, mis

tutvustavad tavaliste inimeste sajanditetagust elu-olu. Ajaloolise kirjavara sihtgrupiks on ennekõike noorsugu. Mõistagi loevad seda ka täiskasvanud, kes tunnevad huvi mingi ajalooajalooperioodi või ajaloolise isiku vastu, kuid noortele annab süstemaatiline ajalookirjanduse lugemine maailmapildi alged ja teadmiste raamistiku, millele edaspidi teadlikult lisa koguda. Seepärast sisaldavad ajaloolised romaanid olustiku tõetruu kujutuse kõrval põnevat seikluslikku intriigi, mis ei lase lugeja huvil vaibuda, ehkki puhuti kipub süžee ajalootõega pahuksisse minema. Samuti leidub neis teostes kindlasti armastusliini, mis on vahel sündmustikuga üsna kunstlikult seotud.

Kuulsaim ajalooliste romaanide autor on Alexandre Dumas, kelle teostega saame ka praegu rohkete kordus- ja uuustrükkide abil tutvuda. Sama kehtib ka hilisema klassiku Walter Scotti puhul. Klassika väljaandmise eest hoolitseb põhiliselt "Põnevik". Sari "Ajalooline romaan" tutvustab ajaloolisi isikuid (enamjaolt valitsejate või suurmeeste abikaasade vaatepunktist) ning vähekaasitud ajaloo sündmusi. Tuntud on ka Christian Jacq'i vaaraolood, Jean Auel'i pajatused ürgajast, Thomas Costaini Inglismaa ajaloo vaatlused.

Seiklusjutud

võiksid kuuluda ka ajaloolise kirjanduse alla, sest tihtipeale toimub nende sündmustik kaugemas minevikus. Vaadelgem neid siinkohal siiski eraldi, sest puhtakujulisest ajalookirjandusest eristab neid vähene tõepära ning intriigi suurem osakaal. Tegevus on viidud peategelaste jaoks harjumatusesse oludesse ja tundmatutesse paikadesse, nad peavad omal jõul ohtudega toime tulema ja saavutama oma eesmärgi, olgu selleks siis kadunud inimese või aarde leidmine, sõja ärahoidmine või kurjategija tabamine. Armastusliin võib raamatus olla, kuid kindlasti esineb seal peategelaste ustav sõprus, mis aitab neil raskusi võita. Tihti on kangelasteks noored, kes hangivad tegutsedes eluks vajalikke tarkusi. Selline kirjavara on eriti tarvilik noorsoole varases teismeeas lugemiseks, aidates panna alust maailmapildile ja andes rohkesti teadmisi, mis selles eas manustatuna kipuvad hästi meelde jääma. Liiatigi annavad näiteks Jules Verne'i raamatud suurepärase ellujäämisõpetuse kursuse, tutvustavad mitmesuguseid töid ning annavad hea ülevaate maailma geograafiast ning taime- ja loomariigist. Üldse oleks varateismelistel tähtis rohkem lugeda ja pühendada vähem aega arvutimängudele. Ehkki nood mängud võivad olla last arendavad, õpetavad nad siiski ohuolukordi lahendama pigem jõu kui nõuga. Raamatu kasvatuslik efekt (kui teos pole just otsesõnu didaktiline) on vahest siiski suurem. (Juba kõlavadki esimesed hoiatused: meenutagem kasvõi Matt Barkeri juttu arvutimängudesse hälbinud poisist, kes lõpetas oma vanemate mõrvarina.)

Seikluskirjanduse juhtautor ja ühtlasi ulmežanrile alusepanija oligi Jules Verne, väga mõjukad olid ka Karl May indiaanlastelood. Eestis praegu ilmuval seikluskirjandusel on suurejooneline eelkäija – klassikaline sari

“Seiklusjutte maalt ja merelt”, mis on kujundanud paljude praeguste kesk-ealiste maailmapilti. Praegu järgib seda malli “Põnevik”, üht-teist huvitavat ilmub ka sarjades “Reliikvia” ning “Põnevusromaan”. Tänapäevast noorte-kirjandust esindavad vastsed põnevussarjad, milles kuritegusid lahendavad vennad Hardy ja Nancy Drew. Teabelisest küljest jätavad need eelkäijatega võrreldes tublisti soovida. “Illustreeritud klassikavaramu” sari aga teeb noorte kirjandushuvile pigem karuteene, surudes kogu noorsookirjanduse paremiku ühepikkuste ilupiltide Prokrustese süngi ja moonutades nõnda algtekstidest saadavat mitmekihilist elamust.

Põnevuskirjandus

on see, mida enim nimetatakse ajaviitekirjanduseks. Selle nimetuse alla kuuluvad poliitilised romaanid, maffia- ja luurelood, kriminaalse sisuga teosed, mis ei keskendu juurdlusele, nn. täiskasvanute seiklusjutud, raamatud, milles käsitletakse presidentidevastaseid vandenõusid, salaorganisatsioonide või palgamõrvarite tegevust või hoitakse muul viisil pidevat pinget ja põnevust ülal. Selline lugemisvara pakub kõikvõimalikke elamusi – põnevil kaasaelamist, lõõgastust, teabelist huvi – reeglina antakse nendes raamatutes palju mitmekesiseid taustteadmisi – ning suurel hulgal seksi ja vägivalda. Pinget kruvitakse pidevate süžepöörakute abil üles ning see langeb alles lõpplahenduse saabudes. Parimad põnevusromaanid sisaldavad ka veidikene huumorit, et lugeja vägivallast tülgastatuna lugemist pooleli ei jäta. Menükad on veel nn. katastroofiromaanid, mille sündmustik hakkab hargnema rahvast tulvil asutuses (haigla, hotell, lennujaam jm.), mida tabab suur õnnetus või kus inimsuhete pingestumise pärast kannatavad süüitud kõrvalseisjad. Selle laadi tuntumaid esindajaid on Arthur Hailey. Populaarsete põnevuskirjanike seas on Jeffrey Archer, John Grisham, Robert Ludlum, Sidney Sheldon, Frederick Forsyth, Jack Higgins. Mario Puzo pani oma “Ristiisaga” aluse maffiakirjandusele, John le Carré *Smiley*-seeria on teedrajav luurelugude vallas. Ian Fleming lõi ühe kuulsaima tegelaskuju – agent 007 ehk James Bondi. Põnevuskirjandusele on spetsialiseerunud näiteks “Menükirjanike sari”.

Üks põnevuskirjanduse erivorme on õuduskirjandus. Üleloomulikke nähtusi ja olevusi kujutav kirjavara pakub närvikõdi ja võimaldab uurida inimfantaasia piire. Õuduslood on justkui muinasjutud täiskasvanutele, kus õnnelik lõpp pole kohustuslik. Judinaid tekitavate ja õõva esilekutsuvate vahendite valik ei ole lõpmatu, kuid neid varieeritakse oskuslikult, et mitte motiivi kordumisega lugeja huvi peletada. Selles kirjandusvaldkonnas on teerajajaks Stephen King. Püsijäänud tegelaskuju tõi kirjandusse Bram Stoker oma “Draculaga”. Tuntumad autorid on veel Ira Levin, Howard Lovecraft, Anne Rice.

Kriminaalkirjandus

Selle kohta on Harald Peep kirjutanud suurepärase raamatu – “Kolm laipa, kõik surnud” (Tartu : Ilmamaa, 1996), mis annab ülevaate žanri ajaloost ja tutvustab lühidalt väga paljut eesti keelde tõlgitud.

Enamasti liigendatakse kriminaalromaane uurijatüüpide kaupa, sest need nõuavad erinevaid lugejahoiaikuid:

- Politseilood vaatlevad politseinike ja teiste ametivõimude tegutsemist kuriteo uurimisel. Luubi all on konkreetne politseijaoskond, uurija töötab käsikäes kolleegidega ning tihti vaadeldakse mitut seaduserikkumist korraga. Meeldejäävaid uurijakujusid on loonud Georges Simenon, Ruth Rendell, Ngaio Marsh, Ed McBain, Maj Sjöwall & Per Wahlöö, Colin Dexter, Elizabeth George, Håkan Nesser.
- Eradetektiivilood tutvustavad erauurijate meetodeid kuritegude lahendamisel. Tihti on detektiivil abiline, kelle taustal ta veelgi säravamana tundub. Klassikalised detektiivid on loonud Arthur Conan Doyle ja Agatha Christie, järgneajate seas paistavad silma Dorothy Sayers, Rex Stout, Raymond Chandler, Philip MacDonald.
- Asjatundjate ja asjaarmastajate lood. Siin tegutsevad isehakanud detektiivid või olude sunnil kuritegu uurima sattunud inimesed – advokaadid, eksperdid, eraisikud, nt. ohvrite sugulased või roimapaiga asukad jt. Tuntuimad asjaarmastajad on meieni toonud Gilbert Keith Chesterton, Ellis Peters, Erle Stanley Gardner, Dick Francis, John Dickson Carr, Lawrence Sanders, Patricia Cornwell.
- Kurjategijakesksed lood. Siin antakse tegevus edasi roimari vaatepunktist. Iseloomulikem on Patricia Highsmithi Ripley-seeria. Sellesse alaliiki võib paigutada ka Thomas Harrise raamatud, sest ehkki Hannibal Lecter jagab vaatepunkti noore naisuurijaga, tuntakse Harrise teoseid just tolle tegelaskuju järgi.

Kriminaalkirjanduse väljaandmise traditsioonile alusepanija oli suur-sari “Mirabilia”. Praegu on peaaegu igal kirjastusel oma krimisari, mõnel koguni mitu. Nüüdisaegsete politseilugude põhjal võib täheldada, et mida võikamaks lähevad kuritegude toimepanekuviisid, seda enam näidatakse vastukaaluks politseinike inimlikku külge. Tänapäevased kuriteod on tihti seotud narkootikumide, prostitutsiooni, pedofiilia ja verepilastusega, kahtlaste ususektidega, nad on ajendatud vihkamisest ühiskonna vastu, hullumeelsest kättemaksuist või muust maaniast. Õitsevad ka kõikvõimalikud vandenõud, poliitilisi vingamehi hävitatakse hulgi ja tunnistajaid kõrvaldatakse pöörases tempos, politseinikudki ei pääse korruptsioonist. Pütüdes mõista kurjategija psüühikat ja aimata tema edasist tegevust, näitavad politseinikud oma kirgi ja meeldumusi-vihkamisi, eraelulisi suhteid, ka pahupoolt. Iga roim lõhub inimsuhete habrast ja ainulaadset võrgustikku, kuriteo tagajärgedega toimetulemine on lugudes sama tähtis kui mõistatuse

lahendamise. Detektiiv- ja asjaarmastajalugudest aga nähtub, et enam pole supermeeste aeg, kes käigupealt ja viike siludes mõistatusi lahendasid, et siis kergel sammul klubisse suunduda. Tänapäevane detektiiv sumpab põlvini poris ja veres, sobrab asitõendeid otsides prügimäel ja saab kurikaelte käest regulaarselt peksa. Vastu pidama sunnib teda nagu politseinikkegi üksnes õiglusjanu. Christie laskis ühes teoses oma Poirot'l lausuda: "Ma ei kiida mõrva heaks," ja selline motiiv läbibki kogu krimikirjanduse paremikku.

Ajuti on väidetud, et krimikirjandus propageerib vägivalda. Siin-kirjutaja nõnda ei arva. Viletsates kriminullides kuhjuv vägivald mõjub tülgestavalt. Kriminaalkirjanduse paremik aga võtab kindlalt vägivallavastase seisukoha ning sisendab mõrvalugudest õhkuva kurbuse ja ängistuse toel, et vägivald ei aita kedagi probleeme lahendada ega väljapääsu leida.

Ulmekirjandus

kandis žanri algupäevadel nime "teaduslik fantastika" (*science fiction*). Mõneti on ta selleks jäänudki, kuid viimasel ajal võtab üha enam maad nn. "fantaasiakirjandus" (*fantasy*). Ulmekirjanduse eri arengujärke lahutab üksteisest nii põhitonaalsus kui kasutatavate väljendusvahendite valik. Varaste žanriklassikute jutud olid tihti mõeldud hoiatuslugudena, et inimlikkus ei hääbuks pealetungiva tehnitsistliku maailmavaate surve all. Järgnes teaduse ja tehnika saavutusi ülistav kosmoseodüsseiade ja tähesõdade laine, mil raamatutes käsitleti rohkem roboteid ja planeetide vallutamist kui inimvaimu suurust. Sellele vastukaaluks tärnanud fantaasiakirjandus pöördub tagasi nn. pehmete väärtuste poole, luues mütoloogilisi omamaailmu – inimühiskonna allegooriaid, kus au sees on sõprus, ustavus, leidlikkus. Nendes raamatutes võitleb headus kurjuse vastu kohati tema enda vahendeid kasutades, kuid parimad iseloomuomadused viivad headuse kaitsjad ikka võidule. Tänapäevased ulmepõnevikud aga hoiatavad meid muuhulgas geenimanipulatsioonide, aretatud viiruste ja pahatahtlike salaorganisatsioonide eest.

Klassikutest on meie lugejale tuntumad Isaac Asimov, Ray Bradbury, Clifford Simak, Arthur Clarke, Arkadi ja Boriss Strugatski. Fantaasiakirjanduse autoritest on enim kuulsust kogunud Terry Pratchett, Joanne Kathleen Rowling, Roger Zelazny. Kõikide omamaailmade loojate suur eeskuju on kindlasti olnud J. R. R. Tolkien oma "Sõrmuste vennaskonnaga". Völumaaailma paigutavad oma fantaasialugusid ka Poul Anderson ja Michael Moorcock. Ei puudu ka ulmeline kriminaalromaan "Salatoimikute" seeria näol ning tehnotriller, mida viljelevad Michael Larsen ja Robin Cook. Ulmesarjadest on tuntumad "F-sari" ja "Tempus fugit" ning "Maailma fantaasiakirjanduse klassika".

Huumor

on kättesaadav niihästi ilukirjanduse kui aimeraamatute kujul. Ilukirjandusest on märkimisväärseim inglise huumor, mida esindavad niihästi klassikud Jerome Klapka Jerome oma kolme-mehe-juttudega ning Jeevesiraamatute autor P. G. Wodehouse kui Antony Jay ja Jonathan Lynn, kelle “Jah, härra minister” ühes järjega sai meile esmalt tuttavaks teleekraanilt. Omaette nähtus kirjanduses on Gerald Durrell, loodusteadlane, kelle meeleolukad looma-, reisi- ja perelood teevad loomad ja looduse tuttavaks vastupandamatult humoorikal viisil, seega meeldejäädvalt. Koduloomi aitavda omaseks teha James Herrioti veterinaarilood. Ka Peter Mayle tutvustab oma vestelaadsetes lugudes köitvalt paiku, kus ta on viibinud. Inglise huumor on tihti absurdiga pikitud, naljakalt mõjuvad nii keelekasutus, tegelaste nimed kui situatsioonid ja süžeeikäigud. Soome huumorit esindavad parimal moel Arto ja Erno Paasilinna, samuti vanema põlve kirjanik Sakari Pälsi. Teiste maade kirjanduse puhul tuleb aga juba pikemalt meenutama jääda... Humoristliku ilukirjanduse (mitte anekdoodikogumike!) nappus meie lugemislaudadel on kahetsusväärne.

Üks omalaadne huumoriliik ilmneb pisikeste aimeraamatukeste näol, mis lahkavad leebe ironiaga mitmesuguste elualade või rahvuste kohta levinud käibetõdesid. Säärased on näiteks populaarsed sarjad “Pisiblufi käsiraamat”, “Ksenofoobi käsiraamat” ja “Tüng Shui” tüüpi raamatukesed. Eeskujuks on selles valdkonnas varasematel aegadel ilmunud menukad “Murphy seadus”, “Peteri printsiip”, “Parkinsoni seadus” jm.

Kokkuvõtteks

Eelnevast võib järeldada, et ajaviitekirjandus täidab ennekõike kompensatoorset ja lõõgastavat funktsiooni. Sündmustele ja elamustele keskenduv suhteliselt üheplaanilise sisuga kirjandus pakub lugejale lõõgastust, vabanemist argielu pingetest ja rutiinist ning ka intellektuaalset meelelahutust (püüd kurjategija isikut ära arvata). Ajaviitekirjandusest huvituja soovib pageda tavategelikkusest, nautida põnevust ja teravaid elamusi, uurida kellegi teise kogemust ning mõttes temaga samastuda, panna oma moraalseid tõekspidamisi hea ja kurja võitlust jälgides proovile ning saada tröösti ja julgustust raamatu õnnelikust lõpust. Soovimata puhketunnil oma pead tõsiste probleemide ja ühiskondlike kitsaskohtadega vaevata, sirutab ta käe mõne pehmekaanelise raamatu järele ja kandub illusoorseesse maailma, kus tegutsevad rikkad ja ilusad, targad ja edukad. Põnevuskirjandust lugedes võib ta anda vaba voli vimmale vägivallast küllastunud tänapäevaühiskonna vastu ja nõnda on sel kirjandusel ka teatav sotsiaalkriitiline funktsioon.

Tõlkekirjandust vaadeldes torkab silma, et ajaviiteline lugemisvara ilmub tihti sarjaviisi. Levinud on niihästi žanrist lähtuvad (ulme-, detektiiv-, armastusromaanid jm.) kui ühe-autori-sarjad. Selline tarbijasõbralik printsiip

aitab kujundada lugemisharjumust ja -vajadust. Samal efektil põhineb ka näiteks teleseriaalide vaatamisharjumus – peosalised on justkui vanad tuttavad, kelle käekäiku ja saatust jälgitakse seeriast seeriasse ning köitest köitesse. Paraku võtavad ajaviitekirjanduse väljaandjad pahatihti oma tööd kergelt. Kehvad tõlked ja puudulik toimetamine ei tee kirjastustele au.

Inimene vajab kõikvõimalikke elamusi – nii neid, mida ta saab väärt-kirjandusest, kui neid, mida talle pakub ajaviitekirjandus. Ükski kirjandusliik pole isenesest hea või halb, küsimus on valikus. Niisiis võib tõdeda, et ajaviitekirjandus ei ole ühtlane ühekordseks tarbimiseks mõeldud teoste massiiv, vaid selles leidub mitmeid kihte, mille hulgast lugeja teeb valiku vastavalt oma vajadustele.

Anne Rande

KOOSTÖÖ ON AJA MÄRK ehk eesti lastekirjanduse uus kevad

“Mina tean ühte suurt tarkust – ülemaks kui hõbevara, kallimaks kui kullakoormat, tuleb tarkust tunnistada. Ja kust seda tarkust ikka saada, kui mitte raamatust.” Nii on öelnud 9-aastane Marlina oma essees “Raamat infoühiskonnas – milleks?” Eesti Lastekirjanduse Teabekeskuse esseekonkursil osales 59 õpilast ning ainult mõni neist ei leidnud tulevikuühiskonnas kohta raamatule. Niisiis roheline tee raamatule ka infoühiskonnas?

Lapsed on meie ainus tõeline aare, keda ei tule mitte ainult kasida, katta ja sööta, vaid ka mõista, arendada, kaitsta, armastada. Lapsega koosolemine on tähtsaim, mida vanemad võivad teha. Nii sõltub lapse teegi raamatu juurde esmajoonel kodust, pere vaimsest ühtekuuluvusest. Pere-kondlikku lugemist taotleb ka meie teabekeskuse algatatud ettelugemispäev, mida peetakse igal aastal 20. oktoobril.

Uued nimed eesti lastekirjanduses

Eesti lastekirjandus on osa rahvuskirjandusest, mistõttu väärrib sama tõsist või veelgi tõsisemat tähelepanu. Kui mõned aastad tagasi kõneldi üsna murelikult kodumaise lasteraamatu madalseisust – lastekirjanikud on eakad, nooremaid juurde ei tule, raamatuvalik on kesisevõitu jne., siis täna võime juba optimistlikumalt kinnitada, et uus põlvkond lastele kirjutajaid on suureks sirgunud. Nimetagem Andrus Kivirähki, Ilmar Trulli, Valeria Ränikut, Liili Rimmelit, Artur Jurinit, Hilli Randa, Jaanus Vaiksood, neilt on juba ka märkimisväärseid teoseid ilmunud.

Lasteraamatu teekond algideest adressaadini on kallid

Raamatukirjutajad vajavad tänapäeval oma loominguga avaldamiseks üpris suuri summasid. Isiklik rahakott seda aga ei võimalda. Hea, kui leidub optimistlik kirjastaja. Kui ei, siis on üks võimalus küsida raha sihtasutustelt. Näiteks 1999. aastal aitas Kultuurkapital kirjastada kaheksa lasteraamatut ning toetas ajakirju “Hea Laps” ja “Täheke”. Mitmele lastekirjanikule anti ka loomestipendiumi. Tõrvatilgaks meepotti võib küll lisada, et illustreatoreid, keda lasteraamatute puhul, kus pilt on tekstiga võrdne või isegi tähtsam, Kultuurkapital kunsti sihtkapitalist põhimõtteliselt ei toeta.

Hasartmängumaksu nõukogu finantseeris läinud aastal raamatuaasta raames algatatud suurprojekti “Miku-Manni oma raamat”. Märkatavalt on lastekirjandust, täpsemalt küll selle ajakirjanduse osa, toetanud Eesti

Kultuuriministeeriumi dotatsiooninõukogu. Lisaks abistas nõukogu nelja lasteraamatu kirjastamist.

Siinkohal sobib lisada, et Kultuuriministeeriumi rahalisel toetusel telliti 2000. aastaks Eesti rahvaraamatukogudesse kas ajakiri “Hea Laps” või “Täheke”. Viimati nimetatud ajakirja doteeritakse suurel määral ka riigieelarvest.

2000. aasta algul asutasid Juhan Jaigi järeltulijad Rahvuskultuuri-fondi juurde Juhan Jaigi mälestusfondi, mille eesmärk on samuti toetada eesti lastekirjanduse väljaandmist.

Nimetatud loetelu peaks rääkima iseenda eest. Kuigi toetussummad on enamasti võrreldes raamatute kirjastamise üldkuludega üsna tagasihoidlikud, tuleb nentida, et rahalist abi saanud raamatute hulk on aastatega kasvanud. Lisamata ei või aga jätta, et raha jagamisel eelistatakse sageli tuntud nimesid. Niinimetatud noortel tundmatutel tegijatel on oma käsikirju üpris raske realiseerida.

Tunnustustest eesti lasteraamatule

Ilmunud raamatud pälvivad nii laste kui täiskasvanute eelistusi silmas pidades ka moraalselt ja materiaalselt tunnustust. Meil antakse välja järgmisi auhindu ja rahalisi preemiaid:

1. Eesti lastekirjanduse preemiat “Nukitsamees” annab välja noorte lugejate arvamuste põhjal parimale eesti lastekirjanikule ja kunstnikule Eesti Laste-kirjanduse Teabekeskus. 1. aprillil 2000. aastal lisandus esimest korda kolmele autasustatule ka rahaline preemia, mida lisaks Teabekeskusele rahastas Kultuurkapital. 2002. aastast kavatsame Nukitsa-konkursi kodu-korras täiendusi teha – lisaks lastele hakkavad hääletama ka täiskasvanud – raamatukoguhoidjad, õpetajad, lastevanemad ja teised lastekirjanduse sõbrad.
2. Iga-aastaste Kultuurkapitali kirjandusauhindade hulgast kuulub üks laste-raamatule.
3. Eesti Kujundusgraafikute Liit auhindab muu hulgas igal aastal ka kaunimat lasteraamatut.
4. Harju Maakonna Vasalemma Vallavalitsus annab välja Julius Oro nimelist esemelist, aga ka rahalist eesti lastekirjanduse preemiat.
5. Iga-aastast Karl-Eduard Söödi lasteluulepreemiat jagavad Luunja vald ja Luunja keskkool.
6. Sten Roosi nimelist laste muinasjutuvõistluse auhindu annavad välja Steni vanemad tavaliselt rahvusvahelisel lasteraamatupäeval 2. aprillil.

7. Alates 2001. aastast annab Eesti Lastekirjanduse Teabekeskus igal aastal 5. mail “Muhvi” auhinna parimale lastekirjanduse valgustajale ajakirjanduses avaldatu põhjal.

Koostöö – ajastu võtmesõna

Eesti lastekirjanduse käekäigu pärast on hakanud erialainimeste kõrval üha enam muretsema ka laiem üldsus, arupidamistele selle üle koguneb viimasel ajal ohtralt huvilisi. Nii Teabekeskuse lastekirjanduse ümarlauas, Tartu Linna Keskraamatukogu lastekirjanduse päeval kui Soome-Eesti ühisseminaril “Lugemisrõõm” tõstatatud teemad räägivad lastekirjanduse probleematika mõistmisest.

Heameel on tõdeda, et mitmed valupunktid on tänaseks leidnud või leidmas lahendamist. Suurepärast lastekirjandusalast valgustustööd on viimasel ajal teinud kirjutav ajakirjandus. Osutaksin siinkohal ka Eesti Lastekirjanduse Teabekeskusele, millest on kujunenud tõine kohtumispaik ja infoläte nii lugejatele, lastekirjanduse loojatele kui vahendajatele. Niisiis koostöö, mis on ajajärgu üks võtmesõnu, kannab vähemalt lastekirjanduses juba esimesi vilju. Näiteks on tänaseks jõudnud finišisse suuremahuline eestvõtmine “Miku-Manni oma raamat”. See kodanikualgatuse korras sündinud projekt sai Eesti Raamatu Aasta Peakomitee heakskiidu ja suure rahalise toetuse ning käivitus koostöös teabekeskusega. “Miku-Manni oma raamat” valiti konkursi põhjal ja selleks osutus Henno Käo raamat “Kusagil mujal”, mis kingiti kõigile Eesti Vabariigis 1.septembril kooliteed alustanud lastele. Väljaanne anti ka kõigile Eesti rahva- ja kooliraamatukogudele. Lisaks soovitas žürii kahekümnest võistlusele laekunud käsikirjast veel nelja kirjastustele avaldamiseks, millest vähemalt üks – noore autori Jaanus Vaiksoo esimene lasteraamat “Neli hommikut ja üks õhtu” – on tänaseks juba ilmunud.

1. aprillil 2000 kuulutasid ELTK ja kirjastus “Tänapäev” välja algupärase 14–17-aastastele lugejatele suunatud noorteraamatu konkursi, sest vastavale eale ei ole eesti kirjanikud juba pikemat aega midagi kirjutanud. Konkursile saabus 32 käsikirja, millest nii asjatundjate-täiskasvanute kui õpilaste žürii tunnistas peaauhinna vääriliseks Aidi Valliku noorsoojutustuse “Kuidas elad, Ann?” Teos peaks ilmuma 2001. aasta kevadel.

Mitmed lasteraamatuid väljaandvad kirjastused on kujunenud Teabekeskuse igapäevasteks koostööpartneriteks. Ühise arupidamise tagajärjel on tänaseks raamatulettidele jõudnud mitu vajalikku kordustrükki, näiteks mõned raamatud sarjast “Minu esimene raamat” (“Tänapäev”). Koostöös kirjastusega “Avita” jõudis lugejateni juba mainitud J. Vaiksoo raamat ning veel mitmed teised väljaanded. Need väga soodsa hinnaga trükised peaksid kindlasti leiduma kõigis lapsi teenindavates raamatukogudes, kuid kahjuks pole see praegu veel nii.

Kooli- ja rahvaraamatukogudes napib uuemat lastekirjandust

Nii Eesti Lastekirjanduse Teabekeskuse kui ERÜ kooliraamatukogude sektsiooni hiljutised küsitlused õpilaste seas kinnitavad, et kooli- ja ka rahvaraamatukogudes pole uut lastekirjandust hangitud piisavalt. Esmajärjekorras panevad muretsema kooliraamatukogud, kuhu viimastel aastatel ilmunud lasteraamatud peaaegu üldse ei jõua. Loomulikult on peamiseks põhjuseks rahapuudus. Samas on raamatukogu sõna otseses mõttes muutunud juba praegu ainsaks kohaks, kus on võimalik uudiskirjandusega tutvuda, sest kodudesse ei jõuta raamatuid juba ammu osta. Seda kinnitasid ka küsitluse tulemused. Probleem on tõsine ning vajab lahendamist riiklikul tasemel, mis antud kontekstis tähendab, et igal aastal peaksid ka kooliraamatukogud saama riigilt väärtkirjanduse komplekteerimiseks kindla summa.

Lisaks rahavähesusele kurdetakse ka infonappust. Selle leevendamiseks avaldab ELTK juba teist aastat kord kvartalis "Õpetajate Lehes" uudiskirjanduse nimestikke. Alates 2000. aasta maikuust on kõigil huvilistel, eeskätt keskraamatukogude komplekteerijatel ning laste- ja kooliraamatukogude töötajatel, võimalik teabekeskuses tutvuda uudiskirjanduse püsiväljapanekuga, kust saab infot nii trükiste sisu kui nende orienteeruva hinna kohta kirjastustes. Alates 2001. aastast võib Eesti Lastekirjanduse Teabekeskuse koduleheküljel tutvuda kuu jooksul ilmunud laste- ja noortekirjandusega. Ka teavitame interneti kaudu vabariigi linnade ja maakondade haridusameteid võimalusest korraldada Teabekeskuses õpetajatele ja õpilastele lastekirjanduspäevi. Näiteks võiks piirkondlikke lastekirjanduspäevi korraldada vähemalt kord aastas. Eestvedajateks sobiksid keskraamatukogude lasteosakonnad, osavõtjate hulka kuuluksid aga nii õpetajad kui kooli- ja rahvaraamatukogutöötajad. Pretsedent on olemas. Nimelt on O. Lutsu nimeline Tartu Linna Keskraamatukogu juba kaks aastat korraldanud sisukaid lastekirjanduspäevi.

Ent kindlasti leidub meis endis, raamatukoguhoidjais, veel n.ö. kasutamata mõttevarusid. Iga raamatukogu on oma töötaja nägu – kõlab küll pateetiliselt, kuid üksiti loominguulise töösse suhtumise üleskutsena.

Raamat kättesaadavaks raamatukogude kaudu

Raamatust rääkides ei pääse me mööda selle lugejast ehk siis lapsest ja noorest. Nagu eelpool ju öeldud, ei tea suurem osa Eesti lastest ja noortest neile kirjutatud uuemast kirjandusest suurt midagi, nimetades oma raamatueelistusteks ammuilmunud kohustusliku kirjavara autoreid ja teoseid. See on tegelikult väga valus probleem. Samas teame, et õpilaste iseseisva õppimise osakaal aina suureneb, mis tähendab interneti kasutamise kõrval ka trükiste intensiivsemat lugemist.

Väärt ettevõtmiseks tuleb pidada ERA Peakomitee poolt "Eesti Päevalehe" lisas "Arkaadia" avaldatud kirjanduse nimekirja, mis oli mõeldud ettepanekuna kohalikele omavalitsustele, et viimased eraldaksid raha väärtkirjanduse ostmiseks nii kooli- kui rahvaraamatukogusse. Kuid Eesti Lastekirjanduse Teabekeskus arvab, et nimekiri on koostatud kiirustades ja mõnedki vajalikud trükised on sellest välja jäänud. Ka ei tohi jätta märkimata üht põhimõttelist viga nimekirja koostamisel, nimelt rahva- ja kooliraamatukogu samastamist.

Enamik lapsi vastab küsimusele "Miks on vaja lugeda?" – "...et targaks saada". Samas ei pea vastajad lugemist üldse tähtsaks, sest kui neilt küsida, "Miks Sa loed?", on vastused hoopis teised: "Koolis nõutakse", "Kohustuslikku kirjandust peab lugema, muidu ei saa klassi lõpetada", "Igavusest", "Huvist" jne.

Ma ei tea, mil määral Euroopa Liiduga ühinemise Eesti-poolne programm arvestab asjaoluga, et meie lapsed ka tulevikus emakeeles lugeda ja kirjutada mõistaksid, teaksid-tunneksid eesti lastekirjanikke ja nende raamatuid? Kas tulevases Eestis on vajalik, et väikesed riigikodanikud teavad, kes neile raamatuid kirjutavad, pilte raamatutesse joonistavad? Igatahes viimasele suuremale ELTK küsitlusele vastas üle tuhande noore, peamiselt maalapse, kellest vaevalt mõnikümmend oskas nimetada uuemaid eesti lasteraamatuid. Kui kedagi üldse teati, siis oli see Edgar Valter, ka Ira Lember, kuid drastilisemateks näideteks võib tuua Astrid Lindgreni ja Bertilugude autorite arvamist eesti lastekirjanike hulka.

Paar kuud tagasi Eesti Lastekirjanduse Teabekeskuses toimunud lastekirjanduse päeval ei osanud ühe kooli 25-st õpilasest, kes olid õpetaja sõnul pealegi kooli tublimad, 21 nimetada ühtki viimastel aastatel ilmunud eesti kirjaniku lasteraamatut, mis näitas, et nende informeeritus on minimaalne. Niisugune suundumus on muutumas tavapäraseks ning tahes-tahtmata liigub mõte meie väikese maa ja rahva tulevikule. Meenutuseks president Lennart Meri sõnad raamatuaasta avakõnest, kus ta toonitas, et eesti raamatuta poleks ka eestlasi.

Küsitlused on näidanud, et raamat ei kuulu õpilaste kõige populaarsemate ajaviidete hulka, olles vaba aja eelistustes TV, muusika, sõprade ja spordi järel alles 3.–4. kohal. Tegelikult õpilased aga tahaksid teada, millised raamatud ilmuvad ning millest need räägivad. Miks lapsed siis kas ei loe või loevad n.ö. pragmaatiliselt ehk teisisõnu loetakse kohustuslikku kirjandust ja sedagi põhimõttel, mida õhem, seda parem. Üks põhjusi on loomulikult ajanappus, siinkohal pean silmas seda vähest aega, mis koolitööst, huvialadest ning kodus õppimisest üle jääb. Teiseks kaotatakse huvi, kui raamatuhankimiseks peab vaeva nägema.

Nii tulebki tänada koolikohustuslikku lugemisvara, mis jääb paljudele õpilastele ainsaks kokkupuuteks raamatuga. Just seetõttu peaksid

õpetajad teatud ajavahemike järel kohustusliku kirjavara valikut muutma ning uuendama. Kahjuks on koostöö õpetajate ja rahvaraamatukogude vahel, kus siiski avaram kirjanduse valik, pehmelt öeldes jahe.

Täna pole mingi ime kui õpilane, saanud õpetajalt referaadi teema, otsib internetist vastava materjali, prindib selle ning viib rahumeeli õpetajale, vaevumata seda isegi läbi lugema.

Me ei saa kedagi vägisi raamatuid lugema sundida, eriti tänases infoühiskonnas. Küll aga peame üheskoos – nii pere, kool, raamatukogu kui kõik teised trükisõna vahendajad – juhatama neid erinevaid teid pidi hea kirjanduse juurde. Lugemine ei tohiks olla mingi igav kohustus. Lugemine on nagu auhinna võitmine – ütlesid targad inimesed mõni aeg tagasi toimunud Soome-Eesti ühisseminaril “Lugemisrõõm”. Ja see rõõm peaks olema kõigile eesti lastele vähemalt raamatukogude kaudu hõlpsalt kättesaadav.

RAAMATUKOGUNDUSE TÄNAPÄEV

Marje Tamre

EESTI RAAMATUKOGUNDUS 2000 AVALIKKUSE PILGU ALL

*Meie tänapäeva kultuurrahvad on veel
väga madalal arengutasemel, sest nad
ei näe hädade põhjusi mitte endas, vaid
teistes inimestes, ja välistes tingimustes.
(Gunnar Aarma)*

Möödunud aasta tähtsündmuseks eesti raamatukogunduses tuleb kahtlemata pidada Eesti Raamatu Aastat, mis innustas ka kõige väiksemaid külaraamatukogusid end oma tegevuse kaudu näitama, ning mis tõestas veel kord väikeraamatukogude vajadust ja tähtsust kohaliku elu arendaja ja suunajana. Märkima peab ka moodulõppevormi väljatöötamist ja kasutuselevõttu raamatukoguhoidja kutseeksami korralduses. Samuti on oluline esimese riiklikult aktsepteeritud raamatukogutöö mõõtmise standardi ilmumine ning rahvusvaheliste konverentside ja seminaride toimumine Eestis. Nimetamisväärsed on mitmed pikemaajalised ettevõtmised, näiteks rahvaraamatukogude internetiseerimisprojekt "KülaTee2" maksumusega 26 miljonit krooni, mille kaudu on saanud internetiühenduse juba 140 raamatukogu ning 2001. aastal lisandub loodetavasti veel 262 raamatukogu. /1/ Aastate jooksul on ligikaudu 400 raamatukogu töö- ja olmetingimused paranenud, mis kinnitab, et kohalikud omavalitsused toetavad oma raamatukogusid – s.t. eraldatakse raha nii kaasajastatud ruumide kui ka raamatute ostmiseks. /2/ Kõige kõrval ei tohi me unustada aga raamatukogude arenduskava projekti avalikustamist ja sellest väljakasvanud tõsist poleemikat Eesti Akadeemilise Raamatukogu tuleviku teemadel ning Eesti Rahvusraamatukogu otsust alla 16-aastaste laste teenindamise lõpetamise kohta. Paraku kinnitused just need kaks viimati nimetatud diskussiooni **avalikkus pro ja contra raamatukogud** meie kõigi teadvusesse ja suunavad raamatukogude käekäiku veel tükk aega.

Käesolevas kirjutises on tehtud katse võtta kokku ja anda lühidalt edasi ajakirjanduses kujundatud pilti raamatukogude ettevõtmistest sel keerulisel sügisel 2000. Siit pole mõtet otsida tõde ja õigust, osutusi vääradele, mahamaterdamist ega kaitsekõnet, sest see kirjutis on üks nägemus, mis pole halb ega hea, pigem proloog tulevasele sügavamale teema arendusele. Autori kasutuses on olnud nii trükiväljaannetes kui elektroonilises meedias avaldatu, aga ka kirjasõnas avaldamata materjalid.

Eesti Rahvusraamatukogu raamatukogunduse osakonna andmetel ilmus 2000. aastal eriala teemadel 1652 artiklit, kirjutist või sõnumit. Kohalikes maakonnalehtedes avaldati 928 ja üleriigilistes väljaannetes 703 raamatukogualast kirjutist. Kolmkümmend seitse neist vaagis Eesti Akadeemilise Raamatukogu reorganiseerimise ja raamatukogude arenduskavaga seotud probleeme, kolm puudutas Eesti Meditsiiniraamatukogu ärajagamist Tallinna haiglate raamatukogude vahel ning 85 Eesti Rahvusraamatukogu ja alla 16-aastaste laste teenindamise lõpetamist.

Kõige enam tekitas avalikkuses ja meedias elevust “Raamatukogude arenduskava 2000–2002” projekt, mille kohta ootas Kultuuriministeerium arvamusi 15. septembriks 2000 ja Eesti Rahvusraamatukogu teade kooliõpilaste teeninduspiirangute kohta. Niisugused sõnumid tagavad väljaannetele enamasti ka müügiedu.

Kommentaare arenduskava projektile

Selle avalause on väga julge ja paljutöötav: “Raamatukogude arenduskava on programmdokument, millega määratakse Kultuuriministeeriumi tegevus raamatukogude riiklikul korraldamisel, sõltumata raamatukogude tüübist ja omandivormist, kui ka Kultuuriministeeriumi ja teiste valitsusasutuste koostöö selles valdkonnas.” /3/ Arenduskava projekt näeb ette 2001. aasta riigieelarvesse raamatukogude integreeritud infosüsteemi arenduse, rahvustrükise digiteerimise ja elektroonilise teabe ühishanke kui riiklikud projektid. Teadus- ja erialaraamatukogudele nähakse ette riikliku tellimuse esitamine ning tellimuse täitmiseks ka vastavat riiklikku finantseeringut. Vaatamata nendele positiivsetele aspektidele, on arenduskava koostamisel tunda kiirustamist /4/, projekt ei moodusta tervikut ning lugejale jääb ebaselgeks, kus lõpeb olukorra kirjeldus ja algab arenduskava ise. Arenduskava projektis on kasutatud slängi, toorlaene võõrkeeltest ning ebatäpseid erialatermineid. /5/ Raamatukogutüüpide käsitlemine on arenduskavas ebahülgeline, lünklik ning kohati ebaprofessionaalne. /4/ Väga põgusalt puudutatakse rahvaraamatukogusid ja sedagi lähiajaloolise lühiülelaate kaudu. Kooliraamatukogusid arenduskava projekt ei käsitle ja eraülikoolide raamatukogud ning väiksemad erialaraamatukogud on väljaspool Eesti raamatukoguvõrku eksisteerivad nähtused. Sisuliselt jäetakse käsitlemata ka raamatukoguhariduse ja raamatukogude finantseerimisega seotud aspektid. Arenduskava projekti kohaselt tuli kaaluda Eesti Akadeemilise Raamatukogu ühendamist 2001. aastal Tallinna Keskraamatukoguga, “...mis lahendaks raamatukoguteenuse vajaduse Tallinnas, samal ajal võimaldaks riigieelarvevahendite otstarbekamat kasutamist” /3/; likvideerida Eesti Meditsiiniraamatukogu; integreerida Eesti Lastekirjanduse Teabekeskus haridus- ja kasvatusprotsessidesse; reorganiseerida Eesti Hoiuraamatukogu Eesti teadus- ja erialaraamatukogude sihtasutuseks jms.

Vaatamata sellele, et koostajad tõid arenduskava projekti avalikkuse ette suve lõpus (teadusraamatukogude Ojaäärse suveseminaril 7.–8. august), kui enamik inimesi veel suvemõnused nautis, saabus nii Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu juhatusele kui ka Kultuuriministeeriumile selle kohta hulgaliselt arvamusi. Kõik need seisukohad väljendasid arusaamatust, kuidas nii tähtis dokument ilma eelneva analüüsi ja aruteluta üldse välja töötati ja erialainimestele ettepanekute saamiseks laiali jagati. Hämmeldust tekitas ka see, et mitte keegi ei tunnistanud oma autorlust.

Arenduskava projekti autorlusest

On tõsiasi, et raamatukoguringkondade pärimistele projekti autorlusest ei antud kindlaid ja selgeid vastuseid. 14. septembri “Eesti Päevaleht” avalikustab, et tegemist on Kultuuriministeeriumi tellitud ja Eesti Rahvusraamatukogu spetsialistide poolt ettevalmistatud esialgse kavaga. Selle peale pöördus Mai Võõrmann “Postimehe” kaudu RR-i peadirektori Tiiu Valmi poole palvega selgitada avalikkusele, miks just niisugune projekt valmis. “Kohe kuidagi ei usu, et ilma tema teadmata sealse maja spetsialistid kava valmis tegid. /.../ Just Tiiu Valmilt tahaks küsida, kas tõepoolest ei pakkunud tema eksperdid välja teist lahendust kui teadusraamatukogu liitmist rahvaraamatukoguga.” /6/ Kahjuks puuduvad andmed, et Tiiu Valm oleks nendele küsimustele avalikult ajakirjanduse kaudu vastanud. Kuid Margus Allikmaa väitis 18. septembril Kultuuriministeeriumis pressikonverentsil, et arenduskava on tellitud Rahvusraamatukogult. Viimane aga eitas oma autorlust, põhjendades, et tema oli vaid üks liige Kultuuriministeeriumi loodud töörühmas, kelle ülesandeks oli koostada arengukava, mis näitaks raamatukogude arenguvõimalusi, arvestades olemasolevaid ressursse.

Tegelikult kultuuriminister oma käskkirjaga töörühma koosseisu, kuhu esialgselt olid palutud esindajad EAR-ist, RR-ist, TTÜR-ist, TÜR-ist ja rahvaraamatukogudest, ei kinnitanudki (ERÜ esindajat sinna ei kutsutudki – autori märkus). Töörühm kogunes paaril korral ja Kultuuriministeerium otsustas tellida raamatukogude arenduskava hoopis RR-ilt. Tiiu Valmi sõnul täitis tellimuse Rahvusraamatukogu kauaaegne töötaja, teadussekretär Andres Ottenson /7/, kes arenduskava projekti ka valmis meisterdas – kuid mõistetamatutel põhjustel pole ajakirjanduses oma autorlust tunnistanud.

Teadlaste seisukohad

Kuigi arenduskava projekt puudutas raamatukogusüsteemi tervikuna, keerles suur osa ajakirjanduses ilmunud arvamustest ja kriitikast Eesti Akadeemilise Raamatukogu ümber. Paljud teadlased avaldasid oma sügavat pettumust /8/, kuna ettepaneku autorid “...pole kunagi aru saanud teaduse sisust [ning] selle osast inimühiskonna arengus”. /9/ Akadeemiline Raamatukogu on arenenud mitme eesti tippteadlaste põlvkonna jooksul ning

teadlased ise on sinna valinud väärtuslikku kirjandust, mis on ostetud ka teaduslikuks uurimistööks eraldatud raha eest. /9/ Ka raamatukogu töötajad, "...olles pikka aega oma missiooni nimel leppinud tagasihoidlike palkadega, on Eesti Akadeemilise Raamatukogu püsimisele teinud väga suure annetuse" /10/ ja pole sugugi kindel, et raamatukogus töötavad 180 inimest plaanitava laialijaotamise käigus oma töökoha säilitavad. Pole ka antud garantiisid, et raamatukogu sulgemisest loodetav kokkuhoid tõuseb kasuks teistele raamatukogudele ning palju suurema tõenäosusega loodab Kultuuriministeerium kasutada seda raha mingiks muuks otstarbeks. /11/ Enne plaani avalikukstulekut meedias ei ole saanud keegi näha ega lugeda "...ministeriaalseid analüüse või argumente, miks selline likvideerimine kasulik või lausa paratamatu peaks olema" /12/, ja ometi nägi "...kultuuriministeeriumi poolsalajane projekt /.../ ette Eesti Akadeemilise Raamatukogu hävitamise, sest sisuliselt tähendab selle lahustumine teistes raamatukogudes sundlikvideerimist." /13/

Mõni teadlane oli aga arvamusel, et "...kogu kära Eesti Akadeemilise Raamatukogu saatuse ümber oleks halenaljakas, kui see poleks oma mannetuses pigem traagiline. /.../ Tallinna intellektuaalid elavnesid vist küll peamiselt selle pärast, et neilt tahetakse ära võtta harjumuspärane kooskäimise koht. Polnud kuulda, et muret teeb teaduskirjanduse kättesaadavus, mis on teadlased ja teised huvilised asetanud muust maailmast isoleeritud saarele." /14/ Professor Jüri Allik tõdeb, et "Eestisse pole enam jäänud ühtegi teadusraamatukogu, vähemalt mitte tänapäevases tähenduses. On olemas päris mitu head raamatumuuseumi, mille kogud 19. ja varasemate sajandite kohta on kohati päris head, kuid alates 20. sajandi keskpaigast lootusetult puudulikud." /14/

Kultuuriministeeriumi seisukohad

Endine kultuuriminister Jaak Allik meenutas, et Eesti Akadeemilise Raamatukogu reorganiseerimine on olnud ühel või teisel kujul päevakorras vähemalt neli aastat – sellest ajast alates, kui korraldati ümber Eesti Teaduste Akadeemia tegevus ning ETA instituudid viidi ülikoolide alluvusse. Siis oli eesmärk muuta Eesti Akadeemiline Raamatukogu Tallinna ülikoolide keskraamatukoguks, mille tulemusena oleksid ülikoolide raamatukogud omakorda muutunud EAR-i filiaalideks. Idee rakendumine takerdus EAR-i juhtkonna vastuseisule, kuna kardeti, et Haridusministeeriumi alluvusse minekul jääb raamatukogu ülikooli raamatukogudele sarnaselt alafinantseerituks. /15/

Margus Allikmaa kommenteerib EAR-is toimuvate muutuste vajadust järgmiselt: "Pärast seda, kui teadustegevus läks ülikoolide juurde, on akadeemiline raamatukogu kaotanud oma sihtgrupi. Samas on ülikoolide raamatukogud puudulikult komplekteeritud. Teisalt pole Tallinnas piisavalt pinda rahvaraamatukogudele. Akadeemilise raamatukogu identiteet on

hägustunud, käib valikuta komplekteerimine: natuke Teaduste Akadeemia liinis, natuke rahvaraamatukogu liinis. Tuleb teha valik. Viis aastat kestnud ebamäärasus tuleb lõpetada” /16/, kuna “Akadeemilisel Raamatukogul [puudub] selge kontseptsioon ja kirjanduse komplekteerimise põhimõtted.” /17/ 18. septembril Kultuuriministeriumis toimunud pressikonverentsil kinnitas Margus Allikmaa, et Eesti Akadeemilist Raamatukogu pole tahtnud likvideerida, vaid pakuti välja üks võimalik areng teadusraamatukogude süsteemi paremaks korraldamiseks, kuna ülikoolid on korduvalt tõstatanud küsimuse EAR-i funktsioonist teadusraamatukoguna ning ministerium tahtis “...raamatukogu maastikul toimida selliselt, nagu tahavad raamatukogu teenuse kasutajad”. Raamatukogude alafinantseerimine riigi poolt tingib vajaduse raamatukogude funktsioonide paremaks jaotamiseks. /18/ Ka peaminister Mart Laar viitab oma Riigikogu esinemises, et tema käsutuses olev Kultuuriministeriumi raamatukogude nõuniku memo kinnitab, et “...vastava ettepanekuga on kultuuriministeriumi poole 15. septembril k.a. pöördunud Tallinna Tehnikaülikooli rektor ning vajadust akadeemilise raamatukogu ümberkorraldamiseks on rõhutanud ka Tartu Ülikooli rektor professor Aaviksoo ning esitanud sellise pöördumise ka kultuuriministeriumile, mis on pärit 14. septembrist k.a.” /19/

Et EAR-i saatuses selgust saada ja mingeidki lahendusi välja pakkuda, asus Kultuuriministerium tegutsema omal viisil. 6. septembril kohtusid teadusraamatukogude direktorid Kultuuriministeriumi raamatukogunõuniku Meeli Veskuse ja kantsler Margus Allikmaaga. Kohtumisel moodustati Eesti Akadeemilise Raamatukogu tuleviku üle otsustamise komisjon /20/, mille kultuuriminister oma käskkirjaga 12. septembril kinnitas (Lisa 1). Komisjon pidi oma seisukohad raamatukogu asjus ministeriumile esitama 29. septembriks. /21/ Komisjon tegi ettepaneku viia EAR Haridusministeriumi haldusalasse, jätkates raamatukogu rahastamist eelmise aasta tasemel, samas aga näha riigieelarves ette sihtotstarbelised vahendid teadusinformatsiooni hankimiseks teadusraamatukogudele (Lisa 2). 23. oktoobril jõudsid kultuuriminister Signe Kivi ja haridusminister Tõnis Lukas üksmeelsele seisukohale, et “Eesti akadeemilise raamatukogu (EAR) tulevik vajab veel uue projekti kaudu laiemat analüüsimist. Lepiti kokku, et kahe ministeriumi kantslerid täpsustavad projektile esitatavaid nõudmisi ja finantseerimisskeemi, valivad projekti koostaja ning kaasavad eksperdid. Projekti tellimiseks tegi ettepaneku Lukas, kelle sõnul oleks selles detailiselt lahti kirjutatud Eesti teadusraamatukogude lähiaastate funktsioonid ning finantseerimisprintsipiibid.” /22/ EAR-i saatust otsustav projekt peab valmima 2001. aasta märtsiks, misjärel saab Haridusministerium lülitada EAR-i oma 2002. aasta eelarvesse pärast seda, kui mõlema ministeriumi spetsialistid koos Eesti Akadeemilise Raamatukogu arengusuundade komisjoni ning Eesti teadlaste esindajatega on andnud oma hinnangu. /22/

Raamatukogud raamatukogust

18. septembri pressikonverentsil ja oma hilisemates artiklites ütles Tartu Ülikooli Raamatukogu direktor Toomas Liivamägi, et Eesti raamatukogude põhiprobleemiks on teadusraamatukogude korraldamatus. Kultuuri- ja haridusministri määrusele 1994. aasta lõpust ja 1995. aasta algusest, milles nimetati teaduslikud keskraamatukogud ja jagati nende vahel vastutus erinevate ainevaldkondade trükiste ostmiseks ja säilitamiseks, ei järgnenud rakendusliku jõuga otsuseid ja määrused jäidki soovituslikeks. Paaril viimasel aastal on Kultuuriministeeriumi eelarves raamatukogudele ette nähtud 30 miljonit krooni, millest suurem osa on kulunud Akadeemilise Raamatukogu ülalpidamiseks, kusjuures avalik-õiguslike ülikoolide raamatukogusid peetakse aga ülal peamiselt ülikoolide õppesummadest, ometi on ülikoolide kasutuskooormus oluliselt suurem. Akadeemilise Raamatukoguga võrdse eelarvega Tartu Ülikooli Raamatukogu külastab aastas kümme korda rohkem lugejaid, seega on ka vastav raamatukoguteenus Tartu Ülikooli Raamatukogus kümme korda odavam kui Akadeemilises Raamatukogus. EAR-i asedirektor Aili Normak pidas "...statistikaga opereerimist petlikuks, sest kui ülikooli raamatukogu registreerib külastusi, siis Akadeemiline raamatukogu registreerib laenutusi." /23/ Kuna raamatukogude komplekteerimisraha jääb kaugemale maha rahvusvahelise praktika kohaselt arvestatule, ja on ebaproportsionaalselt väikene võrreldes haldus- ja muude kuludega, on mõistlik ja vastutustundlik Tallinna Tehnikaülikooli ettepanek raamatukogude ühendamiseks niiviisi, et selle tagajärjel suureneks teavikute ostmiseks mõeldud raha tasakaal. /24/ Tallinna Tehnikaülikooli ettepanekul oleks tulnud osa Akadeemilisest Raamatukogust ja vastav osa komplekteerimissummadest ja töötasufondist üle anda Tartu Ülikooli Raamatukogule ja Eesti Rahvusraamatukogule. /25/ "Eestis on teaduslikke keskraamatukogusid liiga palju ja mitmel neist puudub kriitiline mass ressursiraamatukogu ülesannete täitmiseks." /26/ Akadeemilise Raamatukogu ühendamine Tallinna Tehnikaülikooli Raamatukoguga võimaldaks panna raamatukogu "...töötama tegeliku ülikooliraamatukoguna, mis osutab avalikku teenust nii teadlastele, kraadiõppuritele, üliõpilastele, spetsialistidele kui ka kõigile teistele, kes komplekteeritavates valdkondades teavet vajavad." /26/ Tiiu Valm oli veendunud, et "...ühe raamatukogu reorganiseerimine on väga valulik küsimus, see nõuab analüüsi, tausta ja arvutusi" /16/, samas ei välistanud RR-i peadirektor ressurside ümberjagamise ja jõudude ühendamise vajadust. Akadeemilise Raamatukogu direktori Anne Valmase seisukoht oli: "Eestis on vaja vähemalt kahe suure teadusraamatukogu olemasolu, mis teenindaks väljakujunenud teaduskeskusi Tallinnas ja Tartus" /18/, seda enam, et "80% Eesti teadlastest on Akadeemilise Raamatukogu lugejad, kolmandik lugejatest on üliõpilased,

teine kolmandik oma eriala spetsialistid ja kolmas kolmandik kõrgkoolide õppejõud.” /18/

Raha ja raamatukogud

Igähele on selge, et raamatukogudel pole piisavalt raha trükiste ja muude inforessursside ostmiseks, samas ei paista seda ka juurde tulevat. “Eesti riigieelarves on Rahvusraamatukogule ja teadusraamatukogudele kokku ette nähtud ligi 90 miljonit krooni. Kui palju ostetakse selle eest seda, mille nimel raamatukogud üldse eksisteerivad? Ligikaudsel hinnangul umbes 12 miljoni krooni eest ehk 13% raamatukogude ülalpidamise kuludest! /.../ Seega pole küsimus selles, mis saab Akadeemilisest Raamatukogust, vaid selles, kas maailma teaduses toodetud info hakkab üldse Eestisse jõudma. Samuti see, mis juhtub riigiga, kus kraanid, millest peaks tulema teadusinfot, enam isegi ei tilgu. Valitsuses ja riigikogus domineerivad turufundamentalistid peaksid selle eest seisma, et fikseerida järgmise aasta (2001. aasta – autori märkus.) riigieelarve raamatukogude fondide täiendamiseks minev summa 30 miljoni krooniga ja panna kogu see raha avalikule vähempakkumisele. Las see jaguneb nende raamatukogude vahel, mis suudavad pakkuda avalikku teenust sõltumata kasutaja asukohast kõige asjatundlikumal, mugavamal ja peaasi odavamal viisil.” /14/ Ka “[Tartu] Ülikooli nõukogu otsustas taotleda teadusraamatukogu komplekteerimissummade sihtotstarbelist eraldamist riigieelarvest niisuguses mahus, mis vastaks Euroopa Liidu keskmisele tasemele.” /27/ Ülikooli nõukogu leidis ka seda, et Tartu Ülikooli Raamatukogu komplekteerimise riigieelarvest finantseerimise lõpetamise tõttu, “...ei saa ülikooli raamatukogu jätkata teadusraamatukoguna ja selle tegevus on taandumas õpperaamatukogu teenuse osutamisele.” /27/ Tartu Ülikooli õppejõudude hulgas läbi viidud küsitluse tulemusena on selgunud, et paljudel erialadel on puudus teaduskirjandusest. Professor Jüri Alliku sõnul on olukord kohati katastroofiline: “Mõnel erialal puudub 80-90% olulisest ajakirjandusest, tähtsamad andmebaasid puuduvad aga üldse. /.../ Rahapuudusest tingitud teadusinformatsiooni nappus hakkab pärssima teaduse tegemist ja ülikooli tasemel kõrghariduse andmist Eestis.” /28/ Eesti Vabariigi Valitsuse meelest on infoühiskonna loomisel raamatukogudele toetumine väga oluline, kuid raamatukogudele eraldatud summad on aga mitmes eelarves kinni külmutatud. “Samal ajal tuleb tõdeda, et raamatukogudele eraldatud summad on jäetud sisuliselt samaks läbi mitme aasta.” /19/ Seda vaadates üldiselt eelarvega, eriti ministriumide eelarvega toimunud protsesse, on tegelikult raamatukogude osakaal eelarves aga suurenenud, kuna Eesti riigieelarvet on oldud sunnitud kärpima, mitte suurendama. “Selles suhtes on raamatukogude olukord olnud küll kindlasti mitte selline, nagu me tahaksime, kuid on siiski selgelt olnud näha ka Valitsuse positiivne suhtumine neisse.” /19/

23. novembril toimus Kultuuriministeeriumis ressursiraamatukogude töögrupi esimene töökoosolek, mis lõppes kahjuks läbikukkumisega (Lisa 3). Tõdeti, et termin “ressursiraamatukogu” tekitab juba ise probleeme ning esmalt tuleks määratleda ressursiraamatukogu olemus, ülesanded ja eesmärgid. Ressursiraamatukogu ülesandeks peab olema omal alal teistest raamatukogudest täielikuma teavikute kogu komplekteerimine. Töögrupi juht tegi ettepaneku “...analüüsida oma raamatukogu tegevust teadussuundade ja -erialade nomenklatuuri järgi. Teised koosolekust osavõtjad ei kiitnud seda heaks. Töögrupp leidis, et selline analüüs nõuab aega, ja kuna raamatukogude finantseerimine on olnud liiga erinev, siis pole sellisel analüüsil ka erilist mõtet.” /29/ Töögrupp tegi kultuuriministrile ettepaneku infovajaduse uuring ja teadusraamatukogude analüüs tellida. Edasi oleks juba võimalik asuda raamatukogude arenduskava tegemisele. Enne infovajaduse turu põhjalikku kaardistamist polevat vaja ka teaduslike keskraamatukogude koosseisu muuta, enda raamatukogu finantsplaaniga tuleb aga edasi tegelda. /29/

Eesti Rahvusraamatukogu ja lapsed

10. oktoobril otsustas Eesti Rahvusraamatukogu nõukogu lõpetada alates 1. jaanuarist 2001 alla 16-aastaste noorte teenindamise. “Oleme jõudnud äärmuslikku seisule – raamatukogu eelarve on neljandat aastat nullkasvuga,” põhjendas olukorda Rahvusraamatukogu nõukogu esimees Sirje Endre /30/ ja “...kui raha juurde ei leita, tuleb lisaks laste teenindamise lõpetamisele hakata Rahvusraamatukogu ka nädala keskel üheks päevaks sulgema. /31/ Tiiu Valm ütles, et “...lapsed on tekitanud meie täiskasvanud lugejatele väga tõsiseid probleeme. On olnud väga palju märkusi, et häiritakse, käratsetakse, ei ole vaikust ning kõnnitakse ringi mööda galeriisid ja lõhutakse. Lapsed on lõhkunud raamatuid ning mööblit. Nad on tekitanud meile tõsise materiaalse kahju.” /32/ Kahjuks pole ükski Rahvusraamatukogu nõukogu liige suutnud öelda, kui suur on laste tekitatud kahjusumma /33/ ning miks raamatukogu turvameeskond ja töötajad ise ei suuda või ei hooli korra tagamisest raamatukogu ruumides, päris ajakirjandus. Sellele vaatamata on “...lastele-noorukitele kehtima hakkav külastamiskeeld kindel ja otsustatud, sest alla 16-aastased lihtsalt ei ole Rahvusraamatukogu sihtrühm /.../ ja tehtud otsust ei muudeta. /.../ See otsus on puhtalt teeninduse kvaliteedi huvides, mingit rahalist kokkuhoidu me laste kõrvalejätmisega ei taotle.” /31/ “Ühiskonnas toimib teatav tööjaotus. Hambaarst ravib hambaid, aga ei opereeri pimesoolt. /.../ Nagu pole universaalseid õppeasutusi, kus jagataks koolitust esimesest klassist magistrantuurini, ei ole ka universaalseid raamatukogusid.” /34/ Niisugused on vastused.

Tagantjärele tundub, et eesti raamatukogunduses otsustatakse tugevate emotsioonide ajendil ja ei vaevuta mõtlema, milline võiks olla

reaktsioon otsusele väljastpoolt. Kas Rahvusraamatukogu nõukogu tehtud otsus oli õige või mitte, näitab aeg. Suhtekorralduslikust aspektist lähtudes oli aga see järelemõtlematu ja ilma eelneva analüüsita väljaütlemine ning eriti ebaõnnestunud ajastuselt. Mille tõestuseks on kasvõi see, et pärast 10-päevast ägedat vaidlust pakkus Tiiu Valm kompromissi, et 2001. aastast lubatakse põhikoolide lastel kasutada raamatukogu teenust kas kooli taotluse alusel õppetöö eesmärgil või koos vanemaga registreerumisel. 10. oktoobril langetatud otsust lõpetada laste teenindamise tõlgendas Tiiu Valm "pelga soovitusena." /35/ Sama meelt oli ka RR-i nõukogu liige Ivi Eenmaa, kes ütles, et "...tegelikult pole raamatukogu nõukogu veel mingit otsust langetanud ning tegemist oli soovitusena, mida lastega peale hakata ja kuidas nende teenindamist muuta." /36/ Ka Rahvusraamatukogu nõukogu esimees Sirje Endre kinnitas: "...lastekeelu otsust pole tehtud, tegemist olnud vaid soovitusena" /37/ ning "Rahvusraamatukogu jätkab 2001. aastal põhikooliõpilaste teenindamist, kuna raamatukogu nõukogu tegi ettepaneku pikendada alla 16-aastaste teenindamist kuni 2002. aastani. 2002. aasta 1. jaanuarist teenindab Rahvusraamatukogu lugejaid alates keskkooli- ja gümnaasiumiõpilastest, põhikooliõpilasi teenindatakse õpetaja kirjaliku ettepaneku alusel." /38/

Mõtlemiseks

Möödunud aasta lõpus Eesti raamatukogude ümber toimunud segadustel on Rein Veidemanni arvates "...üks ja selge põhjus – rahanappus või lausa puudus. Rahvusraamatukogul pole raha oma suurt maja üleval pidada ja seepärast tuleb laste pealt kokku hoida, Akadeemilise raamatukogu ostusummad ei võimalda tiptasemel teenust, ülikooli raamatukogu komplekteeritakse õppekuludest, mis jätab vaeslapseks õppejõu, kes ka uurimistööd kavandab. Seetõttu näib Liivamäel ja komisjonidel olevat õigus, et seegi pisku, mida teadusinfo hankimiseks kasutada on, tuleb tsentraliseerida. Tüli tõuseb kohe aga sellest, kuhu need minimaalselt vajalikud 40 miljonit keskendada, Tartusse või Tallinna – või koguni Paidesse, et võrdselt rahuldatud oleksid mõlemad pooled. Ja kas raamatukogudele peaks raha jagama haridus- või kultuuriministerium. Võib-olla teha hoopis teadusinfo sihtasutus, kes siis eelarvest saadava raha kõrval hangiks seda ka fondidest ja eraannetatelt. Nii või teisiti, raamatukogud ja raamatukoguinimesed peaksid hoopis häält tõstma poliitikute suunas, sest raamatukogude tühjas rahakotis peegeldub kogu riigi kehv seis otsekui veetilgas meri." /39/

Kõrvale teine tähelepanek: "Eesti-suuruses riigis ei oma väga suurt tähendust ka teavikute füüsiline paiknemine, kui teadusraamatukogunduse korraldusega kaasneb laenutusüsteem, mis võimaldab tellitud raamatu tuua järgmiseks hommikuks /.../ teistest (teadus)raamatukogudest." /24/ Seda mõtet toetas Riigikogu kultuurikomisjoni esimees Mart Meri, öeldes, et tänu

Eesti väiksusele pole oluline, "...kus nimelt raamatu hoiupaik füüsiliselt asub – Tallinnas või Tartus, Rahvusraamatukogus või Akadeemilises Raamatukogus, Concordias või humanitaarinstituudis, pearaamatukogus või mõne õppetooli käsiraamatukogus. Oluline on logistika: et oleks teada raamatu asukoht ja kasutamistingimused ning et hetkel kasutamata raamat jõuaks laenajani näiteks 12 kuni 24 tunni jooksul." /40/ Mart Meri nimetab viimasel ajal raamatukogudes toimunud aktsioone destruktivseks ratsionaalsusetahteks ning "...lühikese aja jooksul lahvatanud skandaalid meie kahe raamatukogu ümber on selgeks märguandeks, et midagi on Eesti raamatukogunduses liimist lahti." /40/ Tundub, et teadusraamatukogude probleemid on palju sügavamal, kui see esmapilgul paistab. Tõenäoliselt tuleks täpsustada ja korrigeerida "...kõigi praeguste teaduslike kesk-raamatukogude komplekteerimine ainevaldkonniti ja selleks olemasolev raha ning selgitada, millised uued kõrgkooli või ka asutuse raamatukogud on nüüdseks niivõrd täiustunud, et võiksid täita ühes või teises ainevaldkonnas keskraamatukogu rolli. Ressursiraamatukogu staatus mingis valdkonnas kuuluks sellele raamatukogule, mis omab vastavas valdkonnas parima koostisega kogusid." /41/

Meie raamatukogusid ootab ees väga suur töö, mis nõuab paljude oma ala asjatundjate, aga ka sõltumatute ekspertide kaasalöömist, aega ja head tahet ning raamatukogude üksmeelt mõistliku diskussiooni arendamiseks ja optimaalsete lahenduste leidmiseks. Hetkel jääbki õhku rippuma küsimus, kas ollakse võimelised raamatukogude vahelist koostööd tegema nii, et lugeja oleks tulevikus rahul selle ressursiga, mis raamatukogudes on olemas, või tehakse panus seadusandjale, et siis Haridus- või Kultuuriministeeriumi kaudu kindlustada endale olemusvõitluses ellujäämine.

Kasutatud allikad ja kirjandus

1. Ilma koolituseta Külatee ikka päris täielik ei ole.(2000). *Arvutimaailm*, nr. 10, lk. 15-20.
2. Marje Tamre vestlus Meeli Veskusega 19. veebruar 2001.
3. Kultuuriministeerium.(2000). Raamatukogude arenduskava 2000–2002: projekt.
4. Reimo, Tiiu. Raamatukogu arenduskavast 2000–2002 : kiri ERÜ-le, sept. 2000.
5. Arvamus dokumendist "Raamatukogude arengukava 2000-2002" : TPÜ raamatukogunduse õppetooli prof. Aira Lepiku kiri TPÜ infoteaduste osakonna juhatajale dots. Sirje Virkusele. 11. september 2000.
6. Võormann, Mai.(2000) Üksteisel kõri kallal. *Postimees* ,6. sept., lk. 9.
7. ETA teadaanne. 19.09.2000 16:49

8. Kultuuriavalikkus protesteerib. (2000). *Eesti Päevaleht*, 14. sept., lk. 7.
9. Tamm, Boris. (2000). Häbistav ettepanek : akadeemilisel raamatukogul on kindel nišš meie teadus- ja kultuurielus. *Postimees*, 12. sept., lk. 13.
10. Ennuste, Ülo. (2000). See vaene kodune teadusraamatukogu. *Postimees*, 14. sept., lk. 18.
11. Ideon, Argo. (2000). Akadeemilist Raamatukogu võib oodata sulgemine. *Postimees*, 8. sept., lk. 3.
12. Sirkel, Mati. (2000). Auväärne Eesti Akadeemiline Raamatukogu. *Sirp*, 15. sept., lk. 2.
13. Rahvusliku varamu saatust ei tohi määrata kultuuritud ametnikud. (2000). *Postimees* 15. sept., lk. 16. Allk.: Jaan Kross, Enn Tarvel, Mihhail Lotman, Doris Kareva, Jaan Undusk, David Vseviov, Raimo Kangro – kokku 38 allkirja.
14. Allik, Jüri. Ühest akadeemilisest raamatukogust piisab. (2000). *Eesti Päevaleht*, 27. sept., lk. 22B.
15. Eksministri sõnul on raamatukogu reformist räägitud aastaid. BNS, 15. september 2000
16. Allikmaa, Margus, Valm, Tiiu. (2000). Mida teha akadeemilise raamatukoguga? : küsitlus. *Postimees*, 13. sept., lk. 13. ETA teadaanne 13. september 2000 9:20
17. ETA teadaanne 18. september 2000 10:47
18. Riigikogu stenogramm 20. september 2000.
19. Akadeemilise raamatukogu saatust selgub oktoobriks. (2000). *Postimees* 7. sept., lk. 5.
20. Kultuuriministeeriumi pressiteade 13. september 2000.
21. BNS Teadaanne, 24. oktoober 2000 15:40
22. Veidemann, Rein. (2000). Raamatukogud pööratakse tülli. *Eesti Päevaleht* 19. sept., lk. 23B.
23. Liivamägi, Toomas. (2000). Raamatukogu kiusatus : teadusraamatukogundus võiks põhineda ülikooliraamatukogudel. *Postimees* 19. sept., lk. 15.
24. Järs, Jüri. Eesti Akadeemilise Raamatukogu ühendamisest : kiri Kultuuriministeeriumile, 6.sept. 2000.
25. Järs, Jüri. (2000). Raamatud tolmu alt välja. *Mente et Manu*, 17. okt., lk. 2.
26. BNS Teadaanne, 2. september 2000 17:02
27. Toode, Andres. (2000). Eesti vajab teadusraamatukogu. *Universitas Tartuensis*, 6. okt., lk. 1.
28. Kultuuriministeeriumi pressiteade 23. november 2000.
29. Peensoo, Piret. (2000). Poliitikud jätavad lapsed raamatukogu ukse taha. *Eesti Päevaleht*, 12. okt., lk. 1.

30. Kaas, Kaarel, Lees, Merike. (2000). Rahvusraamatukogu peletab lapsed ukse taha : otsus jätta lapsed teenindamata eirab seadusandja tahet. *Postimees*, 13. okt., lk. 3.
31. Oolo, Antti. (2000). Raamatukogu kaitseb oma vara. *Eesti Päevaleht*, 13. okt., lk. 3A.
32. Lapsed, kõtt välja! Rahvusraamatukogu lapsevaenulik hoiak. (2000) *Postimees*, 13. okt., lk. 12.
33. Valm, Tiiu. (2000). Ka raamatukogud spetsialiseeruvad. *Eesti Päevaleht*, 17. okt.
34. "Kuhu me siis nüüd minema peame?" (2000) *SL Õhtuleht*, 20. okt., lk. 11.
35. Putting, Jaanus. (2000) Õpilased nõudsid pääsu Rahvusraamatukokku : kultuuriminister Signe Kivi sõnul ei saanud ta ka eile selgust, kas raamatukogu on nõus tulevikus alla 16-aastasi lapsi teenindama. *Postimees*, 20. okt., lk. 5.
36. Tänavsuu, Hille. (2000). Rahvusraamatukogu tõrjub noori külastajaid saalidest, *Pärnu Postimees*, 20. okt., lk. 5.
37. Rahvusraamatukogu pikendas õpilaste teenindamist : [sõnum]. (2000). *Postimees*, 2. nov., lk. 4.
38. Veidemann, Rein. (2000). Tühi kott ei seisa püsti. *Eesti Päevaleht*, 16. okt., lk. 17B.
39. Meri, Mart. (2000). Raamatukogude tugevdamine : vankuv raamatukogundus raamatuaastal. *Postimees*, 23. okt.
40. "Üheksa korda mööda, üks kord lõika!" ERÜ juhatuse avaldamata artikkel "Postimehele".

Eesti Akadeemilise Raamatukogu reorganiseerimise komisjoni koosseis

Komisjoni esimees:

Mihkel Volt – Eesti Rahvusraamatukogu kogude arenduse osakonna juhataja

Liikmed:

Reet Mikkel – Kultuuriministeeriumi kunstide osakonna juhataja

Maie Toimet – Haridusministeeriumi teaduse talituse juhataja

Dmitri Kaljo – Eesti Teaduste Akadeemia juhatuse liige, akadeemik

Ene Vohu – Tallinna Linnavalitsuse Kultuuriväärtuste Ameti kultuuriosakonna juhataja

Kalle Tammemäe – Eesti Infotehnoloogia Kolledži rektor

Aili Normak – Eesti Akadeemilise Raamatukogu asedirektor

Heiki Epner – Tartu Ülikooli majandusdirektor

Gerda Koidla – Tallinna Tehnikaülikooli Raamatukogu asedirektor

Asko Tamme – ELNET Konsortsiumi tegevdirektor

Allikas: Postimees (2000) 7. sept., lk. 5.

Eesti Akadeemilise Raamatukogu reorganiseerimiseks moodustatud spetsialistide komisjoni ettepanekud Akadeemilise raamatukogu arengusuundade kohta

- viia Eesti Akadeemiline Raamatukogu haridusministeeriumi haldusalasse
- kujundada EARist Tallinna kõrgkoolide ning teadus- ja arendusasutuste vaheline raamatukogu
- finantseerida EARi 2001. aastal 2000.aasta eelarve tasemel
- moodustada Eesti teadusraamatukogude tegevuse hindamiseks laiapõhjaline ekspertkomisjon koos alakomisjonidega
- välja töötada teadusraamatukogude tegevuse õiguslik regulatsioon
- näha riigieelarves ette sihtotstarbelised vahendid teadusinfo hankimiseks teadusraamatukogudele

Allikas: Komisjoni ettepanekud // Eesti Päevaleht (2000) 27. sept., lk. 22B.

Ressursiraamatukogude töörühm

Esimees:

Konrad Kikas – Tallinna Tehnikaülikooli Raamatukogu

Liikmed:

Aili Normak – Eesti Akadeemiline Raamatukogu

Kristin Liba – Eesti Kirjandusmuuseumi Arhiivkogu

Leida Olszak – Eesti Lastekirjanduse Teabekeskus

Milvi Tedremaa – Eesti Meditsiiniraamatukogu

Reet Nikkel – Eesti Muusikaakadeemia Raamatukogu

Tiina Feldmanis – Eesti Patendiraamatukogu

Sirje Kantsukova – Eesti Põllumajandusülikooli Raamatukogu

Helle Klementi – Eesti Rahvusraamatukogu

Anu Nestor – Eesti Rahvusraamatukogu

Anu Iho – Tallinna Pedagoogikaülikooli Raamatukogu

Kertu Uri – Tartu Ülikooli Raamatukogu

Marika Meltsas – Tartu Ülikooli Raamatukogu

Allikas: Kultuuriministeeriumi pressiteade 23. november 2000

MILLE ÜLE ARUTLEB MAARAAMATUKOGUHOIDJA Kümme aastat seminarlaagreid

80-ndate aastate lõpus algasid Eestis keerulised üleminekuajad. 1989. aastal taasasutatud Eesti Raamatukoguhoidjate Ühing asus täitma juhtrolli raamatukoguhoidjate ühistegevuse korraldamisel. Tööd alustasid raamatukogunduse eri tahke käsitlevad toimkonnad, seksioonid, töörühmad.

Kuna ERÜ-sse oli astunud arvukalt maaraamatukoguhoidjaid, siis loodi ERÜ aastakoosolekul 1990 kõikide maakondade esindajatest **maaraamatukogude seksioon**, mille etteotsa valiti Asta Leiten (Laiuse raamatukogu). Aastail 1991–2000 juhtis seksiooni tööd Heljo Järveldid (Kose) ning detsembris 2000 valiti uueks juhatajaks Sirje Bärg (Kose-Uuemõisa raamatukogu). Üks aktiivsemaid seksiooni töö algatajaid oli Tiiu Pihlakas (Jõgevamaa KR), kes koostas ERÜ liikmetele ka **küsitluslehe**, et saada ülevaade tööalastest muredest ning maaraamatukoguhoidjate endi arvamustest raamatukogude missiooni ja positsiooni kohta oma piirkonnas.

Selle küsitluse põhjal avaldas ta artikli “Kodupaiga kultuuritraditsioonide hoidja ja arendaja” (RK, 1991, nr. 1, lk. 23–26). Vastustes sooviti rohkem kontakte ametikaaslastega (seminare, õppelaagreid, suvekoole) ja sekkumist kirjastamispoliitikasse. Oma põhilise missioonina nähti piirkonna kultuuriloo jäädvustamist ja tutvustamist. ERÜ aastakoosolekul 1991 esines T. Pihlakas ka ettekandega “Muutuv küla ja väikesed raamatukogud”.

Maaraamatukogude elus algas just sellal oluline muutus – neid hakati üle andma valdade haldusse. Oli ette näha, et tekib hulk probleeme seoses eelarvega, palkadega, töö juhtimisega ja hindamisega jne.

1963. aastal algatatud Eesti rahvaraamatukoguhoidjate suvelaagrite traditsioon oli soikunud 1988. aastal (uuesti alustati 1994). Kuna ankeetides oli rõhutatud omavaheliste kokkusaamiste vajadust, otsustati maaraamatukoguhoidjatele hakata korraldama **suviseid seminarlaagreid**, et koos arutleda uue aja mõju üle raamatukogude olevikule ja tulevikule. Et kuulata asjatundjate loenguid ning puhata. Esimese laagri korraldamise võttis enda peale Külli Ots (Põlvamaa KR). Algatuse vajalikkust tõestab laagrite toimumine tänaseni.

Algusest peale võeti põhimõtteks pidada laager igal aastal eri maakonnas, et korraldustöö koormus jaotuks ühtlaselt ja oleks võimalik tutvuda erinevate paikade ja raamatukogudega:

- 1991 – Põlvamaal, Värskas
- 1992 – Tartumaal, Luunjas
- 1993 – laagrit asendas õppereis Soome

1994 – Harjumaal, Kose-Uuemõisas
1995 – Jõgeva maakonnas, Põltsamaal
1996 – Pärnumaal, Kihnus
1997 – Ida-Virumaal, Toilas
1998 – Läänemaal, Taeblas
1999 – Lääne-Virumaal, Viitnal
2000 – Võrumaal, Kiidil.

Igast maakonnast on olnud 2-4 osavõtjat, nii et umbkaudu iga kümnes maaraamatukoguhoidja on saanud osaleda. Koos on veedetud 3-4 päeva.

Aktiivsemalt on maaraamatukogude sektsiooni töös osalenud ja suvelaagrites esinenud Sirje Bärge, Rutt Eno (Harjumaa KR), Mare Ektermann (Läänemaa KR), Ly Haaviste (Pühajärve), Heljo Järvelaid, Linda Kask (ERÜ büroo), Ester Kerge (Pärnu-Jaagupi), Aime Kinnep (Rakke), Tiina Kull (Adavere), Mall Kõpp (Vastse-Kuuste), Asta Leiten, Külli Ots, Tiiu Pihlakas, Ere Raag (Võrumaa KR), Merle Rang (Vastemõisa), Riina Reinthal (Saare), Miine Reisenbuk (Käravete), Ene Runtel (Järvselja), Valdemar Vilder (pensionil raamatukoguhoidja Austraaliast) jpt.

Olles ise käinud kaheksas laagris (ja mitmel korral kuulajate kannatuse proovile pannud), võin kinnitada, et organisatorid olid ja on õigel teel: osavõtjate aktiivsus ja arutluste tase on kulgenud tõusujoones. Kui Värskla laagris valitses pessimistlik toon ja muudatuste vastane hoiak, siis Kiidil ilmutasid rühmatöodes osalejad probleemide käsitlemisel head analüüsivõimet ja argumenteerimisoskust. Aastate jooksul on arvamused silma paistnud üha positiivsema ja konstruktiivsema mõtlemisega ning nakatanud sellega teisi.

Seminarlaagrites on läbi aastate toimunud **vestlused kohalike võimukandjatega, kohtumised kirjanikega, arutelud psühholoogidega, tutvumiskäigud ümbruskonda ja raamatukogudesse. Nn. vaba mikrofoni** käigus üles tõstatatud probleeme on võetud edasisele käsitlemisele sektsioonis või järgmises laagris. Igas laagris on olnud 1-2 läbivamat teemat vastavalt sellele, mida elu nõuab või kust king pigistab.

1991. aastal keskenduti üleminekule valdade alluvusse ja uutele majandussuhetele. Osavõtjate seas valitses arvamus, et muutustest on oodata vaid halba. Tänapäevaks omaksvõetud põhimõte – pigem leia liitlasi kui soetada vaenlasi – ei kehtinud veel. Oli tunda vana harjumuse mõju: “suuremad” räägivad ja “väiksemad” kuulavad. Vähe avaldati oma arvamust kõnelejaga silmitsi olles, seda rohkem aga tagaselja. Nüüd on kõik osavõtjad, ametikohast hoolimata, võrdsed, kõlama jääb enamasti selle hääl, kes oma seisukohti argumenteeritumalt esitab.

Aga ka 1991 kuulus esimesi positiivsusest kantud häält. Näiteks arvab Mall Kõpp: “Ärge kartke valla alla minekut! Ja olge kindlad, et halvemaks enam ei lähe. Ehk ainult kunagi paremaks.” (RK, 1991, nr. 1, lk.

29.) Anne Pilipenko (Mädapea raamatukogu) aga kinnitab oma artiklis “Kümme kuud Rakvere valla võimu all” (ERÜ AR, 1991, lk. 35-37) et: “...väikeste raamatukogude käekäik sõltub suures osas ikkagi raamatukoguhoidja enda ettevõtlikkusest, tööskestest ja teadmistest. Vähem oluline pole ka suhtlemisoskus.” Samas väljendab ta muret, kas valla rahakotis leidub tulevikus piisavalt raha, et hankida maaraamatukogule vajalikku teatme-, õppe- ja ilukirjandust ning perioodikat.

1992. aastal Luunja laagris arutati **rahvaraamatukogu seaduse** sätteid ja muidki **juriidilisi probleeme**. Eelnevalt oli palutud osavõtjaid rääkida laagris oma kordaminekutest raamatukogu positsiooni kindlustamisel. Mõtteid ja kogemusi vahetati sellegi üle, kuidas korraldada tööd nii, et vallavolikogud mõistaksid raamatukogude rolli info koguja ja levitajana ning valla kultuurielu keskusena, ja kuidas leida oma tegevusele nii materiaalselt kui ka moraalselt toetust.

Kohalviibijaid rõõmustasid Luunja vallavanema Jaan Õunapuu (praegune Tartumaa maavanem) sõnad: “Riigist kui sellisest ei saa rääkida, kui pole enam raamatukogusid. Raamatukogu Eesti maakohas oli, on ja jääb.” Samas toonitas ta, et raamatukogu peaks valla kultuurielus aktiivsemalt kaasa lööma ning valla elu rohkem mõjutama.

Kohalolnud avaldasid soovi käsitleda edaspidi komplekteerimise küsimusi ning kuulata loenguid kaasaegse kirjanduse kohta. Sestpeale on komplekteerimise teema seisnud pideva tähelepanu all.

1993. aastal analüüsiski Rutt Enok maaraamatukogude sektsiooni koosolekul komplekteerimise olukorda, rõhutades, et ei piisa nii infot ilmuva kirjanduse kohta kui valiku tegemise oskust.

1993 koostati sektsioonis “**Maaraamatukoguhoidja meelespea**”, milles toonitati, et raamatukoguhoidja peab ise olema tegus ja ettevõtlik. “Tee oma tööd nii, et kellelgi ei oleks põhjust Sulle midagi ette heita! Keegi ei kaitse Sind, kui Sa ise ei kaitse!” Soovitati aktiivselt osaleda valdades tegutsevate seltside töös, sealhulgas vabaharidusliikumises. Rõhutati, et muutunud oludes peab muutuma ka rahvaraamatukogu töö sisu, kasvama raamatukogu kui teabekeskuse, suhtlemiskoha, nõukoja roll. Muretseti, et raamatukoguhoidjad, kes teevad oma tööd hästi, ei oska tihtipeale selgitada oma kavatsusi õigetele inimestele.

1994. aastal Kose-Uuemõisas arutati **omavalitsuste ja raamatukogude suhete** ning uue töökorralduse projekti üle. Murede hulgast tõusis jälle esile komplekteerimine. Avaldati ka rahulolematust uudisteoste halva tõlke kvaliteedi, kordustrukkide keele kaasajastamata jätmise, väljaannete vähese või olematu sisulise ja keelelise toimetamise, kehva kõiite ja kõrge hinna üle. Neid mõtteid väljendati ka ERÜ, Eesti Rahvusraamatukogu ja Eesti Kirjastuste Liidu ühiskonverentsidel “Eesti kaasaegne trükis” (1995) ja “Eesti trükis” (1997).

Maaraamatukogude sektsioonis koostati 1994. a. **pöördumine** suuremate **kirjastuste poole** ettepanekuga sõlmida otsesidemeid keskraamatukogudega kõikide maakonna raamatukogude varustamiseks. Paluti ilmuva kirjanduse kohta paremat infot: "Raamatukogud ei vaja kaunilt kujundatud prospekte, vaid oodatud on anoteeritud info- ja tellimislehed."

1995. aastal, Põltsamaa laagri järel, korraldas Tiiu Pihlakas uue maaraamatukoguhoidjate **ankeetküsitluse**. Selle kaaskirjas seisab: "Et mitte elust maha jääda, peame mõtlema oma raamatukogu tulevikule. Me saame küll väikest palka ja raamatukogus pole veel paljut, mis seal olema peaks, kuid kõik on suhteline. Mõelgem selle üle ja esitagem omi mõtteid, mis annaks raamatukogus veel ära teha nende kasinate võimaluste piires, mis Eesti riigil ja omavalitsustel meile anda on. Tahaksime saada võimalikult objektiivset pilti maaraamatukogude hetkeseisust ja tulevikuplaanidest."

Küsimused puudutasid komplekteerimise olukorda ja korraldust, kohaliku ja üleriigilise info vahendamist, infotehnoloogia arenduskavasid, erialaste teadmiste täiendamist, raamatukogu tegevuse kulunäitajate analüüsi (ka võrdlust teiste valla asutustega). Küsitluse kokkuvõttes "Maaraamatukogud täna" (ERÜ AR, 1995, lk. 76-79) kirjutab Tiiu Pihlakas, et nii 1990. kui 1995. aasta ankeetidest selgus, et maaraamatukogud näevad end vaimuelu keskusena, kodupaiga kultuuritraditsioonide säilitaja, hoidja ning arendajana, täiskasvanute ja laste vaba aja sisustajana, ringide ja seltside töö keskusena.

Aeg on lisanud uusi ülesandeid. Maaraamatukogust on kujunemas infotehnoloogiaga varustatud (KülaTee projekt) kohalik **teabekeskus**. Elust tingitud paratamatusena tuleb maaraamatukogudel tegelda ka **sotsiaaltöoga**. Raamatukoguteenus on avalik ja kõikidele tasuta kasutamiseks, seega teabe vahendamisel tehtava töö maht üha kasvab. Kuid elu rataste vahele jäänud maainimesed vajavad peale teabe ka raamatukoguhoidja nõu ja abi, kasvõi ärakuulamist. See kõik võtab aega ja jõudu – ülesandeid tuleb aina juurde, palka paraku mitte.

1996. aastal Kihnu laagris oli põhiteemaks **lastekirjandus**. Otsustati analüüsida 1995. a. ilmunud lasteraamatute jõudmist maaraamatukogusse. Selgus, et enamik ilmunust sinna ei jõua, sest just lasteraamatute hinnad on väga kõrged. Samuti nuriseti klantsraamatute sisutühjuse üle. Analüüsi alusel koostati programm "Lasteraamat maaraamatukogusse 1996–2000" ja esitati rahataotlus Hasartmängumaksu Nõukogule. Kahjuks ei eraldatud sellele laste heaks planeeritud ülivajalikule projektile raha.

1997. aasta Toila laagris kuulati tookordse raamatukogude nõuniku Tiiu Valmi ettekannet **raamatukogunduse arengusuundadest** ja kavandatavatest muudatustest rahvaraamatukogu seaduses. Anu Nuut tutvustas RR-i raamatukogunduse osakonna tööd.

Kuna komplekteerimismured kippusid üle pea kasvama, otsustas maaraamatukogude sektsioon korraldada põhjalikuma **analüüsi teabekirjanduse leidumuse kohta** maaraamatukogudes. Vaatluse alla võeti

1996. aastal ilmunud kirjandus, vaatlustabeleid täitsid maaraamatukogud 1997. aastal. Kokkuvõtete ja analüüsiga esineti mitmel korral (vt. ka: ERÜ AR, 1998, lk. 93-98). Tulemused ei rõõmustanud kedagi. Maaraamatukogudesse jõudis parimal juhul vaid kolmandik vajalikust teabekirjandusest, enamasti veelgi vähem.

Et finantseerimine muutus üha ahtamaks, arutleti Taebla laagris 1998. aastal, kuidas **kogusid tasakaalustatumalt komplekteerida**, nii, et nendes leiduks erinevatele sihtgruppidele nii teabe-, ilu- kui ka lastekirjandust. Kokkuvõtte analüüsist ja osavõtjate arvamustest saadeti ka kõikidele keskraamatukogudele maakonnas levitamiseks.

Eesti raamatukoguhoidjate VII kongressil 1998. aastal arutati rahvaraamatukogude sektsioonis ühe küsimusena kogude koordineeritud arendamist. Jõuti järelduseni, et kogude täiendamiseks ei saa rahule jääda. Leiti, et kogude arengut ei pidurda üksnes rahanappus ja infopuudus. Määravaks peeti raamatukoguhoidja oskust teha õigeid valikuid ja organiseerida raamatukogude vahelist koostööd nii, et oma piirkonnas ei toimuks dubleerimist. ERÜ juurde soovitati luua töörühm, mis tegeleks rahvaraamatukogude komplekteerimise küsimustega pidevalt. Rõhutati, et raamatukoguteeninduse kvaliteet ei tohi sõltuda teeninduspiirkonna suuruselt, vaid peab olema ühtlaselt heal tasemel nii suures kui väikeses raamatukogus. Loomulikult vajaksid väiksema teeninduspiirkonnaga raamatukogud lisatoetust, sest riigieelarvest saadav raha sõltub elanike arvust (vt. ka: ERÜ AR, 1998, lk. 16-17).

ERÜ rahvaraamatukogude komplekteerimise töörühm loodi veebruaris 1999, selle etteotsa valiti Mare Ektermann. Alustati komplekteerimise soovituste väljatöötamisega maaraamatukogudele. Otsustati edaspidi kaks korda aastas koostada soovitusnimestik ilu- ja teabekirjanduse paremikust, et leevendada infopuudust ilmuva kirjanduse kohta.

1999. aasta septembris ERÜ kogude toimkonna ja rahvaraamatukogude komplekteerimise töörühma ühisseminaril "Raamatu tee raamatukokku" (osales ka kirjastajaid, raamatukaupmehi ja trükkaleid) esinesid Ere Raag ja Elle Tarik (Tartu Linna KR) ülevaatega rahvaraamatukogude komplekteerimise probleemidest ja töörühma soovitustest. Samal päeval koostati ka **protestikiri** valitsusele ja Riigikogule, sest Kultuuriministerium oli planeerinud 2000. aastaks riigieelarvesse rahvaraamatukogudele kirjanduse soetamiseks kolmandiku võrra vähem raha kui 1999. aastal eraldati. Ja seda olukorras, kus raamatu hind tõuseb mitte aastate, vaid lausa kuudega. Õnneks pääses terve mõistus võidule ja meie arvamust võeti kuulda. Põhimõtteliselt ei saa aga rahule jääda riigieelarvest jaotatava rahaga (kolm aastat samal tasemel), sest maaraamatukogude kogud ei rahulda juba ammu lugejanõudlust.

"Soovitused maaraamatukogude komplekteerimiseks" valmis detsembris 1999 ning saadeti tutvumiseks ja arutamiseks kõikidele rahva-

raamatukogudele. Järgmisena asuti koostama “Soovitusi keskraamatukogude komplekteerimiseks”.

Lisaks komplekteerimishädadele kerkis 2000. aastal kaks tõsist mureküsimust: ähmane haldusreform ja sellest johtuvad võimalikud muutused ning kooli- ja külaraamatukogude ühendamine. Ka raamatukogude arengukavade koostamisel vajati nõustamist.

Sirje Bärge esitatud teeside “**Rahvaraamatukogud ja haldusreform**” põhjal korraldati Kiidi laagris arutelu, Need ärgitasid mõtlema võimalike stsenaariumide üle eeskätt sellest seisukohast, mida teha, et kõikides piirkondades säiliks raamatukoguteenindus. **Arengukavade koostamise** põhimõtetest on Sirje Bärge kõnelnud mitmel maakonnaseminaril.

Sektsioon korraldas ka väljasõidud Rapla- ja Viljandimaale, tutvumaks ühendatud küla- ja kooliraamatukogude tööga. Senise praktika ja nähtu põhjal koostati “**Kooli- ja külaraamatukogu ühendamisest: meespea raamatukoguhoidjale**”, mille põhimõtteks oli, et kummagi raamatukogu lugejate huvid ei tohi ühendamise käigus kannatada. Soovitati hea seista selle eest, et säiliks komplekteerimisraha ja töötasud, kokku saaks hoida majanduskulude, sealhulgas side ja infotehnoloogia valdkonnas.

Kiidi laagris realiseerus ka Valdemar Vilderi ammune ettepanek, et **raamatukoguhoidjatele tutvustaksid raamatuid** kommertshuvidest vabad **raamatukoguhoidjad ise**. Igatahes võtsid kuulajad Maire Liivametsa, Krista Kumbergi ja Tiina Tariku ettekanded hästi vastu. Loodan, et meie oma jõududega kirjanduse tutvustamisest tuleb laagrite traditsioon.

2001. aasta Viljandi laagriks on välja pakutud **täienduskoolituse** teema. Maaraamatukoguhoidjatel puudub edukaks tööks vajalik kindlustunne. Hirmud polegi nii põhjendamatud. Oleme ju olnud tunnistajateks, kui tihe luud on üle käinud väikestest maakoolidest, velskripunktidest, klubidest, sidejaoskondadest, pangakontoritest, metsavahikohtadest. Ja käib ilmselt edaspidigi. Raamatukoguvõrk maal on seni säilinud ja küllap on selles oma osa ka maaraamatukoguhoidjate meelegendusel ning avalikkussuhete arendamisel.

Maaraamatukoguhoidjad on end näidanud arenemisvõimeliste, probleeme tunnetavate, lahendust otsivate ning üksmeelt ilmutavate professionaalidena. Kui neil millestki puudu jääb, siis julgusest ja oskusest nii kõnes kui ka kirjas avalikkusega suhelda. Uuel aastajal võiks püüda seda viga parandada ja ka oma enesehinnangut tõsta.

Allikad

ERÜ büroo arhiiv

ERÜ taasasutamine ja tegevus 1988. a. Tallinn, 1989.

ERÜ aastaraamatud 1989–1999

Ajakiri “Raamatukogu” 1990–2000

Janne Andresoo

RAHVUSBIBLIOGRAAFIA – PILK TÄNASESSE JA HOMSESSE

Alates 1960-ndatest aastatest on maailmas levinud universaalse bibliograafilise arvestuse idee – iga väljaannet kataloogitakse vaid üks kord ja selles riigis, kus ta on ilmunud, ning bibliograafilised andmed on kättesaadavad nii rahvuslikult kui rahvusvaheliselt. Universaalse bibliograafilise arvestuse kontseptsiooni rakendamine tugineb rahvusvahelistel standarditel: ISBD-standarditel (*International Standard Bibliographic Description*), MARC-vormingutel (*Machine Readable Cataloguing*) ja ISO 2709-standardil, mis määratleb kirje struktuuri bibliograafiliste andmete vahetamisel. Rahvusvahelisel tasandil koordineerib bibliograafilise arvestuse süsteemide ja standardite arendamist IFLA UBCIM programm (*Universal Bibliographic Control and International MARC Core Programme*).

UBCIM programmi raames toimus 1998. aastal Kopenhaagenis rahvusbibliograafiateenistuste rahvusvaheline konverents (*International Conference on Bibliographic Services (ICNBS)*). Konverentsil vastuvõetud lõppdokument koosneb 23 soovitusel, mis käsitleb sundeksemplariga seonduvat, rahvusbibliograafia hõlmavust, selle vahendamist, standardite rakendamist. Võib väita, et Kopenhaageni konverentsi soovitused, mille kiitsid heaks 72 osalenud riigi (sh. Eesti) esindajad aitavad olulisel määral tänapäeva rahvusbibliograafia põhimõtteid korrastada.

Rahvusbibliograafiat, mis kujutab endast infokeskkonna teatavat peegeldust, ei saa vaadelda lõpliku, rutiinselt toimiva süsteemina. Infokeskkonna pidev areng ja muutumine mõjutavad kõige otsesemalt ka rahvuslikku bibliograafilist arvestust. Millised on Eesti rahvusbibliograafia arengutendentsid tänapäeval ja mis seda arengut kõige enam mõjutavad?

Tänapäevane Eesti jooksva rahvusbibliograafia süsteem kujunes välja 1990-ndatel aastatel. Olulisemateks teguriteks olid seejuures nii muudatused ühiskonnas kui ka infotehnoloogiline areng. Rahvusbibliograafia koostamise lähtepunkt – registreerida kõike eesti keeli, Eestimaal ja võõrsil eestlaste ja eestimaalaste poolt avaldatut (*Estonica*), loodut – on suures osas jäänud samaks.

1980-ndate lõpus alguse saanud ümberkorraldused Eesti ühiskonna poliitilistes, majanduslikes ja kultuurilistes struktuurides avaldasid teatavasti otsest mõju kirjastustegevusele ja rahvuslikule trükitoodangule tervikuna. 1990. aastal langes raamatunimetuste arv aastas võrreldes 1970–1980-ndate aastate kirjastustoodanguga ligi 500 nimetuse võrra. Iseseisvusaja esimesest

aastast alates on raamatunimetuste arv pidevalt kasvanud. Eesti rahvusbibliograafias registreeritava materjali hulka aastatuhandevahetusel iseloomustavad järgmised arvud: trükitud monograafiaid ilmub u. 3500 nimetust, perioodikat 1200 nimetust, audiovisuaalteavikuid, kartograafilisi väljaandeid ja füüsilisel kandjal elektroonilisi teavikuid kokku umbes 1000 nimetust. Viimati toodud arv viitab muuhulgas uute infokandjate lisandumisele ning rahvusteaviku mõiste laienemisele eelmise sajandi viimasel kümnendil.

Vaadeldes infotehnoloogilist aspekti, on ilmne, et integreeritud raamatukogusüsteemi INNOPAC kasutuselevõtt 1999. aastal viis Eesti rahvusbibliograafia koostamise kvalitatiivselt uuele tasandile. Kataloogimise standarditena võeti kasutusele MARC 21-vorming¹, ISBD-d, anglo-ameerika kataloogimisreeglid (AACR2), UDK ning "Eesti üldine märksõnastik". Lisandus täiesti uus ja otseselt integreeritud süsteemi rakendamiseiga seotud tööprotsess – autoriteetsuskontroll. Autoriteetsuskontrolli koordineerib selleks spetsiaalselt Eesti Rahvusraamatukogus loodud osakond – normandmete osakond. Autoriteetkirjeid koostatakse esmajoones Eestiga seotud isikutele ja kollektiivinimedele, samuti on märksõnastamine allutatud autoriteetsuskontrollile.

INNOPAC-i rakendamine tähendab rahvusbibliograafia koostamise seisukohalt seda, et kirjed sisestatakse ELNET Konsortsiumi elektronkataloogi ESTER. Seega moodustab rahvusbibliograafia andmebaas ühe osa Eesti teadusraamatukogude koondkataloogist, millele on kõigil veebikataloogi (<http://helios.nlib.ee>) kaudu juurdepääs. Lähemas tulevikus on Rahvusraamatukogul kavas teha Eesti rahvusbibliograafia andmebaas kättesaadavaks ka iseseisva sidusandmebaasina.

Alates 2001. aastast on Eesti rahvaraamatukogudel võimalik laadida MARC-vormingus rahvusbibliograafiakirjeid oma elektronkataloogi, kus on kasutusel FINMARC-vormingut toetav Soome päritolu raamatukogusüsteem *Kirjasto 3000*. Kirjete laadimiseks *Kirjasto 3000* elektronkataloogi loodi MARC 21- FINMARC konverter-programm.

Registreeriv rahvusbibliograafia on praegu kättesaadav ka trükitud kujul ning arvatavasti ei saa sellest kandjast lähiaastatel loobuda. Ka Kopenhaageni konverentsi lõppdokumendis rõhutatakse vajadust levitada rahvusbibliograafiat sellisel kujul, et ta oleks kättesaadav nii rahvuslikul kui rahvusvahelisel tasandil. Lisatud on, et rahvusbibliograafiline informatsioon peab vastama arhiveerimis- ja säilitamisnõuetele. Trükitud jooksva rahvusbibliograafia nimestikud ilmuvad nüüdseks regulaarselt kuuvihikutena

---

¹ Kuni 1999. aastani kandis vorming nime USMARC. Kahe vormingu – USMARC-i ja CAN/MARC-i harmoniseerimise tulemusena sai 1999. aastast vormingu ametlikuks nimeks MARC 21.

seerias “Raamatud” ja aastaväljaannetena neljas seerias “Perioodika”, “Muusika”, “Ametlikud väljaanded” ning “Raamatud. Kaardid. Registrid”.

Pärast mitmeid diskussioone Eesti teadus- ja rahvaraamatukogude ringkondades, jõuti 1998. aastal kokkuleppele, et Eesti perioodika analüütilist bibliograafiat ei vahendata enam trükitud nimestikuna. Eesti artiklite andmebaasi koostamisel, mille maht täieneb aastas *ca* 14 000 kirje võrra, osaleb suurem osa ELNET Konsortsiumi raamatukogudest ja kirjed on kättesaadavad Konsortsiumi elektronkataloogi ESTER kaudu.

Integreeritud raamatukogusüsteemi kasutuselevõtt lõi uued tingimused koostööks kirjastajate, trükikodade ja raamatumüüjatega. Kirjastajad on huvitatud operatiivsest informatsioonist väljaannete kohta, raamatukogud aga sundeksemplari saabumisest. Üheks koostöövormiks kirjastajate ja raamatukogude vahel on rahvuslikud eelkataloogimise programmid, milles kirjastaja informeerib rahvusbibliograafia teenistust ilmuma hakkavast raamatust. See võimaldab ühest küljest jälgida sundeksemplari saabumist, teisalt informeerida ilmuma hakkavatest väljaannetest, teenides seega reklaami eesmärke. Eesti Rahvusraamatukogus tegutsevad ISBN- ja ISSN-keskus alustasid eelkataloogimist 2000. aasta alguses. Väljastades ISBN-tunnust monograafiale või ISSN-tunnust jadaväljaandele, saadakse kirjastaja käest põhjalikum eelinformatsioon väljaantava teaviku kohta, mis sisestatakse ELNET Konsortsiumi elektronkataloogi.

Jooksva rahvusbibliograafia kontseptsioon on suures osas seotud sundeksemplari mõistega. Eestis on viimase kümnendi jooksul muutunud suurel määral sundeksemplaride arv, teatud osas ka sundeksemplari seaduse objekt. 1992. aastast kehtis Eesti Vabariigi Valitsuse määrus “Trükiste sundeksemplaride saatmise ajutise korra kohta”, mis nägi ette, et tiraažist, mis ületas 50 eksemplari, tuli loovutada 28 sundeksemplari. Sundeksemplari said 20 raamatukogu ja Kultuuriministeerium. 1997. aastal kehtestatud sundeksemplari seadus on märksa kirjastajasõbralikum, mis näeb ette 8 eksemplari loovutamist (millest Eesti Rahvusraamatukogu, Tartu Ülikooli Raamatukogu ja Eesti Kirjandusmuuseumi Arhiivraamatukogu saavad kaks ning Eesti Akadeemiline Raamatukogu ja Tallinna Tehnikaülikooli Raamatukogu ühe eksemplari). Uus seadus käsitab sundeksemplaridena lisaks trükistele audiovisuaalteavikuid ja elektroonilisi teavikuid füüsilisel kandjal.

Kopenhaageni konverentsi lõppdokument soovib vaadata riikidel üle sundeksemplarialane seadusandlus ja vajadusel seda ajakohastada. Eesti sundeksemplari seaduse puhul on kõne alla tulnud sundeksemplaride arvu vähendamine, samuti sundeksemplari saavate raamatukogude arvu vähendamine. Teisest küljest muutub järjest aktuaalsemaks võrguväljaannete

kogumine, bibliograafiline arvestus ja arhiveerimine, mis vajab seaduslikku tuge. 2000. aastal võttis Euroopa Rahvusraamatukogude Direktorite Konverents koos Euroopa Kirjastajate Föderatsiooniga (*Conference of European National Librarians / Federation of European Publishers*) vastu elektrooniliste väljaannete sundeksemplari käsitleva dokumendi, mida saab Eesti sundeksemplari seaduse muutmisel ja täiendamisel aluseks võtta.

Traditsiooniliste infokandjate puhul on rahvusliku kultuuripärandi säilitajaks rahvusraamatukogu, ka rahvuslike võrguväljaannete säilitamiseks on paljudes riikides haaranud endale initsiatiivi see institutsioon. Niisamuti algatas Eesti Rahvusraamatukogu 2000. aasta märtsis projekti, mis kannab nime ERIKA (**E**esti **R**essursid **I**nternetis: **K**ataloogimine ja **A**rhiveerimine)). Projekti eesmärgiks on välja töötada meetodid ja vahendid Eesti võrguväljaannete kogumiseks, registreerimiseks ja kättesaadavaks tegemiseks. Projekt ERIKA teostamisel on tuge saadud kogemustest, mida eri riigid on vastavate projektidega omandanud: Soome EVA, Rootsi Kulturarw³, Austraalia PANDORA, Taani INDOREG, rahvusvahelised projektid NEDLIB (*Networked European Deposit Library*), *Nordic Metadata Project*.

Võrguväljaannete kogumise põhimõtted määravad suures osas ära, missuguste küsimustega tuleb edaspidistes tööprotsessides kokku puutuda. Hõlmava lähenemise korral on enamik küsimusi seotud tehnoloogiaga. Selektiivse lähenemise puhul on kõige olulisem valikukriteeriumide väljatöötamine. Eesti puhul oleks ideaalne integreeritud lähenemine, s.t. nii selektiivne kui hõlmav. Kuna me sõltume olemasolevatest ressurssidest, võib sellise lahenduse rakendamine olla küsitav. Projekti ERIKA realiseerimisel on Eesti Rahvusraamatukogu infosüsteemide osakond alustanud erinevate kogumisrobotite katsetamist. 2000. aastal testiti *NedLib Harvesteri*, käesoleval aastal testitakse *Harvesteri* uut versiooni.

Esialgu on ERIKA elluviimisel peetud otstarbekaks läheneda võrguväljaannetele selektiivselt, põhjuseks tööprotsesside suhteline sarnasus traditsiooniliste materjalide töötlemisega. Võtmeküsimuseks võrguväljaannete bibliograafilisel kontrollil on bibliograafilise üksuse määratlemine, teisisõnu valikupõhimõtted. Üldjoontes on otstarbekas lähtepunktiks valida trükitud teavikute valikuprintsiibid. Võrguväljaannete spetsiifika antud kontekstis on seotud nende mittefüüsilise iseloomu, hajususe ning dünaamilisusega, millest lähtuvalt võib nimetatud teavikud jagada kolme kategooriasse – 1) staatilised väljaanded; 2) dünaamilised väljaanded ja 3) koduleheküljed. Staatilisi väljaandeid võib võrrelda trükitud monograafiatega ning nende väljaannete seas on bibliograafilise üksuse piiritlemine võimalik suurima täpsusega. Dünaamilised väljaanded on teatud määral võrreldavad jadaväljaannetega, näiteks võivad sellesse kategooriasse kuuluda nii perioodilised võrguväljaanded kui eri tüüpi andmebaasid. Kuigi koduleheküljed on samuti

dünaamilise iseloomuga, moodustavad need internetile ainuomased väljaanded eraldi kategooria, mille puhul analoog trükitud kujul puudub.

ERIKA projekti käigus alustati võrguväljaannete valikukriteeriumide väljatöötamist lähtuvalt rahvusbibliograafias registreerimise aspektist. Positiivne otsus võrguväljaande suhtes tähendab MARC-kirje koostamist ja kirje kajastamist rahvusbibliograafias. Põhimõtted, millest juhinduda võrguväljaannete iseseisval registreerimisel, olenemata sellest, kas ta esineb eraldi või osana suuremast üksusest, koduleheküljest, on sarnased traditsiooniliste materjalidega. Kõige üldisemalt võttes – registreerimisele ei kuulu lühiajalise tähtsusega ja piiratud kasutajaskonnaga teavikud. Samuti tuleb registreerimisel kehtestada nõuded elektroonilise teaviku mahu kohta. Dünaamiliste võrguväljaannete seas jäävad esialgu registreerimata *on-line*-uudised ning pidevalt täienevad andmebaasid, samuti perioodilised väljaanded, millest on võrgus vaid sisukord ja / või artiklite annotatsioonid.

Osaliselt on Eesti Rahvusraamatukogu juba alustanud võrguväljaannete registreerimist rahvusbibliograafias, seni on kataloogitud ainult rahvusvahelisi standardnumbreid (ISSN, ISBN) omavad Eesti väljaanded.

2001. aasta alguseks selekteeriti ERIKA projekti käigus välja 240 võrgumonograafiat ja 262 perioodilist võrguväljaannet, millest koostatud nimestikud pannakse üles Eesti Rahvusraamatukogu koduleheküljele. Nimestike juures tuuakse ankeet, mille kaudu saab väljaande looja teavitada Rahvusraamatukogu võrgus avaldatud materjalist. Sel viisil tehakse algust võrgus üllitavate autorite ja kirjastajate kaasamisega ettevõtmisse, mille lõppeesmärgiks on võrguväljaannete bibliograafiline registreerimine, säilitamine ja kättesaadavaks tegemine.

Võrguväljaannete kogumine, kataloogimine ja säilitamine nõuab arvukalt ressursse nii aja, raha kui inimtööjõu näol. Mõnel määral on võimalik vähendada kulutusi kirjeldamise osas, pakkudes võrguväljaannete loojatele võimalust lisada oma dokumentidele metaandmed (*metadata*), mis peavad vastama rahvusvaheliselt aktsepteeritud skeemile (nt. *Dublin Core*). Selekteerides välja sobiva materjali, on võimalik metaandmed viia MARC-vormingusse ning professionaalse kataloogija poolt täiendatud kirje saab lisada rahvusbibliograafia andmebaasi. Eesti Rahvusraamatukogul on kavas sellist võimalust pakkuda kodulehekülje kaudu.

Võrguväljaannete kogumise probleemid on peamiselt tehnilist ning õiguslikku laadi. Sundeksemplari seaduse täiendus võrguväljaannete osas aitaks raamatukogul välja töötada väljaannete hankimiseks vajalikud protseduurid. Kindlasti tuleb tegelda selgitustööga võrguväljaannete loojate ja kirjastajate seas nii väljaannete loovutamise kui ka metaandmete kasutamise vajalikkusest.

Võrguväljaannete säilitamine ning nende juurdepääsu võimaldamine baseerub arhiivisüsteemil, mis täidab erinevaid ülesandeid andmete säilimise tagamisest autoriõiguste jälgimiseni. Seni on enamik maailma rahvusraamatukogusid alles otsimas lahendusi, täitmaks koguvat ja säilitavat rolli võrguväljaannete puhul. Arhiveeritud võrguväljaannete kättesaadavaks tegemisel on taas määrav roll seadusandlusel, nii sündeksemplari kui autoriõiguse seadusel.

Pidevalt muutuv infokeskkond seab rahvusbibliograafia ette aina uusi küsimusi, mille õnnestunud lahendamise oleneb suurel määral ressursidest. Kuid lisaks sellele peitub edukuse võti koostöös nii raamatukogude kui ka erinevate institutsioonide vahel, nii rahvuslikul kui ka rahvusvahelisel tasandil.

Kasutatud kirjandus

1. The final recommendations of the International Conference on National Bibliographic Services. URL <http://www.ifla.org/VI/3/icnbs/fina.htm> (12.01.01)
2. International declaration on the deposit of electronic publications : Conference of European National Librarians / Federation of European Publishers (CENL/FEP). Brussels, July 2000. URL <http://www.ddb.de/news/epubstat.htm> (15.01.01)
3. IFLA Universal Bibliographic Control and International MARC Core Programme (UBCIM). URL <http://www.ifla.org/VI/3/ubcim.htm> (12.01.01)
4. Kulturarw³. URL <http://kulturarw3.kb.se/html/kulturarw3.eng.html> (02.01.2001)
5. Kõuts, Jaanus. (2000). Eesti võrguväljaannete registreerimisest ja säilitamisest : bakalaureusetöö. Tallinn : Tallinna Pedagoogikaülikool.
6. Networked European Deposit Library (Nedlib) URL <http://www.kb.nl/coop/nedlib/> (02.01.2001)
7. Mauritzen, Ingrid, Solbakk, Svein Arne. (2000). A study on copyright and legal deposit of online documents. Helsinki : Nordinfo.
8. Metsar, Silvi. (2000). Kirjastustegevus 1990ndate aastate Eestis: arvandmed ja arengusuunad : magistritöö. Tallinn : Tallinna Pedagoogikaülikool.
9. Metsar, Silvi, Olonen, Riin. (2000). Eelkataloog CIP. *Raamatukogu*, nr. 5, lk. 13-14.
10. Muir, A., Davies, J.E. (2000). Legal deposit of digital material in the UK: recent developments and the internet context. *Alexandria*, 12(3)
11. PANDORA Project. URL <http://pandora.nla.gov.au/> (02.01.2001)
12. Project EVA. URL <http://linna.helsinki.fi/eva/english.html> (02.01.2001)
13. Talihärm, Ülle, Tõnso, Aivar. Uusi Eesti Teaviku komplekteerimise suundi. In: Eesti Rahvusraamatukogu 80. Tallinn, Eesti Rahvusraamatukogu, 1998. lk.55-63.

RAAMATUKOGU- JA INFOTÖÖTAJATE EETIKAKOODEKSIST

Kutse-eetika küsimused muutusid raamatukoguhoidjatele eriti olulisteks Eesti taasiseseisvumise ajal, 80-ndate aastate lõpul. Raamatukogud pidid tõestama oma olemasolu vajalikkust. Raamatukogutöötajate ees seisis küsimus, kuidas väärtustada ja kaitsta oma kutseala, tõsta professionaalset iseteadvust. Ühiskonna informatiseerumine tõi 90-ndatel aastatel kaasa uued probleemid – missugused on raamatukogu- ja infotöötaja ülesanded ning milliseid kõlbelisi norme ja nõudeid ta peab oma töös arvestama? Toimub ju meedia- ja informatsioonivaldkondade elukutsete lähenemine, suureneb raamatukogutöötajate vastutus elukestvaks õppimiseks soodsa infokeskonna loomisel.

28.–29. oktoobrini 1999 korraldas ERÜ koolituse toimkond koos Concordia Rahvusvahelise Ülikooliga Eestis seminari “Raamatukogu- ja infotöötaja kutse-eetika”. Ettekannete, töörühmades toimunud arutelude ja ettepanekute põhjal koguti sisukas alusmaterjal kutse-eetika koodeksile. Seminarist osavõtjate ettepanekul moodustati eri tüüpi raamatukogude ja eriala kõrgkoolide esindajatest töörühm, kelle ülesandeks oli eetikakoodeksi projekti koostamine. Töörühma kuulusid Malle Ermel, Tiina Feldmanis, Anu Iho, Anne Kelnik, Leida Olszak, Eda Pihu, Mai Põldaas, Irma Raatma, Evi Rannap (töörühma juht), Aivi Sepp, Vaiko Sepper ja Marju Tarve. Lisaks seminari materjalidele oli töörühmal kasutada varasematel aastakümnetel Hans Jürmani, Helene Johani, Milvi Tedremaa jt. koostatud raamatukogutöö ja kutse-eetika põhimõtted ja käsitlused. Eeskujuna kasutati teiste eriala- ja kutseühingute koodekseid. Kõige enam pakkusid huvi muidugi Leedu, Rootsi, Ühendatud Kuningriigi jt. raamatukoguühingute eetikakoodeksid.

Analüüsitud materjalist järeldus:

- eetikakoodeks määratleb kutseala üldised eesmärgid ja vastutuse ühiskonnas; ta peab olema lühike ja sisaldama nõudeid, mis on professionaalse käitumise aluseks suhtluses infotarbija (lugeja), kolleegide, tööandja, teiste kutsealade töötajatega;
- koodeksi nõuded peaksid kehtima kõigile teabetöötajatele olenemata ametinimetusest ja institutsioonist, kus ta töötab;
- lisaks eetikakoodeksile on kutseala identiteedi määramiseks vajalikud kutsenõuded (-standardid), milles on esitatud kvalifikatsiooni- ja kompetentsusnõuded.

Töörühma koostatud koodeksis on lähtunud raamatukogu- ja infotöötaja vastutusaladest – me vastutame ühiskonna, teabevajaja, oma raamatukogu, teabekeskuse ning kogu kutseala arengu eest. Vastutus ühiskonna ees seisneb kogude kujundamises, säilitamises ja kättesaadavaks tegemises. Nii tagatakse kultuuripärandi säilimine ja luuakse kultuuri- ning infokeskkond kogu ühiskonna tarbeks. Raamatukogu- ja infotöötajad peavad oma tegevuses arvestama ka globaliseerumisest tulenevaid ühiskonna muutusi. Malle Ermeli ettekandes eelpoolnimetatud seminaril on väga selgelt esile toodud nende mõju raamatukogudele. Kaovad ju vahemaad raamatukogude, tarnijate ja kasutajate vahel. Infotulvas ei piisa enam ressursse, et oma kogude põhjal lugejate infosoove täita. Raamatukogude kasutajaskond ei kujune institutsionaalse ega piirkondliku kuuluvuse alusel. Koodeksi kahes esimeses punktis osutatakse teabevaramute tähtsusele ühiskonnas ja raamatukogutöötajate vastutusele nende kujundamisel.

Koodeksi kolmanda punkti nõuded lähtuvad vastutusest teabevajaja ees, põhimõtteks orienteeritus kasutajale ja teenustele. Üheks põhiliseks eetiliseks printsiibiks on kõigi infotarbijate (lugejate) erapooletu teenindamine, salliv ja heatahtlik suhtumine nendesse. Kuna informatsioon on muutunud kaubaks, ja seda pakuvad ka kommertsalustel töötavad infoasutused, siis peavad just raamatukogud kindlustama sotsiaalse nõudluse majanduslikult vähetasuvate teenuste järele. Raamatukogudel tuleb tagada ühiskonna vähemkindlustatud sotsiaalsetele gruppidele (õpilased, pensionärid, töötud, jt.) juurdepääs teabevaramule. Loomulikult on igal raamatukogul ja teabekeskusel õigus kehtestada kasutajaskonnale ja töötajatele oma reeglid, mille täitmine kindlustab teabevaramu säilimise ja normaalse töökeskkonna. Koodeksi neljandas punktis esitatud nõue informatsiooni privaatsusele ja intellektuaalse omandi kaitsele seondub vastavate seadustega. Viimaste ellurakendamine sõltub ju paljuski raamatukogu- ja infotöötajast.

Ja lõpuks põhimõtted, mis seonduvad vastutusega kolleegide ja kutseala tuleviku ees. Tulenevalt tehnoloogiliste, sotsiaalsete ja majanduslike muutuste mõjust infotöö arengule, esitatakse ka raamatukogu- ja infotöötajale uusi kvalifikatsiooninõudeid. Kutsealase asjatundlikkuse kindlustab teatavasti järjekindel enesetäiendamine.

Ekspertidena on koodeksit analüüsinud Tallinna Pedagoogikaülikooli professor Aira Lepik ja Tallinna Tehnikaülikooli dotsent Mari Saat. Lõpliku variandi valmimisel arvestati nende arvamust. Eetikakoodeksi projekti tutvustati laialdaselt ja kõigil huvitatutel oli võimalik lisada oma ettepanekuid terve aasta jooksul. Arutelud toimusid mitmetel seminaridel ja nõupidamistel. Kõige enam näis häirivat see, et koodeksis esitatakse üldised põhimõtted ja puuduvad täpsed normid ja käitumisreeglid. Töörühma

eesmärgiks oli luua koodeks, milles esitatud kõlbelised nõuded ja väärtushinnangud on professionaalse tegevuse aluseks. Eetikakoodeks näitab kutseala tähtsust ja erilisust ühiskonnas. Kutsenõuded, teenindus- ja käitumisstandardid, sisekorraeeskirjad, ametijuhendid ja töölepingud koostatakse tegevusvaldkonda, töö iseloomu ja erinõudeid arvestades. Kuid ka sel juhul lähtutakse üldistest eetikakoodeksi põhimõtetest.

Kutseala töötajatelt oodatakse koodeksi vabatahtlikku järgimist. Eetikakoodeksi täitmist jälgib kutseala ühing. Ebasobiva käitumise, kahjuliku tegevuse, kõlbeliste normide mittetunnustamise puhul antakse nende kohta hinnang. See ei kujuta endast mingit kohtupidamist või juriidilisi sanktsioone, pigem tähelepanu juhtimist ebaeetilisele käitumisele. Mõned kutseühingud rakendavad küll rangemaid meetmeid. Näiteks Ühendatud Kuningriigi raamatukoguühing näeb karistustena ette märkust, noomitust ja liikmeskonnast väljaheitmist. Loodetavasti ei pea ERÜ kunagi ebaeetilist käitumist arutama. Hea on see, et kutseala eetikakoodeksi olemasolu peetakse üheks professionaalsuse kriteeriumiks, nii võib raamatukoguhoidja ja infotöötaja staatust ühiskonna silmis veelgi tõsta.

Allikad

Raamatukogu- ja infotöötaja kutse-eetika : seminari ettekanded / ERÜ koolitusse toimkond, Concordia Rahvusvaheline Ülikool Eestis.- Tallinn : ERÜ, 1999. – 54 lk.

Berufsbild 2000 : Bibliotheken und Bibliothekare im Wandel. – Berlin, 1998. – 62 S.

VAADATES AASTATE TAHA

Ivi Tingre

EESTI NSV KULTUURIMINISTEERIUM JA RAAMATUKOGUD 1974–1992

Seitsmekümnendad aastad olid nõukogude ühiskonnas seisakuaastad. Raamatukogude jaoks kujunes kõige määravamaks 1974. a. NLKP KK otsus (Raamatukogude osatähtsuse suurendamisest töötajate kommunistlikus kasvatamises ja teaduslik-tehnilises progressis), milles esmakordselt nähti raamatukogude kõrval ideoloogiaasutusena ka infotalitusi, mis pidid koos moodustama ühtse ideoloogilise kasvatusüsteemi. Siiski vaadeldi ideoloogilise külje kõrval raamatukogu ka kultuuri- ja infoasutusena.

NLKP KK otsuse alusel võeti vastu EKP Keskkomitee ja Eesti NSV Ministrite Nõukogu vastavasisuline määrus (22. juuli 1975. a.), kus konkreitseeriti Eesti NSV raamatukogude, ministeeriumide ja raamatukogusid omavate ametkondade ülesanded raamatukogude juhtimisel. Sellest tulenevalt ja nende otsuste täitmiseks tuli Kultuuriministeeriumil välja töötada mitmeid abinõude plaane. Püüdsime sellest otsusest võtta kõik võimaliku, et vähekenegi raamatukogude olukorda parandada. Meie tähelepanu keskmes oli raamatukogude materiaalse olukorra parandamine. Näiteks lubati uute elamurajoonide planeerimisel esimeste korruste korterite asemele kavandada raamatukoguruumid. Nimetatud määrusele tuginedes sai ruumid ehitada Pelguranna ja Sääse raamatukogule Tallinnas, Kohtla-Järve Linnaraamatukogule jt.

1975. a. jõudis lõpule 1971. a. alustatud Eesti Kultuuriministeeriumi süsteemi rahvaraamatukoguvõrgu tsentraliseerimine. Nii püüdsime parandada raamatuvara soetamist (keskkogud said õiguse ise oma haruraamatukogudele tellida kirjandust) ja lugejate juurdepääsu kogu tsentraliseeritud süsteemi raamatubarale (keskkogudes hakati koostama koondkataloogi ja arendama süsteemisest raamatulaenuust). Kuna harukogude töötajad võttis tööle keskkogu, siis võis valida erialaselt paremini ettevalmistatud inimesi. Tsentraliseerimine tõi kaasa palju muudatusi rahvaraamatukogude elus. Üksikraamatukogudest kujunesid raamatukogusüsteemid: endistest rajooni/linnaraamatukogudest said keskraamatukogud, ülejäänud rahvaraamatukogudest harukogud. Täiustus keskraamatukogude struktuur: loodi komplekteerimis- ja töötlus-, meetoodika- ja bibliograafia- ning teenindusosakonnad (viimane ühendas kogu lugejateeninduse). Rakendati uusi ametikohti: meetoodikud, lastemetoodikud, info- ja lastebibliograafid. Kõikides keskkogudes alustasid tööd raamatukogubussid, rajati fonoteeke.

Keskraamatukogu muutus oma piirkonna raamatukogude sisuliseks juhiks, metoodika, bibliograafia- ja infokeskuseks. Oluline oli ka see, et seoses uue süsteemi rakendamisega tõusis raamatukogutöötajate palk.

Tsentraliseerimisel võeti eeskujuks mujal maailmas levinud raamatukogusüsteemi. Eesti rahvaraamatukogud läksid tsentraliseeritud töökorraldusele üle esimestena Nõukogude Liidus. Kuna meie tegevus ei olnud kooskõlas NSV Liidus kehtestatud juhenditega, siis tekkis sellest tingituna ka palju probleeme,

Ja kuna kogu töö ümberkorraldamine tuli teha olemasoleva rahaga, kopikatki juurde saamata, tuli sulgeda mõned väikesed külaraamatukogud. Samuti segas raamatukogude erakordselt halb materiaalne baas: kitsad ja nõuetele mittevastavad ruumid, igasuguste tehniliste vahendite (näit. paljundusaparatuuride) puudumine. Isegi tavalisi kirjutusmasinaid ei jätkunud, ka transpordi- ja sidevahenditega oli kitsas (telefonigi ei olnud igas raamatukogus).

Loomulikult takistas see kõik raamatukogude sisulist tööd ega võimaldanud kõiki tsentraliseerimise põhimõtteid rakendada. Kõigest hoolimata olen tänaseni arvamusel, et tollane üleminek tsentraliseeritud töökorraldusele oli õige. Eks anna sellest tunnistust ka asjaolu, et enamik tsentraliseerimisel rakendatud põhimõtteid on kasutusel tänaseni. Rahvaraamatukogudes seega tsentraliseerimise põhiideed teostusid.

70-ndate aastate keskel alustati üldist tsentraliseerimist ka NSVL-i erialaraamatukogude võrkudes. 1977. a. loodi meditsiiniraamatukogude süsteem. Samuti läksid akadeemia ja ülikooli süsteemi raamatukogud üle tsentraliseerimise põhimõtetele, nagu mõned ametiühingute raamatukogudki.

Ka 1970.–80-ndatel aastatel pidi Riiklik Raamatukogude Inspeksioon (RRI) korraldama raamatukogudevahelisi sotsvõistlusi. Ehkki neid võistlusi ja ülevaateid korraldati ideoloogiliste siltide all, püüti antud tingimustes arvestada ka raamatukogu sisulist erialast tööd: kogude ringluse suurendamist, tööd lastega, raamatukogu propagandat, teaduskirjanduse laenutuste suurendamist, personalitööd, kontaktide arendamist teiste süsteemide raamatukogudega jne. Seega olid võistlustingimused avarad ja hõlmasid peaaegu kõiki raamatukogu tööloike.

Sotsvõistluse üldisemaks eesmärgiks oli lugejate arvu suurendamine, ühiskondlik-poliitilise kirjanduse propaganda tõhustamine ja raamatukogude ainelise olukorra parandamine.

Lisaks kolmele parimale vabariigi rajoonile selgitati välja ka parim maaraamatukogu, lasteraamatukogu, linnaraamatukogu, keskraamatukogu. Kokkuvõtteid tehti kuni 1983. aastani koos klubiliste asutustega. Seetõttu tulid võitjateks need rajoonid, kus mõlema töö oli olnud edukam. Alates 1984. aastast võisteldi aga eraldi, s. t. et võitjate hulka arvestati need rajoonid, kus nimelt raamatukogude töö oli tulemuslikum.

Võitjate väljaselgitamine oli alati keeruline, sest mitte üksnes arvud ei näita raamatukogude mitmepalgelist tegevust. Nii püüti leida uusi raamatukogutöö hindamise aluseid.

Lisaks iga-aastasele sotsialistlikule võistlusele toimusid mitmesugused ülevaatused, konkursid ja muud võistlused. Regulaarselt viidi läbi teadustööde, metoodikaväljaannete, bibliograafianimestike, metoodilise töö jm. konkursse. Võitjatele jagati rahalisi preemiaid. Püüti ergutada ja tekitada süvendatud huvi raamatukogunduse eri valdkondade vastu.

RRI pidi koguma andmeid ja esitama kokkuvõtteid ka üleliiduliste raamatukogude ülevaatuste ja lugejate konverentside kohta.

70-ndate ja 80-ndate aastate valulapseks kujunes NSV Liidus vastu võetud uus liigitussüsteem RBK. (Lähemalt: ERÜ aastaraamat 1995, lk. 97.)

Olulisel kohal Raamatukogude Inspektsiooni tegevuses olid mitmesugused nõupidamised, seminarid, kursused ehk töö kaadriga, nagu seda tollal nimetati. Vähemalt 2–3 korda aastas toimusid keskraamatukogude direktorite ja metoodikute ja lasteosakondade juhatajate nõupidamised, kus tehti kokkuvõtteid tööst, kavandati edasist tegevust ja arutati ühist otsustamist vajavaid raamatukogunduse probleeme. Jätkus kursuste ja seminaride korraldamine: aastas toimus 5–7 temaatilist või üldist seminari ja kursust. Eraldi rahasumma oli ette nähtud raamatukogutöötajate stažeerimiseks, mida korraldati nii Eestis kui ka vennasvabariikides ja mõnel juhul isegi välismaal. Aasta jooksul said end täiendada 20–30 raamatukogutöötajat. Eraldi nõupidamised toimusid teadusraamatukogude töötajatele. Eriti populaarsed olid seminarid Ojaäärsel. Kuid neid toimus mujalgi, näiteks Käärikul, Värskas.

Tunduvalt laienesid välismaal käimise võimalused. Esialgu NSV Liidu spetsialiseeritud gruppide koosseisus, alates 70-ndate aastate teisest poolest organiseerisime ka eesti raamatukoguhoidjate grupe. Nii käisid raamatukogutöötajad Inglismaal, Itaalias, Prantsusmaal, Portugalis, Indias, Jaapanis, Taanis, Bulgaarias, Tšehhoslovakkias, Poolas, Belgias, Hollandis jm.

80-ndate aastate lõpus ja 90-ndate aastate algul laienesid välismaasõidud veelgi. Kui 1989. aastani sai IFLA kongressidest osa võtta ainult paar inimest, siis alates 1990. aastast sõitsime sinna juba Eesti delegatsiooniga. 1990. a. toimus IFLA 56. kongress Stockholmis, millest võttis osa 12 raamatukogutöötajat Eestist. Me kuulusime küll veel NSV Liidu delegatsiooni, kuid esindasime siiski juba ERÜ-d. Osalemine teostus tänu Rootsi eestlaste ja Rootsi Raamatukoguühingu materiaalsele toetusele. Meie elamise eestlaste kodudes korraldas, ja ka muud materiaalselt abi hankis Rootsis elav eestlane Alur Reinans.

Eesti NSV Kultuuriministeeriumi ülesannete hulka kuulus ka raamatukogutöötajate autasustamine, õigemini kandidaatide esitamine

autasustamiseks. NSV Liidu ordenite ja medalitega autasustati üheksat eesti raamatukogutöötajat (Hildegard Kaeramaa, Linda Hanspik, Eha Tillmann, Ilme Kallasmaa, Marta Raude, Eugenie Tompel, Eha Mälberg, Milvi Tedremaa, Helju Kaev). Kõrgelt hinnatud erialaseks autasuks loeti N. K. Krupskaja medalit, mille said kuus raamatukogutöötajat – Vaime Kabur, Hans Jürman, Endel Annus, Ivi Tingre, Virve Ennosaar, Rein Aru. Eesti riiklikest autasudest nimetaksin aunimetust “Eesti NSV teeneline kultuuri-tegelane”, mis omistati 33-le raamatukogutöötajale. Kultuuriministeeriumi ja Ametiühingute Nõukogu ühisotsusega autasustati rinnamärgiga “Eesti NSV kultuuritöö eesrindlane” 225 raamatukogutöötajat.

Vastavalt ENSV Kultuuriministeeriumi Riikliku Raamatukogude Inspeksiooni põhimäärusele (kinnitatud Eesti NSV Ministrite Nõukogu 1960. a. 13. oktoobri määrusega nr. 411) oli tema ülesandeks kõikide Eesti raamatukogude ja raamatukogusid omavate ametkondade tegevuse koordineerimine.

Kõige tähtsamaid küsimusi arutati Kultuuriministeeriumi kolleegiumi istungitel. Et vältida asjatundmatut sekkumist, püüdsime esitada vaid neid küsimusi, mis olid seotud teiste kultuurivaldkondadega või vajasis kõrgel tasemel otsustamist. Raamatukogundustöö käsitlemiseks hakkasime alates 1976. aastast korraldama Raamatukogude Inspeksiooni istungeid. Neil räägiti rahvaraamatukogude tööga seonduvatest probleemidest, kuulati rajoonide aruandeid ja tehti kokkuvõtteid raamatukogude kontrollretkedest.

Esimene raamatukogude tööd koordineeriv organ, Eesti NSV Ametkondadevaheline Raamatukogude Nõukogu oli loodud juba 1961. aastal. Nõukogu pani aluse ühistele ettevõtmistele ja ametkondadevaheliste töökomisjonide loomisele. Ajapikku esialgne aktiivsus siiski rauges. Tegevus hoogustus taas 1971. a., kui nõukogu sekretäriks sai Karin Sarv ja esimeheks Kaljo-Olev Veskimägi. 1975. a. tegutses Nõukogu juures kaheksa komisjoni, mis tegelesid nii aktuaalsete ametkondadevaheliste tööprobleemide lahendamise ja juhendite, meetodiliste kirjade ja teiste väljaannete koostamisega. Nii näiteks anti välja “Bibliograafi meelespea”, “Instruktsioon bibliograafiakirjete ja viidete vormistamiseks teaduslikes töödes”, “Raamatukogunduse sõnastiku täiendusvihik” jm.

NLKP KK 1974. a. otsus raamatukogunduse kohta kohustas kõiki liiduvabariike looma ametkondadevahelisi raamatukogukomisjone. Meil moodustati see Eesti NSV Ministrite Nõukogu 1975. a. 24. novembri määrusega, juhiks kultuuriminister. Eesti NSV Riikliku Ametkondadevahelise Raamatukogukomisjoni põhimääruses fikseeriti põhiülesandeks:

- Eesti NSV ministeeriumide, keskasutuste ja ühiskondlike organisatsioonide tegevuse koordineerimine iga tüüpi raamatukogude juhtimisel;
- ettepanekute tegemine meie vabariigi raamatukogunduse arendamise põhisuundade kohta.

Kõige olulisemaks erinevuseks võrreldes varasemate nõukogudega oli asjaolu, et Ametkondadevahelise Raamatukogukomisjoni otsused olid kohustuslikud, kuid praktikas see kahjuks alati ei õnnestunud.

13. aprillil 1976. a. toimus Riikliku Raamatukogukomisjoni esimene koosolek, kus kinnitati ka komisjoni struktuur. Struktuuri järgi töötasid Raamatukogukomisjoni juures järgmised töökomisjonid: fondide, kataloogide, lugejateeninduse, bibliograafia- ja infotöö, töö teadusliku organiseerimise komisjon. Töökomisjonide kõrval tegutsesid aspektikomisjonid: teadusliku uurimistöö, meetoodika-, automatiseerimis- ja mehhaniseerimis- ja terminoloogiakomisjon. Aegade jooksul komisjoni struktuur muutus. Töökomisjonide juurde loodi alakomisjone, moodustati ajutisi aspektikomisjone.

Komisjoni kuulusid suurte raamatukogude direktorid, ametkondade esindajad ja mõned raamatukoguspetsialistid. Töö korraldamiseks istungite vaheajal loodi Raamatukogukomisjoni büroo, mida juhatas Ivi Tinge. Praktiliselt korraldas tööd Fr. R. Kreutzwaldi nim. Eesti NSV Riikliku Raamatukogu koordineerimisosakond, mis loodi 1976. a. ja asus Kultuuri-ministeeriumis. Esimeseks osakonnajuhatajaks oli Ester Lepik, hiljem Tiit Valner ja Eila Lepre. Koordineerimisosakond tegutses 1990. aastani.

Eesti NSV Riikliku Ametkondadevaheline Raamatukogukomisjoni töö oli väga mitmekesine, haarates peaaegu kõiki raamatukogu tegevusvaldkondi ja vorme, samuti kõiki ametkondi. Koostati teadustöö, bibliograafia, kvalifikatsiooni tõstmise koondplaanid, nagu tollal kombeks, viieks aastaks; organiseeriti ülevaatusi ja võistlusi, kontrolliti erinevate ametkondade raamatukogusid ja arutati tulemuste üle komisjoni büroo koosolekutel. Analüüsiti raamatukogude meetoodilist juhendamist ja töötati välja ettepanekud ametkondlike meetoodikakeskuste loomiseks kõrghariduse ja tervishoiu ministeeriumide juurde; osaleti uurimistöös, esitati ettepanekud raamatukogude ametkondlikuks ja ametkondadevaheliseks tsentraliseerimiseks, osaleti raamatukogukuude ettevalmistamisel ja läbiviimisel jne.

1983. aastal asutati ENSV Riikliku Raamatukogukomisjoni autasu – raamatukogutöötaja teenetemedal ning kinnitati medali statuut.

Koordineerimise rõõmustavaks tulemuseks võib lugeda ka Eesti retrospektiivse rahvusbibliograafia koostamisele asumist suuremate raamatukogude osavõtul ja Endel Annuse juhtimisel.

Raamatukogukomisjoni ja tema alakomisjonide tööst võttis osa sadu raamatukogutöötajaid. Kõiki siin loetleda on võimatu, nimetaksin vaid kõige aktiivsemaid: Ustus Agur, Endel Annus, Hans Jürman, Feliks Kauba, Konrad Kikas, Arda Kirsal, Rein Koppelman, Elli Lipstok, Valve Mikfeldt, Evi Rannap, Tiiu Valm, Anne Valmas, Kaljo-Olev Veskimägi, Boris Usatenko, Maara Üksti.

Raamatukogukomisjoni osa meie raamatukogunduse arengus ei ole võimalik üle hinnata. Koordineerimistegevuse olulisemaks saavutuseks võib

pidada seda, et eri ametkondade raamatukogude töötajad hakkasid end tundma ja tegutsema ühise perena, nägid ühiseid eesmärke ja otsisid ühiseid lahendusi. Tundub, et sellel perioodil oli raamatukoguhoidjate koostöövalmidus ja tegutsemine ühiste eesmärkide nimel suurem kui praegu.

Kui nõukogude võim eesti raamatukogunduses alustas raamatute hävitamisega ja hiljem oli aastakümneid teravalt päevakorras raamatufondide puhastamine keelatud kirjandusest, siis 80-ndate aastate keskel hakati julgelt rääkima erihoiu osakondade avamisest.

Praktilise tegutsemiseni jõuti 1987. aastal, mil moodustati komisjon erihoius oleva kirjanduse läbivaatamiseks. Komisjon töötas esialgu Glavliti, kuid aasta lõpust juba Eesti NSV Kultuuriministeeriumi juures, tegutsedes Raamatukogude Inspeksiooni juhataja Ivi Tingre eestvedamisel. Komisjoni koosseisu kuulusid erihoiu osakonda omavate raamatukogude direktorid, ekspertidena Rein Ruutsoo, Aigar Vahemetsa, Andrus Pork, Hannes Valter, Toomas Karjahärm. Komisjon seadis oma eesmärgiks tuua kõik raamatud erihoiust välja, ja seda ta ka tegi. Aeg oli aga veel küllalt keeruline ja seetõttu me ei julgenud kõike korraga teha. Kuid 1988. aasta jooksul ilmus siiski mitu Kultuuriministeeriumi käskkirja, mille alusel avati lugejatele kogu eestikeelne kirjandus ja ka sõjaeelne perioodika. Juhtivat osa kirjanduse läbivaatamisel ja vabastamisel etendas Fr. R. Kreutzwaldi nim. Eesti NSV Riiklik Raamatukogu. Teised ilmselt veel kartsid. Nii näiteks osales TRÜ Raamatukogu direktor Laine Peep komisjoni koosolekul haruharva.

Järgnes kirjanduse üleviimine erihoiust üldkogudesse, selle peegeldamine kataloogides ning lõpuks erihoiuosakondade likvideerimine. Näiteks likvideeris Eesti Rahvusraamatukogu oma erihoiu osakonna 8. detsembril 1992. aastal.

Lahendust jäi ootama pagulaskirjandus. Eesti NSV Kultuurikomitee 2. detsembri 1988 käskkiri nr. 82 "Tööst eesti pagulaskirjandusega" sätestas, kuidas on võimalik teha kättesaadavaks väljaspool Eestit ilmunud kirjandus. Eraldi taotlusega pöördusime ka EKP Keskkomitee poole. Ideoloogiasekretäri seisukoht oli, et kõik, mis puudutab eestikeelset ja Eesti kohta käivat kirjandust, ükskõik kus või mis keeles see on ilmunud, jääb erihoidu omavate raamatukogude otsustada. Loomulikult me tõime kirjanduse erihoiust välja.

Edasi läks aga asi hoopis huvitavaks. Kuna Eesti raamatukogudes puudus pagulaskirjandus peaaegu täielikult, siis hakkasid väliseestlased seda kiiresti koguma ja kodumaale saatma. Nii Kanadast, Rootsist, USA-st, Austraaliast kui Saksamaalt lähetati Eestisse tuhandete kaupa ekssiilis ilmunud autorite raamatuid. Saadeti siiski tihti raamatukogudele nimeliselt, kuid ka konkreetse adressaadita. Kuigi raamatute vastuvõtmist ja jaotamist korraldasid suured teadusraamatukogud, oli minu kui ministeeriumi

ametniku ülesandeks sageli kontaktide pidamine kirjandust saatvate väliseesti organisatsioonidega.

13. märtsil 1984. aastal kinnitati NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi seadlusega "NSV Liidu raamatukogunduse põhimäärus". Põhimääruses tehti kokkuvõtte riigi raamatukogude arengust ja määrati kindlaks raamatukogunduse perspektiivid. Nimetatud põhimääruse alusel alustasime vastava dokumendi koostamist Eesti jaoks – tahtsime koostada raamatukogude seadust. Esitasime seaduse projektid Ministrite Nõukogule ja Ülemnõukogule, kuid kahjuks ei läinud ükski neist kinnitamisele. Kuid ühiskonna edasine areng andis selleks võimaluse. Sadade eesti raamatukogutöötajate osavõtul valmis lõpuks siiski oma seaduse – Eesti Vabariigi rahvaraamatukogu seaduse – projekt. Selle koostamine ja kaitsmine oli küll väga vaevarikas, kuid ta tuli siiski. Seadus ei olnud kaugeltki ideaalne, kuid oli parim, mis antud etapil oli võimalik teha. Nii kinnitaski Eesti Vabariigi Ülemnõukogu 22. aprillil 1992. aastal Eesti Vabariigi rahvaraamatukogu seaduse. Ehkki ma olin sel ajal juba pensionil, tehti mulle ülesandeks selle seaduse kaitsmine Ülemnõukogus. See oli minu viimane töö nõunikuna.

Mure eesti raamatukogunduse ja raamatukoguhoidjate pärast tekitas raamatukogutöötajate seas terve rea mõttevahetusi, arupidamisi ja vaidlusi. Fr. R. Kreutzwaldi nim. Eesti NSV Riikliku Raamatukogu initsiatiivil korraldati mitmeid arutelusid. Jõuti järeldusele, et raamatukogunduses on tõsine kriis, mis on tingitud ühelt poolt ühiskonnast s. t. väljastpoolt raamatukogundust ja teiselt poolt nõukogude raamatukogundusest endast. Lahendusena nähti raamatukoguhoidjate liitumist kutseühinguks. Loodeti, et see aitaks kaasa nii probleemide püstitamisele kui ka lahendusvõimaluste leidmisele. Kuna ühingute loomine polnud Eesti ühiskonnas veel päris omaks võetud, moodustati Eesti NSV kultuuriministri käskkirjaga ERÜ taasasutamiseks orgkomitee, kuhu kuulusid Hans Hansen, Konrad Kikas, Aira Lepik, Lauri Lepik, Kalju Oja, Evi Rannap, Elle Tarik ja Kaljo-Olev Veskimägi.

9. juunil 1988. aastal toimus eesti raamatukoguhoidjate V kongress. Kongress otsustas taasasutada Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu. Raamatukogude jaoks oli see suursündmuseks. Valiti ERÜ ajutine esimees – Evi Rannap, ajutine juhatus ja kinnitati ühingu põhikiri.

Muudatused ühiskonnas tõid kaasa ka muudatused valitsusasutustes. Oktoobris 1988. a. reorganiseeriti Eesti NSV Kultuuriministeerium Eesti NSV Riiklikuks Kultuurikomiteeks. Seoses sellega likvideerus Riiklik Raamatukogude Inspeksioon, minust sai peaspetsialist raamatukogunduse alal. Uus reorganiseerimine toimus veebruaris 1990, mil Kultuurikomiteest sai taas Eesti NSV Kultuuriministeerium, minust aga raamatukogude nõunik. Sellel ametikohal töötasin kuni pensionile minekuni 21. veebruaril 1992. a.

Raamatukogude Inspeksioonil olid tihedad kontaktid raamatukogude, infoasutuste ja raamatukogusid omavate ametkondadega. Peaaegu kõik Raamatukogude Inspeksiooni ettevõtmised toimusid koos raamatukogudega. Eriti suur oli Eesti Rahvusraamatukogu osa, enam-vähem kõik toimus nende aktiivsel osavõtul. Nimetada tahaks veel Eesti Riiklikku Laste- ja Noorteraamatukogu, TRÜ Teaduslikku Raamatukogu, TPedI Raamatukogu, Meditsiiniraamatukogu, Tallinna Pedagoogilise Instituudi raamatukogunduse ja bibliograafia kateedrit, Infoinstituuti. Alates 1989. aastast lisandus neile Eesti Raamatukoguhoidjate Ühing. Kuna Kultuuriministeeriumi koosseisu jäi raamatukogude jaoks ainult üks nõunik, siis on selge, et mitmed ettevõtmised toimusid ERÜ eestvedamisel. Ministeeriumi osa piirdus paljudel juhtudel nõuandmise ja rahastamisega.

Lõpuks sooviksin nimetada inimesi, kes töötasid Eesti NSV Kultuuriministeeriumi Raamatukogude Inspeksioonis. Kõige kauem s. o. 25 aastat töötas Linda Kask, kes oli sisuliselt minu asetäitja. Tema põhjalikkus, asjalikkus, arukus, tugev kriitika- ja huumorimeel on etendanud põhjanevat osa eesti raamatukogunduse kujundamisel ja kujunemisel.

Raamatukogude Inspeksiooni tegevus oleks olnud mõeldamatu inimesteta, kellega mul on olnud hea meel koos töötada: Linda Kask (1960–1985), Mari Meerik (1961–1967), Vilve Rits (1961–1965), Heljo Tambaur (1965–1968), Ester Lepik (1967–1976), Maie Gross (1968–1988), Tiiu Pihlakas (1972–1981), Anne Rande (1981–1987), Marju Laur (1985–1988) ja Margit Jõgi (1985–1988). Kõigil neil on oma osa eesti raamatukogunduse arengus. Minu tööaastad olid 1957–1992.

Alljärgnevalt olulisemat iga aasta kohta:

1974

- Võeti vastu NLKP KK otsus "Raamatukogude osatähtsuse suurendamisest töötajate kommunistlikus kasvatamises ja teaduslik-tehnilises progressis".
- Alustati kultuuriinformatsiooni keskuse loomist Riikliku Raamatukogu juurde.

1975

- Toimus raamatukogu- ja infotöötajate vabariiklik aktiivi nõupidamine NLKP KK otsuse "Raamatukogude osatähtsuse suurendamisest töötajate kommunistlikus kasvatamises ja teaduslik-tehnilises progressis" elluviimiseks.
- Viidi lõpule Eesti NSV Kultuuriministeeriumi rahvaraamatukogude võrgu tsentraliseerimine.

1976

- Alustati Raamatukogude Inspektsiooni istungite korraldamist.
- Fr. R. Kreutzwaldi nim. Eesti NSV Riikliku Raamatukogu koosseisus moodustati koordineerimisosakond asukohaga Kultuuriministeeriumis.
- Fr. R. Kreutzwaldi nim. Eesti NSV Riikliku Raamatukogu lasteosakond reorganiseeriti Eesti NSV Riiklikuks Laste- ja Noorteraamatukoguks.

1977

- Viidi läbi sotsioloogiline uuring “ENSV lugeja 1977”.
- Fr. R. Kreutzwaldi nim. Eesti NSV Riikliku Raamatukogu koosseisus moodustati deponatoorium.

1978

- Korraldati kaks teaduslikku konverentsi:
  - 5.–8. klassi õpilaste lugemisest;
  - “Raamatukogu arenenud sotsialistliku ühiskonnas” (1977. a. sotsioloogilise uuringu tulemused).

1979

- Koostati mitmete keskraamatukogu osakondade põhimäärused ja ametijuhendeid.
- Kinnitati uus keskraamatukogu tüüpkoosseis.

1980

- Toimus teaduslik konverents “Raamatukogud infosüsteemis”.

1981

- Korraldati teaduslik konverents lugemispühholoogia küsimustes “Lugemise uurimise nüüdisprobleemid ja -suunad”.

•

1982

- 22. novembril avati pidulikult TRÜ Raamatukogu uus hoone.

1983

- Korraldati teaduslik konverents “Lugejateeninduse aktuaalseid probleeme”.
- Toimus sotsialismimaade lugemise uurimise ekspertide nõupidamine “Raamat sotsialistliku ühiskonnas, lugemisuuringute tänapäeva probleemid ja koostöö perspektiivid”.

1984

- Toimus teaduslik-praktiline konverents 5.–8. klasside õpilaste lugemis-sotsioloogilise uuringu järeltulemuste juurutamiseks.

1986

- 4. oktoobril pandi Fr. R. Kreutzwaldi Eesti NSV Riikliku Raamatukogu uuele hoonele Tõnismäel nurgakivi.

1987

- Toimus teaduslik konverents “Raamatukogude koostis ja kasutamine”.

1988

- Taasasutati Eesti Raamatukoguhoidjate Ühing.
- Eestis viibisid IFLA president Hans-Peter Geh ja peasekretär Paul Nauta.
- Eesti NSV Riikliku Kultuurikomitee kolleegiumi otsusega 13. oktoobrist 1988. a. nimetati Fr. R. Kreutzwaldi nim. Eesti NSV Riiklik Raamatukogu ümber Eesti Rahvusraamatukoguks.

1989

- Toimus teaduslik konverents “Lugemise uurimise sotsioloogilised probleemid ja meetodid”.

1990

- Toimus IFLA 56. kongress Stockholmis, kus viibis 12-liikmeline Eesti delegatsioon.
- Võeti vastu Eesti Rahvusraamatukogu seadus.

1991

- Toimus Baltimaade raamatukogutöötajate IV kongress Riias.

1992

- Võeti vastu Eesti Vabariigi rahvaraamatukogu seadus.

Allikad

EV Kultuuriministeeriumi arhiiv, säilikud 1907, 2008, 2124, 2203, 2295, 2390, 2481, 2577, 2658–2690, 2729, 2811, 2880, 2939, 3007–3040, 3054–3084, 3090–3099.

KOONDKATALOOGI LUGU EESTIS 1956–1999

Välisraamatute koondkataloogi (VRKK) hakati koostama kaartkataloogi kujul Moskvast saadud käsu korras – nimelt kohustas NSV Liidu Kultuuriministeeriumi 1955. a. määrus kõiki liiduvabariikide riiklikke raamatukogusid seda tegema. Nii alustati 1956. aastal kuulekalt seda tööd ka Fr. R. Kreutzwaldi nim. Eesti NSV Riiklikus Raamatukogus (RR). Kataloog pidi sisaldama jooksvalt komplekteeritud kirjandust universaalsel temaatikal alates 1945. a. ilmunist. Esialgu osales vaid neli suuremat raamatukogu: Riiklikku Raamatukokku saabunule lisandusid andmed ENSV Teaduste Akadeemia (TA), Tartu Riikliku Ülikooli (TRÜ) ja Tallinna Polütehnilise Instituudi (TPI) raamatukogusse komplekteeritud välisraamatu kohta.

VRKK loomise ja korraldamise sai oma ülesandeks bibliograafiaosakond. Algselt oli kataloog süstemaatiline. Kaartide hulga kasvades tekkis aga, eriti RVL-i silmas pidades, vajadus kataloog ümber korraldada tähestikuliseks. Kuna tegu oli bibliograafiaosakonnaga, ei põlatud lisatööd – tähestikulise kataloogi kaartide alusel otsustati dubleerida teatmekirjanduse kohta käivad kaardid ja need korraldada süstemaatiliselt. Edaspidi see töö küll vaibus ja ajapikku kadus ka teatmekirjanduse kartoteek.

Üsna kaartkataloogi koostamise algaastail (1956–1958) oli rotaatorpaljunduses ja väikese tiraažiga (150-200 eks.) ilmutatud kaheksa numbrit “Eesti NSV suurematesse raamatukogudesse saabunud väliskirjanduse koondbülletäni”, mida aga töömahu suurenedes ei suudetud jätkata. Seejärel ligi viisteist aastat ei ilmunud midagi. Küll aga kasvas kaartkataloog.

Trükikataloogi koostamine arvuti abil tõusis päevakorda 1973. aastal seoses infotehnoloogia arenguga. Selle eelloost niipalju: 1971. aastal alustati Eesti Teadus- ja Tehnikainformatsiooni ning Majandusuuringute Instituudis (edaspidi EII) tööd teadus- ja tehnikainformatsiooni automatiseeritud süsteemi kallal, pidades eriti silmas nimestike ja registrite koostamist. Teise põlvkonna raali “Razdan-3” (mis täitis Raadiomajas terve toa!) alusel löid Uno ja Tiiu Vallner süsteemi “Sirru”. Instituudil oli vaja oma süsteemi praktikas kontrollida. Kuna EII-s osakonda juhataval Evi Rannapil olid head suhted Viivi Kuusperega, kes oli sel ajal RR direktoriks ja kuna RR-is oli kaartide näol olemas andmebaas, mis vajas publitseerimist, said need suhted 1973. aastal aluseks kahe asutuse koostööle.

Trükikataloogi katsevihiku koostamist alustati 1973. aastal 1972. a. IV kvartalis saabunud kaartide alusel. Esialgu toimus töö puht entusiasmist, selles osalesid bibliograafiaosakonna juhataja Virve Ennosaar (üldjuhendaja,

väljatrüki kontroll), kataloogimisosakonna vanemraamatukoguhoidja Ene Pungaste (=Vilipus) (saabunud kaartide korraldamine ja kirjete märgistamine perforeerimiseks), sama osakonna juhataja Maara Üksti (kirjete ühtlustamine ja indekseerimine süstemaatilise registri tarvis) ja Helgi Kuuskla (=Vana-veski) administratsioonist, kes oli põhiline sidepidaja EII ja RR-i vahel. Perforeerimine, info sisestamine ja lõplik töötlemine raalil pärast väljatrüki kontrolli kuulus EII kompetentsi. Lõppredaktsioon ja käsikirja koostamine jäi RR-i ülesandeks, rotaprintpaljundus eksperimentaalkombinaadile "Bit".

Entusiasmist lähtunud eksperiment õnnestus, katsevihik (Võõrkeelsete raamatute koondnimestik : Katseväljaanne. Tln., 1974, 145 lk.) ilmus 1974. aastal ja seejärel otsustatigi saabunud kaartide alusel hakata regulaarselt kvartaliväljaannetena koostama "Välisraamatute koondkataloogi" trükiarvuga enamasti 500 eks. Alustati 1974. aastal saabunud kaartide ettevalmistamisega. Nüüd aga entusiasmist enam ei piisanud ja alates 1975. aastast loodi bibliograafiaosakonnas koondkataloogide sektor esialgu kahe töötajaga (H. Kuuskla, M. Üksti), kelle ülesandeks oli nii trükiväljaande ilmumise kui kaartkataloogi korraldamise tagamine.

Ajapikku töömaht suurenes. Aastatega kasvas osalejate arv ja suurenes saabuvate kaartide hulk. Tööd oli raske organiseerida, sest sektor oli küll olemas, ruumi tema jaoks aga mitte. Nii töötas Helgi Kuuskla kantseleis, mina infoosakonnas, raamatukoguhoidja Marge Kibuspuu hoopis kodus. Siiski suudeti jooksvalt saabunud kaardid kvartalite kaupa arvutisse sisestamiseks ette valmistada. Kogu kirjastamise protsess võttis aga esialgu tohutult aega, ja esimene trükikataloog nägi ilmavalgust alles 1978. a. lõpul.

Osalejaid oli selleks ajaks 14 ja nende ringi püüti pidevalt laiendada (TA süsteemi kesksed erialaraamatukogud, kõik kõrgkoolid, enamik uurimisinstituute, suuremad muuseumid, Tallinna ja Tartu linnaraamatukogud). Lõpuks jõuti ca 30 raamatukoguni (vt. lisa 1 – osalejate loetelu).

Tingituna masintöötlustest sai sisestatud andmeid mitmeti kasutada ja nii koosnes "Välisraamatute koondkataloog" tähestikulisele põhinimestikule lisaks veel süstemaatilise registrist (49 liiki), nimeregistrist ja võtmesõnu sisaldavast permutatiivregistrist. Tähestikuline põhinimestik sisaldas peale täieliku kirje ka trükiste asupaigad, s.o. raamatukogude siiglid ja kohaviidad.

Paraku kestsid sünnivaevused aastaid. Kuigi nimestiku koostamine raalil toimus operatiivselt ja vähese ajakuluga, kulus eriti esimestel aastatel palju aega eeltöödele (perforeerimine, väljatrüki kontrollimine, vigade parandamine) ja paljundamisele. Pika töö- ja kirjastamisperioodi tõttu ilmus 1974. aastal saabunud kaartide alusel koostatud esimene "Välisraamatute koondkataloogi" vihik (1975. a. I kvartal, erandlikult kahes osas, s.o. register eraldi) 1978. aastal ja vajab nii ilmumiseks kolm(!) aastat. Reeglina olid ette nähtud kvartalianded. Kuna kaartide arv järjest kasvas, vihikute maht oli aga piiratud, ilmus 1980. aasta kohta viis ja 1990. aasta kohta

koguni kuus vihikut. Aastakäike püüti eraldada üksteisest erinevat värvi kaantega. Kuid siin üllatas aeg-ajalt “Bit” – nii oli 1976. aastakäik kolme tooni roheline, 1980. ja 1981. aastakäik mõlemad rohelised ning 1986. aasta kolmas vihik mitte punakas nagu ta “vennakesed”, vaid hoopis kollane nagu 1985. aastakäik. Ilmumistest annab ülevaate lisa 2.

Kvartaliannete koostamise jõudlus kasvas aegapidi, jõudes 6–8 vihkuni aastas. 1980-ndate aastate alguseks tekkis lootus, et esimeses kvartalis saabunu kajastuks aasta lõpul juba trükiväljaandes.

Selleks ajaks oli sektorist saanud koondkataloogide osakond (loodi 1. veebruar 1979), isegi ruumid olid tal olemas Kallaku tänaval RR-ile juurde antud maja ärklikorruusel: väike korter – kaks pisikest tuba ja köök. Esimesse tuppma mahtus Helgi Kuuskla, peale tema lahkumist Helju Kaljuvee, teise – osakonnajuhatajana ma ise.

Ajapikku hakkasid koostööpartnerite vahel tekkima väikesed vastuolud – kes siis ikkagi on süüdi, et trükikataloogi ilmumine venib? Ega seda üheselt määrata ei saanudki, sest põhiliselt takerdus töö perforeerija taha (EII juhendamisel ja palgal), kelle tööjõudlus pani tempole piirid. Seetõttu reguleeris ka RR temale kaartide andmist, et need ei kuhjuks väljapoole maja. Ja kui siis EII poolt tööd juhtiv Toomas Etverk kord heitis lause: “Kas ma pean selle [töö aegluse] pärast oma kohast loobuma?” oli see mulle kui saatuse sõrm – miks siis mina ei võiks seda teha? Seda enam, et juhataja amet pole mulle kunagi olnud meelepärane. Loobusin ju rõõmuga kataloogimisosakonna juhatamisest (1969–1974), et asuda peabibliograafina koondkataloogidega tegelema. Hakkasin pingsalt mõtlema oma järeltulijale. Ja ega siin palju mõelda polnudki, pigem oli vaja veenmisjõudu.

Nimelt tegutses alates 1974. aastast Riikliku Raamatukogukomisjoni juures koondkataloogide alakomisjon, mida juhatas tollal EII-s koondkataloogindusega tegelev bibliograafi haridusega vaneminsener Helle Martis. Kuna ta aga mõne aja möödudes lahkus EII-st Botaanikaia raamatukogu hoidma, tuli mul kõigele lisaks ka komisjoni juhtimine oma ebasobivatele õlgadele võtta. Nii et õige inimene mõlema ameti jaoks oli teada, talle oli vaja vaid vastav auk pähe rääkida.

Võttis aega, mis võttis, aga alates 16. veebr. 1981 (tööraamatu järgi) asusin mina tööle muusikaosakonna peabibliograafi ametikohale, tegeldes seal peaaesjalikult kataloogidega, kuid jagades oma tööaega ka koondkataloogidega – minu hooleks oli kaartkataloogi korraldamine ja trükikataloogi lõppredaktsioon. Koondkataloogide osakonda aga asus juhtima 16. märtsist 1981 Helle Martis. Järk-järgult suurenes osakonna töötajate arv, jõudes lõpuks 7–8-ni. Vahepeal oli osakond saanud ka suurema “korterit” maja teisest tiivas, kus kahes toas pesitsesid Heli Anier, Maie Nuut (=Leetmaa), Anne Viires, ikka Marge Kibuspuu ja lühikest aega ka kõrgkoolist tulnud noor spetsialist Tiia Rodi. EII-st tegelesid trükikataloogiga Tiia Vallner ja

Milvi Triik. Üheksakümnendate aastate algul andis Helle Martis osakonna juhatamise ohjad üle Ene Ventselile (juhatas kuni 1994. a. sügiseni), lahkus aga ise osakonnast 1. aprillil 1993. a. Pärast E. Ventselit juhatas osakonda kuni selle likvideerimiseni 1999. a. Signe Tõnisson. Nii Ene Ventsel kui Signe Tõnisson (Helle Martis ju ka) pärinesid EII-st.

Lisaks töötajatele leidus uues korteris õnneks ruumi ka kataloogikappidele. Oli ju kaartkataloog asunud pikki aastaid RR-i peamaja trepikojas tehnikasaali ukse taga. Mahu kasvades trügis ta küll saali sisse, kuid olukord oli siiski selline, et kaartide liitmine osutus kaheksakümnendate aastate lõpul komplitseerituks – seda sai teha vaid valikuliselt üksikutesse tühjematesse kastidesse. Kaardid kogunesid (algul kvartalite kaupa, siis kokkuliidetult) koondkataloogide osakonda, kus need nüüd õnnestus kappidesse ära mahutada. Kaartide liitmise probleem lahenes alles aastaid hiljem pärast raamatukogu kolimist Tõnismäele. Ruumipuuduse tõttu Toompea majas, aga ka seoses teatmekirjanduse üha suureneva kaartide arvu dubleerimise ebaotstarbekusega (seda asendas trükiväljaande süstemaatiline register), likvideeriti kaheksakümnendate aastate lõpuks esialgselt eraldi bibliograafiaosakonna valduses olnud teatmekirjanduse kartoteek (ca 8 kasti). Enne oli koondkataloogide sektor seda tublisti korrastanud ja redigeerinud.

Trükikataloogist veel. Teatavasti koostati seda aastate 1974–1979 kohta kuni 1981. aastani Eesti Raadio arvutil “Razdan-3” ja lõpuks hakkas see enam-vähem jooksvaks muutuma. 1980. aastast alates astuti sammuke edasi – välisraamatute andmeid hakati sisestama III põlvkonna ühtsusseeria arvutil ES-1033 ja fotoladuril “Digiset-40/T2”. Uus tehnoloogia nõudis aga uusi sünnitusvalusid. “Sirru” kasutamise suureks eeliseks oli olnud asjaolu, et RR-ile saadetud kaarte sai pärast nende ringkäiku, mida eeldas trükikataloogi ettevalmistamine, lõpuks liita kaartkataloogi. Lisandus vaid pliiatsitähiste kustutamise vaev. Sedagi ei tehtud regulaarselt. Nüüd tuli aga ratsionaalse kaartide kasutamise asemel hakata koostama viimaste alusel töölehti, mis omakorda tekitas uut ajakulu. Küll aga muutis tehnoloogia täiustamine trükikataloogi lugejasõbralikumaks. 1987. aastast läks andmete töötlemine EII arvutile EC-1046 Plaanikomitee arvutuskeskuses. See tagas hea trükikvaliteedi ja loetavuse, kahjuks ei suudetud aga pikka aega tagada operatiivset trükkimist. Hüplev permutatiivregister oli juba 1980. aastal asendatud soliidsema märksõnaregistriga. Sinna lisati alates 1983. a. IV kvartalist märksõnana *Estonica*, kuhu koondus välismaal ilmunud nii eestikeelne kui ka Eestiga seonduv kirjandus. Alates 1992. aastast koostati koondkataloogi EII-s loodud töötlussüsteemiga IBM AT-tüüpi mikroarvutil ja makett trükiti laserprinteril. Seoses EII kadumisega üheksakümnendate aastate algul ilmus koondkataloog 1993. aastast peale ainuüksi Eesti Rahvusraamatukogu väljaandena uue sisestus- ja töötlusprogrammi abil ning on saadaval ka tekstina disketil ning kasutatav raamatukogus ProCite andme-

baasina. Integreeritud raamatukogusüsteemi INNOPAC kasutuselevõtmine enamikus suurematest teadusraamatukogudest (Rahvusraamatukogu, Eesti Akadeemiline Raamatukogu, Tallinna Tehnikaülikooli, Tallinna Pedagoogikaülikooli, Eesti Kunstiakadeemia ja Eesti Muusikaakadeemia, Tartu Ülikooli, Eesti Põllumajandusülikooli Raamatukogu, Eesti Kirjandusmuuseumi Arhiivraamatukogu) tingis aga selleks ajaks (1997) tähelepanuväärselt lühikese ilmumistsükli saavutanud trükikataloogi väljaandmise lõpetamise.

Lisaks trükiväljaandele olid koondkataloogile saabunud kaartide andmeid kasutanud ka teised RR-i osakonnad oma nimestike koostamisel (“Raamatukogunduse uudiskirjandus”, “Uut muusikakirjandust”). Mitmetelt raamatukogudelt tulnud kaardid võimaldasid neid võrrelda ja teha üldistusi. Kirjeid on analüüsinud Valve Mikfeldt, Anne Viires ja Arda Kirsnel kataloogimiskomisjoni ja ka spetsiaalselt koondkataloogis osalejatele korraldatud nõupidamistel. Arda Kirsnel on uurinud raamatukoguti liigitamistavasid nende ühtlustamise eesmärgil ja tutvustanud korduvalt tulemusi liigitamise toimkonna koosolekutel. Vajadusest kirjeid ja eriti võõrkeelseid lühendeid ühtlustada sündis ka allakirjutanu “Võõrkeelsete trükiste kirjeldamise lühendid” (Tallinn, 1977).

Ei või jätta jäädvustamata ühelt osalejalt 1980. a saabunud kirjet pealdisega *Schöner Spitzen*, kus oli tegelikult autoriks Friedrich Schöner ja pealkirjaks *Spitzen!*

Neil aegadel toimus ka **koondkatalooginduse** aktiivne **propageerimine**, seda eeskätt seoses trükikoondkataloogi koostamise ja väljaandmisega. Mul tuli esineda konverentsidel, kirjutada artikleid peamiselt RR-i väljaandele “Raamatukogu”. Kronoloogiliselt oleks pilt järgmine:

Neil aegadel toimus ka **koondkatalooginduse** aktiivne **propageerimine**, seda eeskätt seoses trükikoondkataloogi koostamise ja väljaandmisega. Mul tuli esineda konverentsidel, kirjutada artikleid peamiselt RR-i väljaandele “Raamatukogu”. Kronoloogiliselt oleks pilt järgmine:

1975

- Üksti, Maara. VRKK. *Raamatukogu*, dets.1975, lk.23-29.

1976

- Üksti, Maara, Vallner, Uno. Välisraamatute koondkataloogi koostamisest arvutil. In: Seminar “Teadus- ja tehnika-informatsiooni automatiseeritud süsteemid”, 1.-2.juuni 1976. a. : ettekannete teesid, lk.24-25. Tallinn, 1976.

1977

- Üksti, Maara. Miks, kuidas ja kellele koostame välisraamatute koondkataloogi. *Raamatukogu*, veebr. 1977, lk.11-16.
- Üksti, Maara, Vallner, Uno. Vabariikliku välisraamatute koondkataloogi koostamine arvutil “Razdan-3”. In: III infotöötajate vabariiklik

nõupidamine Tallinn, 5.-6.oktoober 1977. a. : ettekannete teesid, lk.68-70. Tallinn., 1977.

- Üksti, Maara. Erialaseid koondnimestikke. *Raamatukogu*, dets. 1977, lk.40-44.

1980

- Üksti, Maara. Koondkataloogid Eesti NSV-s. *Nõukogude Eesti raamatukogundus*, 10, lk.129-134.
- Üksti, Maara. “Välisraamatute koondkataloogi” koostamisest. *Informaatika*, nr.1(43), lk.9-13.
- Martis, Helle, Üksti, Maara. Koondkataloogid Eesti NSV-s. *In: Eesti NSV 40. aastapäevale pühendatud teaduslik konverents “Raamatukogud infosüsteemis”*, 25.-26. sept.1980. a. Tallinnas : ettekannete teesid, lk. 21-22. Tallinn., 1980.

1981

- Martis, Hele, Juksti, Mara. Suvestiniai katalogai Tarybu Estijos bibliotekose. *Biblioteku darbas*, 3, lk.30-31. Vilnius. Pealkiri eesti keeles: Koondkataloogid Nõukogude Eesti raamatukogudes.
- Väliskirjanduse koondkataloogide kasutamisest : [metoodiline kiri], 5 lk. Rotaatorpaljundus.

1985

- Martis, Helle, Üksti, Maara. Koondkataloogid Eesti NSV-s. *In: Infoorganite ja tehnikaraamatukogude töötajate vabariikliku nõupidamise ettekannete teesid*, 27 ja 28.aug.1985 Värskas, lk.53-54. Tallinn, 1985.

Ilma trükisõnas jäädvustamata pidasin ettekanded välisraamatute koondkataloogide koostamisest 1976. a. LiLaEsti seminarlaagris Kanakülas ja 7.dets.1979. a. toimunud RR-i teaduskonverentsil.

Kuna välisraamatute koondkataloogide initsiaatorid ja ka kogu töö koordineerijad üleliidulisel tasemel istusid Moskvas, tuli sealgi komanderingutes käia. Mäletamist mööda alustasime Helle Martisega 1978. a. GPNTB (Riiklik Avalik Teaduslik Tehnikaraamatukogu) külastamisega, Helgi Kuuskklaga käisime 1979. a. Lenini-nim. Raamatukogus RVL-i nõupidamisel, kus esines meiegi selle ala spetsialist Irina Jakubovitš ja osales ka soomlasi ning kust tulime tagasi koormatäie “Tim-Tim” pesupulbriga. Kord viibisin GPNTB-s ka meie Tehnikaraamatu-kogu tollase töötaja Anu Nuudiga. Küllap oli neid kordi rohkemgi. 1982. a. nõupidamisel Lenini-nim. Raamatukogus, kus olime Helle Martisega, tuli ka minul teha väike ettekanne meie koondkataloogitööst. Lenini-nim. Raamatukogu koondkatalooginduse “ema” Antonina Semjonovna Tšistjakova külastas meid Tallinnaski tööga tutvumise eesmärgil.

Siia võiks lisada ka koondkataloogide komisjoni tutvumisreisid teistesse liiduvabariikidesse, osalejaiks komisjoni liikmed Helle Martis, Ella Kaur, Reet Kukk, Elvi Vall, Tiiu Sõrmus, Maara Üksti, ka Helju Kaljuvee.

Esimene sõit toimus 1975. a. mais/juunis marsruudil Riia-Vilnius (Kaur, Kukk, Martis, Üksti), edasi 1978. a. oktoobris H. Martisega Riias, 1979. a. oktoobris Vilniuses, 1986. a. mais H. Martisega Leningradis (peamiselt ülikooli ja TA raamatukogus + valged ööd, sõit Neeval ja kanalitel), 1987. a. septembris/oktoobris Bakuus (Helle Martis, Tiiu Sõrmus, Tiiu Vallner, Elvi Vall – õhtune saabumine, süngelt kaugel ööbimine, “Fanny ja Alexander” kinos) ja 1990. a. juunis Helle Martise ja Helju Kaljuveega Vilniuses, kus oli palav ja kust tulime tagasi bussiga läbi öö ja Riia.

Komisjoni aktiivseim tegevus toimus Helle Martise juhtimisel. Pärast tema lahkumist koondkataloogide osakonnast vaibus ka komisjoni tegevus, sulades automatiseerimise komisjoniga kokku (Mihkel Reial).

Koondkataloogide komisjoni peaülesandeks oli olnud “optimaalse koondkataloogide süsteemi väljaarendamine Eesti NSV-s” (vt. põhimäärus). Koos Eesti NSV kadumisega oli paraku ka probleem päevakorrast maas – küll mitte poliitilistel põhjustel, vaid seoses arvutitehnika ja sidevahendite tormilise arenguga. Ühine arvutikataloog võimaldab sidusotsinguid ja koondkataloog kui selline vajub minevikku.

Niipalju siis komisjonist.

Kuna koondkataloogide osakonna ülesannete hulka kuulus **teaduslik ja metoodiline töö** koondkataloogide valdkonnas, tuli lisaks eelpoolmainitule olla kursis ka teistegi Eestimaa, enamasti maakondade keskraamatukogude koondkataloogidega, tagamaks “koondkataloogitöö optimaalse korraldamise Eestis”(vt. osakonna põhimäärus). Eriti usinad oldi piirkondlike koondkatalooge koostama just tehnika alal, pioneeriks Tartu Linna Keskraamatukogu tehnikaosakond (alates 1966. a., eestvedajaks Ella Kaur), järgijajaks Kohtla-Järve ja Pärnu linnaraamatukogud. Raamatukogude tsentraliseerimisel lisandusid universaalsed raamatute koondkataloogid, mille organiseerimine nähti keskraamatukogudes ette paralleelselt keskraamatukogudega. Sellega seoses vääricks esiletõstmist Võru ja Viljandi Keskraamatukogu.

Meenuvad kohe äärmiselt huvipakkuvad ja õpetlikud (nii mulle kui loodetavasti ka vastaspoolele) Kultuuriministeeriumi nn. kontrollbrigadide regulaarsed väljasõidud kohtadele. Sain neist sageli osa võtta, et tutvuda ja juhendada kataloogi- ja koondkataloogitööd. Lisaks koostasid rajooniraamatukogude aastaaruannete põhjal kataloogide kohta koondülevaateid.

Kui rahvaraamatukogudega oli kontakt otsene, siis põgusamaks jäi see erialaraamatukogudega, kes ka oma erialal koondkatalooge koostasid (80-ndatel aastatel Tehnikaraamatukogu ((VTTR), Meditsiiniraamatukogu, Põllumajandusministeeriumi Infovalitsus). Mõnevõrra kõrvale olen jäänud välisperioodika koondkataloogist. Algusaastail (1969–1983) koostas seda humanitaaralade kohta käsitsi RR-i bibliograafiaosakond (Helga Kross), alates 1983. a. universaalset aga RR, VTTR ja EII ühiselt, vedajaks põhiliselt

algul EII-s, hiljem RR-is töötanud Milvi Triik. Minu osaks oli vaid korrektoori lugemine.

Pendeldasin “kahe peremehe orjana” muusikaosakonna ja koondkataloogide osakonna vahel, kuni muusikaosakonda valmistus juhutama (pärast Valve Jürissoni ja Ülle Tamme) Kersti Tiik. Uue ja võõrama inimese alluvana muutunuks selline tööviis piinlikuks ja nii olin 90-ndate aastate algul jälle tagasi koondkataloogide osakonnas, ikka endiselt kaartidega tegelemas ja korrektoori lugemas. Koos osakonnaga kolisime suvel 1992 uude majja Tõnismäel, kaartkataloog laienes 100% – ole ainult meheks ja tõsta ümber, liida liitmata kaardid ja jätkka redigeerimist.

Kataloogi **redigeerimist** alustas 1969. aastal hoopis Leelo Rebane kataloogimisosakonnast, kelle haige ema vajas kodust hooldamist ja kes sai tööd kodus teha. Tema jõudis tolleaegsest kataloogist üle vaadata ligi poole (tähed A-K, 55 440 kaarti, *ca* 60 kasti). Kuni selle ajani oli kataloog olnud redigeerimata, liitjateks peamiselt üliõpilastest praktikandid, kelle töö toimus järelkontrollita. Uuesti alustasin redigeerimist 1987. aastal, seega siis tähest L. Jõudlus oli vahelduv, eriti väike oli see aga 1992. aastal seoses kolimise ja ümbertõstmistega. 1995. aastal jõudsin kataloogile ringi peale, redigeeritud sai ka slaavi kirjas osa. Kuna aga tähestiku alguse redigeerimisest oli möödunud üle 25 aasta (soovitav vahemik 3–5 aastat), tuli alustada uue ringiga. See kestis 1999. aasta lõpuni, s.o. minu ametliku töölepingu lõpetamiseni, ja jõudis seekord huvitaval kombel jälle täheni L – sealtmaalt on niisiis redigeerimise intervall 13 aastat.

Kaartide **liitmine** kaartkataloogi olenes trükikataloogi valmimise tempost – kaardid ootasid eraldatult kuni kataloogi ilmumiseni. Kaheksakümne aastate lõpus ruumipuudusel tekkinud ummiku likvideerimine pärast kolimist uude majja kolmekordistas keskmise kaartide liitmise arvu, mis oli senini aastas *ca* 10 000-12 000. Nii kestis see 1997. aastani. Selleks ajaks oli liitmist ootavate kaartide tulv (kolimise ajal üle kataloogikapitääie, *ca* 60 000 + iga-aastane juurdekasv) liidetud. Selles töös olid abiks erinevatel aegadel Liina Anier, Helve Siska, Helve Udam ja lühikest aega noor tudengineiu Merle Lemberg (veel üks M-tähega peale Maara, Maie, Marge ja Milvi). Edaspidi jäi kaarte järk-järgult vähemaks. Uue sisestus- ja töötlusprogrammi kohaselt sisestati alates 1992. aastast ilmunud raamatud osakonnas otse arvutisse ja kuna nad olid sel viisil kättesaadavad (+ trükiväljaandes, mis haaras viimase viie aasta toodangu), otsustati neid kaarte kaartkataloogi enam mitte liita.

Alates 1999. aastast lõpetati RR-is seoses INNOPAC-iga kaartkataloogide täiendamine. Välisraamatute koondkataloogi seis oli selleks ajaks 368 480 kaarti. Muudatusi võib siia tuua vaid andmete saamine osalenud raamatukogudelt kustutuste kohta.

Nagu öeldud, osakond likvideeriti ja enamuse "meeskonnast" eesotsas osakonda sellal juhtinud Signe Tõnissoniga asus konverteerimistalituse nimetuse all Eestis aastatel 1945–1991 ilmunud raamatute andmebaasi koostamisele.

Ene Vilipuse käe alla jäi osa endisest töötlusosakonnast kataloogitalituse nime all (kataloogid + kataloogijad) ja sinna maabusin koos välisraamatute koondkataloogiga 20. oktoobril 1997 ka mina, sest töö selle kataloogiga jätkus veel 1999. aasta lõpuni.

Välisraamatute kaartkoondkataloogi aktiivne eluperiood kestis aastatel 1956–1999, mina lülitusin sellesse 1973. aastal. Välisraamatute trükikoondkataloogiga (1973–1997) olin aga seotud selle algusest lõpuni, niisamuti ka koondkataloogide osakonnaga (1979–1997) ja koondkataloogide komisjoniga (1974–1993).

Olid ilusad ajad...

OSALEJATE LOETELU

Osalevad raamatukogud on esitatud viimase kasutusel olnud siigli ja nimetuse all koos asukoha äratoomisega. Seejärel on sulgudes toodud varasemad siiglid (nende olemasolu korral) ja lõpuks aastaarv, millal lõpetati kaartide saatmine koondkataloogile. Samad andmed koos aadressidega asuvad kartoteegi kujul kaartkoondkataloogi alguses.

1. AAI – Astrofüüsika ja Atmosfäärifüüsika Instituudi raamatukogu, Tõravere. – 1997.
2. EBI – Eesti TA Eksperimentaalbioloogia Instituudi raamatukogu, Harku ~ 1995.
3. EBK – Eesti Biokeskuse raamatukogu, Tartu – 1997.
4. EKA – Eesti Kunstiakadeemia Raamatukogu, Tallinn (KI, TKÜ) – 1997.
5. EKM – Eesti Kunstimuuseumi Raamatukogu, Tallinn (KM) ~1995.
6. ELR – Eesti Lastekirjanduse Teabekeskus, Tallinn – 1996.
7. EMA – Eesti Muusikaakadeemia Raamatukogu, Tallinn (EMAR, TRK) – 1993.
8. EPMÜ – Eesti Põllumajandusülikooli Raamatukogu, Tartu (EPA) – 1997.
9. ERA – Eesti Sisekaitseakadeemia Raamatukogu, Tallinn – 1997.
10. ERM – Eesti Rahva Muuseumi raamatukogu, Tartu (EM) – 1995.
11. ES – Emakeele Seltsi raamatukogu, Tallinn ~1995.
12. FI – Füüsika Instituudi raamatukogu, Tartu ~1995.
13. KBFI – Keemilise ja Bioloogilise Füüsika Instituudi raamatukogu, Tallinn ~ 1995.
14. KI – Keemia Instituudi raamatukogu, Tallinn – 1996.
15. KMAR – Fr. R. Kreutzwaldi nim. Kirjandusmuuseumi Arhiivraamatukogu, Tartu ~1995.
16. KR – J. Tombi nim. Kultuuripalee raamatukogu, Tallinn – likvideeritud ~ 1975, siiglid kustutamisel
17. KüBI – Küberneetika Instituudi raamatukogu, Tallinn – 1997.
18. LI – Eesti Loomakasvatuse ja Veterinaaria Teadusliku Uurimise Instituudi raamatukogu, Tartu ~1995.
19. LUS – Eesti Loodusuurijate Seltsi raamatukogu, Tartu – 1997.
20. MI – Eesti Maaviljeluse ja Maaparanduse Teadusliku Uurimise Instituudi raamatukogu, Saku ~1995.
21. MR – Eesti Meditsiiniraamatukogu, Tallinn – 1998.
22. PI – Põlevkivi Teadusliku Uurimise Instituudi raamatukogu, Kohtla-Järve ~ 1995.
23. PM – Eesti Põllumajanduse Infokeskuse raamatukogu, Tallinn ~1995.
24. RR – Eesti Rahvusraamatukogu, Tallinn – 1999.
25. RTKA – Riigi Taimekaitseameti raamatukogu, Tallinn – 1994.
26. TA – Eesti TA Raamatukogu, Tallinn – 1997.
27. TAKB – Eesti TA Konstrueerimisbüroo tehnikaraamatukogu, Tallinn – 1993.
28. TBA – Tallinna Botaanikaia raamatukogu, Tallinn (BA) – 1996.

29. TEFI – Eesti TA Termofüüsika ja Elektrofüüsika Instituudi raamatukogu, Tallinn ~1993.
30. TK – Tallinna Keskraamatukogu, Tallinn (TKR, TL) – 1997.
31. TKM – Tartu Kunstimuseumi raamatukogu, Tartu ~ 1995.
32. TLK – Tartu Linna Keskraamatukogu, Tartu (TLKR) – 1999.
33. TPÜ – Tallinna Pedagoogikaülikooli Raamatukogu, Tallinn (TPedI, TPedÜ) – 1997. Liitunud Vabariiklik Teaduslik (1992 – Eesti) Pedagoogikaraamatukogu (PR, VTPR) ja Vabariikliku Õpetajate Täiendusinstituudi raamatukogu (VÕT)
34. TTÜ – Tallinna Tehnikaülikooli Raamatukogu, Tallinn (TPI) – 1999. Liitunud Vabariiklik Teaduslik Tehnikaraamatukogu (TR, TTR), mis muutus TTÜ filiaaliks (TTÜF)
35. TÜ – Tartu Ülikooli Raamatukogu, Tartu (TRÜ) – 1999.
36. ZBI – Zooloogia ja Botaanika Instituudi raamatukogu, Tartu ~1995.

Lisa 2

VRKK ILMUMINE

Aasta	Ilmunud vihikud	Kokku	Märkusi
1978	1975, 1(1–2), 2–4, 1976, 1	6	
1979	1976, 2–4, 1977, 1–4, 1978, 1–2	9	Lõppes permutatiivregister
1980	1978, 3–4, 1979, 1	3	Märksõnaregistriga
1981	1979, 2–4	3	
1982			
1983	1980, 1–2 ja 4	3	Suurem formaat, parem paljundustehnika ja loetavus
1984	1980, 3 ja 5, 1981, 1–3	5	1980. aastakäik nõudis 5 vihikut
1985	1981, 4, 1982, 1–4	5	
1986	1983, 1–4, 1984, 1	5	
1987	1984, 2–4, 1985, 1–4	7	
1988	1986, 1–4	4	
1989	1987, 1–4, 1988, 1–3	7	Viimase 10 aasta raamatud
1990	1988, 4, 1989, 1–4	5	Siitpeale viimase 5 aasta raamatud
1992	1990, 1–6, 1991, 1	7	1990. aastakäik nõudis 6 vihikut
1993	1991, 2–4, 1992, 1–4	7	
1994	1993, 1–4	4	
1995	1994, 1–4, 1995, 1–2	6	Jõudsime ilmumisega samasse aastasse!
1996	1995, 3–4, 1996, 1–3	5	
1997	1996, 4	1	Ja oligi LÕPP!

MINU TEE BIBLIOGRAAFIATE JUURDE

Vanemas eas on inimesel rohkesti mõtlemisaega (ja -materjali), seepärast on üleskutse kirjutada mälestusi pensionäridele teretulnud ja kutsutegutsema, isegi siis, kui tööülesanded nõuavad oma osa.

Püüan mälust välja noppida eelkõige neid tükikesi, mis on seotud raamatukogutööga. Et omal nahal kogetu on paremini meelde jäänud, on järgnevad märkmed tahes-tahmata enesekesksed ega anna pilti meie raamatukogunduse, ka mitte üheainsa raamatukogu arengust. Aga ehk leidub siingi pisut täiendust materjalile, mis arhiivides aruannete kujul niigi kättesaadav.

Hakatuses on päris põnev endalegi selgeks teha, miks minust üldse sai raamatukoguinimene. Kuigi elukutse valik omal ajal juhuslik tundus, paistab see kaugemalt vaadatuna pigem paratamatusena, sest tegelikult pani elu ise kõik paika.

Varasest lapsepõlvest võib teadagi leida kõike. Nii ka minu puhul huvi kui mitte raamatukogu, siis raamatu vastu kindlasti. Lugema õppisin 4-aastaselt, esimene kaanest kaaneni iseseisvalt läbiloetud raamat oli ristiisa jõululingitus – Karl Ristikivi “Semud”..

Ema oli Märjamaa Keskkoolis kunstiõpetaja, andis olude sunnil ka eesti keelt, saksa keelt jm. Kodus käis vihikuparandamine. Üks minu meeldivaid “mänge” 5–6-aastasena oli kirjutada mingi tekst meelega vigaselt ja siis punasega parandada. Ka ise väikesi vihikuid ja raamatuid teha – niidi ja nõela abil.

Isa oli pangaametnik, kes pidas oluliseks täpsust ja korralikkust, kõige enam aga viisakat käitumist. Suurel arvelaual, mis päris väikestel lastel täitis sõiduki aset, õpetati varakult liitmine-lahutamine selgeks. Pere teine laps oli vend Priit Põldre, hiljem “Eesti Projekti” insener-konstruktor (muuseas ka Eesti Rahvusraamatukogu hoone projekti peakonstruktor).

Kooli pandi mind 6-aastaselt. Võibolla ei olnud see päris õige samm; igatahes tuli see aasta ülikooli ajast tervislikel põhjustel tagasi võtta.

Kooliskäimine esialgu mingit pingutust ei pakkunud, seetõttu on ka algklasside ajast väga vähe meeles. Markantseim mälestus on peaaegu umbkeelsest Venemaa eestlasest ajalooõpetajast, kes meile suure vaevaga hallist ja igavast IV klassi õpikust vanemat vene ajalugu ette veeris. Aga meie kõik oskasime ju ise hoopis paremini lugeda!

Lugemine täitiski suure osa minu vabast ajast. Raamatuid mulle kingiti või osteti võimalust mööda, iga uus raamat oli suursündmus. Kümne-

aastasena oli mul isiklikus raamatukogus üle saja raamatu, mis kõik olid nummerdatud (numbrisildid peale kleebitud). Oli ka mingi nimekiri.

Keskoolis läksid mul libedamalt eesti keel ja matemaatika. Paljudest õpetajatest on ainult head mälestused. Eesti keelt ja kirjandust õpetas Leonhard Vaide (hiljem direktor), matemaatilisi aineid mõned aastad Alar Kotli tütar Malle Kotli, füüsikat galantne vanahärra Juhan Sütt (Piret Saluri vanaisa). Keemiaõpetajaks oli praegune kirjanik Harri Jõgisalu. Temalt kuuldud praktilisi kodukeemia-alaseid nõuandeid olen ikka meeles pidanud.

Tartu Riiklikku Ülikooli läksin õppima eesti keelt ja kirjandust. Meeles mõlkus ajakirjandus või tõlketöö. Peagi aga selgus, et ajakirjandusse pole ei isiklike omaduste ega vägeva konkurentsi tõttu mõtet trügida (nimed Marju Lauristin, Mari Viiding, Peeter Hein, Paavo Kivine, vennad Tuulikud jt. ütlevad ise kõik). Valisin eesti keele haru. Enamikku ootas kindel õpetajatöö. Minus tekitas aga mõte õpetajaametile lausa kabuhirmu.

Kui just sel ajal hakati TRÜ-s peale mõneaastast vaheaega uuesti õpetama raamatukogundust ja bibliograafiat, tundusid need sõnad minu kõrvus peaaegu muusikana. Palusin kohe ennast sinna üle viia. Selle ala ainsaks õppejõuks oli tookord Kaljo Veskimägi, kes kaalukaid mõttepause tehes meile kohustuslikku programmi ette luges. Pauside ajal aga, nagu karta, ei rännanud kuulajate mõte mitte igakord mööda raamatukogunduslikke radu. Muidugi oli ette nähtud ka raamatukogupraktika.

Meelde on jäänud talvine pikem praktika Tallinnas Kreutzwaldi-nimelises raamatukogus. Olin korteris tädi juures. Tädi jäi raskesti grippi ja mina takkajärele, ka kõrge palavikuga. Jäin praktikalt ära ega osanud eriti muretseda teatamise pärast. Või vähemalt ei teatanud, kuhu vaja. Kui pisutki tervenesisin, läksin Toompeale, kõigepealt Hans Jürmani juurde, kes oli vist vastutav praktikantide eest. Sain kõvasti riielda, sest nemad polevat teadnud, kas ma olen surnud või elus. Saadeti siis mind edasi Endel Annuse palge ette. Valmistusin suuremaks peapesuks. Annus aga ütles üsna sõbralikul moel: "Oleksite võinud ikka leida mingi võimaluse teatamiseks, ehk oleks teil abi vaja olnud, oleksime saanud aidata." Nii jäigi mul kauaks ajaks mulje: Hans Jürman – paha inimene, Endel Annus – hea inimene. Kui ma palju aastaid hiljem sellest Annusele rääkisin, naeris ta ja ütles, et tegelikult olevat hoopis vastupidi.

Diplomitööd ma ei teinud (vist ei olnud seda võimalust), küll aga ühe kursusetöö lugejaelistustest Tartu Keskraamatukogus. Materjali sain heasoovlike raamatukogutöötajate abiga, koostasid arvandmete tabelid. Kokku kirjutasin vahetult enne tähtaega, enamiku lehekülgi kohe puhtalt. Tegin selles töös ühe väga rumala vea – paigutasin Ellinor Rängeli rootsi kirjanike hulka. Sellest hoolimata sain nelja. Kaljo Veskimägi ütles, et olevat päris huvitav lugeda.

Üldse ei olnud ma ülikoolis see kõige hoolsam õppur; nähtavasti vastukaaluks sellele, et keskkooliajal pidin õpetaja tütrena pahanduste vältimiseks korralikum olema, kui ehk muidu oleksin olnud. Tartus elasin intrielu ja õppetöös kasutasin viimase minuti taktikat, mis andis rohkem vaba aega. Hilisemas elus olen püüdnud, vastupidi, kõike võimalikult varakult alustada ja nii varuaega jätta ootamatute takistuste tarvis.

Ülikooli lõpetasin 1963. aastal. Lõpuhinded võis jagada gruppidesse: keeled, loogika, psühholoogia – viied; kirjandused – neljad (oli ka viisi); ühiskonnateadused – enamasti kolmed. Pärast ülikooli oli mul aastakümneid korduvaks (hirmu)unenäoks – kohe-kohe on tulemas eesti kirjanduse eksam ja programmis on paljud nimed, mida olen vaevalt kuulnud (eestiaegsed, pagulased jm.). Mina ei tea aga neist midagi ja olen unustanud valmistuda...

Ülikooli lõpetamise järel sain suunamise Haapsalu rajooniraamatukokku. Päralejõudmisel selgus, et sealt muutunud olude tõttu keegi ei lahku: kohalik kultuuriosakond pakkus mulle ajutiselt Rõude külaraamatukogu juhataja (ja ainsa töötaja) kohta. Käisin kohapeal vaatamas. Tookord olid väga lämbed augustiilmad. Rõudes aga võttis mind Haapsalu tolmuse seisva õhus asemel vastu värske tuuleke (oli selline lage metsatu maakoht). Sõitsin tagasi ja ütlesin, et olen nõus.

Ega ülikoolis pakutud Tšubarjani ja Katspržakiga ei olnud tegelikus elus midagi peale hakata; vajalikud teadmised tuli omandada töös ja pika-peale neid koguneski. Kõigepealt oli vaja siiski korraarmastust. Et Rõude raamatukogu asus rahvamajas ja aega jäi üle, püüdsin ka rahvamaja juhatajale abiks olla: maalisin näidenditele dekoratsioone (nõuded ei olnud suured), juhendasin lauluansamblit, s. t. õpetasin vana harmooniumi abil hääled selgeks. Pidasin ka kohalikus algkoolis mingeid loenguid raamatu ajaloost, mida meenutan väikese kõhedusega – mida võisin tookord teada ja rääkida?

Ometi hakkas maaelu pikapeale igavaks minema. Õiget elukohta seal ei olnud – sügisel olin elanud ühe maja vana mahajäetud poole peal, kus ei olnud ahju; pakase ajaks võttis perenaine mind halastusest enda juurde kitsukesse tuppa. Põhipõhjus oli ehk siiski see, et sõjaväest oli saabunud minuealine noormees, kellega olin sõbraks saanud ja kellega tundus olevat sobilik oma elu siduda. Tema läks pärast kodutalus veedetud puhkust oma vanasse töökohta Tallinna. Hakkasin minagi taotlema ümbersuunamist Tallinna. Esimene katse ei andnud tulemusi; kui olin aga käinud oma avaldusega kultuuriministri asetäitja Paul Uusmani juures ja see vägeval käel üle lehe kirjutas: “Raamatukogude Inspeksioonile. Lahendada”, läks edasine nagu lepase reega. Mind suunati Tööstuse tänava väikesse raamatukokku, see oli vist Kalinini rajooni III Raamatukogu. Ega see päris mõnus koht ei olnud – kitsas oli ja töötajateks kaks naisterahvast, kes omavahel ka lugejate juuresolekul sageli rüusates kaklesid. Kangem neist oli ka minu suhtes pahatahtlik.

Raamatukoguharidust ei olnud kummalgi. Juhataja, väike vaikne naisterahvas, ajas kuskil väljaspool asju või istus kaugel tagatoas. Temaga puutusin kokku vist ainult töölevõtmisel ja töölt lahkumisel. Helged momendid on mees sellest ajast, kui oma pensionipõlves käis “kahte kuud” tegemas Alma Pulst. Kontrast muu seltskonnaga oli suur. Tema tasakaalukust, südamlikkust ja tarkust, mida tal ei olnud kahju ka jagada, meenutan siiani tänuga.

Abiellusin 1965. aasta suvel Rõudest pärit Alariga. Sain perekonnanimeks Põldre asemel Klaassen. Septembris 1965 läksin tööle Teaduste Akadeemia Keskraamatukokku, kus oli ees tuttavaid ülikooli ajast. Kui Aleksandra Starostenko mind direktor Kauba juurde näha viis, oli minul süda paha (ootasin oma esimest last) ja nadilt riides olin ma ka. Kauba takseeris mind ja vaatas siis küsivalt Starostenko poole. Viimane noogutas agaralt. Olin tööle võetud.

Töötasin hoidlas, mis asus Estonia puiesteel. Seal peale kõrgete riiulite ja sõbralike kaastöötajate (Asta Kutser, Maret Konsap jt.) palju meeles ei ole. Tollal olid seal tööl ka noored Rein Ruutsoo ja Vootele Viidemann. Poisid olid alalõpmata “kadunud” – istusid kuskil hoidlasoppides, ninad raamatus.

Oktoobrikuus suunati nädalaks kolhoosi, õigemini küll Viljandi rajoonis asuvasse Heimtali sovhoosi. Sadas lund ja meie võtsime kartuleid. Magasime endises sigalas põrandal.

Raamatukogus toimus aasta lõpupoole äge kolimine uude majja – olid pikad inimketid ja raamatuid täis puukastid. 1966. a. algul olin juba perioodika lugemissaali töötaja koos vanema (tegelikult vist alles keskealise) naisterahvaga, keda venelased kutsusid “Pita Mihhailovna”, eestlased “Anti Pita”, ega sallinud eriti. Laenutusosakonna juhatajaks oli Tatjana Trubitsõna – elurõõmus venelanna, kes rääkis üsna ladusalt eesti keelt. Raamatukogutööst ei olnud tal siiski suuremat ettekujutust, võib-olla ka huvi; hiljem valiti ta parteisekretäriks, mis võttiski tema tööaja (telefoni teel oma laste koolitükkide juhendamise kõrval).

Kuna olin pandud vastutajaks lugemissaali töö eest, püüdsin seda võimetekohaselt korraldada. Olin mingil määral ka kujundajaks (ehiskirja olin pisut õppinud ülikooli kunstikabinetis tänu K. Veskimäe suunamisele).

Kord panin üles plakati juhtnõõridega lugejaile. Järgmisel päeval tuli teatmebibliograafia osakonna juhataja Maret Väljaots ja ütles, et plakatil on midagi seoses terminitega (vist jätkväljaannete osas) valesti. Küsisin, kuidas oleks õige. Ta ütles, et see pole tema probleem, aga plakat tuleb kähku maha võtta. Võtsin õppust ja hiljem Mareti käest midagi ei küsinud. On ju olemas vastav kirjandus. Tookord sain küll abi Arda Kirselit.

Üheks raamatukoguga seotud tegevuseks – küll töövälisest ajast – oli mul palju aastaid raamatukogu humoorikatele kroonikatele piltide joonista-

mine. Seda tööd tegi väike grupp inimesi tavaliselt jõulukuul. Teksti kirjutas algul Ellen Niirmann, hiljem Voldemar Miller. Enamasti oli tekst enne, vahel aga pilt. Mõnikord, kui pilt ütles kõik ära, jäeti see tekstiosa välja. Kroonikaid tuli enne käikulaskmist direktsioonile näidata. Oli pahandusi ja ära tuli võtta nii teksti kui illustratsioone. Palju sellist, mis ülemustele ei meeldinud, jäi ka sisse.

Kroonika-pildid ja karikatuurid seinalehes olid vist üks põhjus, miks siis, kui meil (ei mäleta mis aastal) tollase asedirektori Irina Rodionova algatusel ja osavõtul hinnati töötajate nõukogulikkust ja ühiskondlikku aktiivsust, sain mina ainsana nulli. Teine põhjus oli muidugi puudumine komsomolikoosolekuilt. Ma ei saanudki neil käia, mul hakkas seal (millegipärast ainult seal) õhupuudus.

Hoopis teine oli lugu hilisemate kõigile kohustuslike poliitõppustega. Selle sildi all rääkisid kohalepalutud millest iganes. Huvitavad esinejad olid Gustav Naan, Lennart Meri, Ivar Trikkel, Kalju Habicht, Juhan Kahk jt. Kõige sagedasem lektor, võrratu Vambola Põder balansseeris alatasa lubatu ja lubamatu piiril.

Perioodika lugemissaalis töötamise ajast on meeles veel üks seik. Et avariikulitel oli u. 60 valuuta eest ostetud, seega hinnalist ajakirja, paljud väga loetavad, osa aga rohkem tolmukorjamise jaoks, tegin nende kohta kord kasutamise statistikat ja riputasin andmetabelid lugejate teadetetahvlile. Liigagarus sai aga pidurdatud: saabus direktor ise, uuris tahvlit ja palus viisakalt need andmed maha võtta. Vihjetest sain aru, et olin astunud keelatud maale, mille nimeks komplekteerimine. Hiljem kadus ka lugejatele mõeldud tahvel.

Kui sain teada, et ühe hoidla töötaja tervis ei kannata sealset mikrokliimat ja ta sooviks väga tulla saali, tekkis mul mõte vahetada temaga töökohad. Meeldis ka hoiuosakonna tarmukas, optimistlik ja eestimeelne juhataja Aita Karjatse. Vahetus sai teoks. Väga pikaks ajaks ma hoidlahämarustesse siiski ei jäänud – 1970. aastal loodi TA Teaduslikus Raamatukogus ühiskonnateaduste informatsiooni osakond, kuhu võeti mitu töötajat bibliograafiaosakonnast. Kandideerisin viimases vabaks jäänud bibliograafi kohale, sest olin jõudnud äratundmisele, et kirjatöö on minu õige töö.

See õige töö algas 1970. aastal bibliografeerimisega kaartidele (masinakirjas). Suurt TA kartoteeki korraldas Iive Jagomägi. Kui aga osakonnajuhataja Dora Pitkäaho andis mulle toimetamiseks Leida Libliku koostatud dissertatsioonide bibliograafia, sukeldusin töösse suure õhinaga. Tundsin, et minust on kasu. Mitte ainult “teha”, vaid midagi “valmis teha” oli lausa vajaduseks.

Neil aastail käisin Tartu Kujutava Kunsti Kaugõppekursustel. Kuigi koduülesandeid anti palju ja kaks korda aastas Tartus või Otepääl toimuvatel seminaridel kestsid tööpäevad õhtul kella kaheksani, oli see heaks puhkuseks. Kunst on tegevus, mille juures unustad kõik muu. Kursused jäid

siiski ajanappusel pooleli – mul oli kodus juba kolm poega. Et laste kõrvalt töölkäimine kerge pole, teab enamik naisi. Eriti siis, kui iga päev tuleb viia kaht väikest kaugele eri lasteaedadesse ja tööl loetakse 5-minutilist hili-nemist suureks patuks. Oli üks pikk aeg, mil töölkäimist mõõdeti peaaegu stopperiga ja põhikohustuseks tundus olevat truualamlik tsiviilkaitstes osalemine.

Meie tollastest korterioludest ma parem ei räägi. Ma ei ole kunagi arvanud, et meid siia maakerale mõnulema saadetud on. Suur õnn oli see, et lapsi aitasid, eriti suvel, kasvatada minu ja mehe vanemad Märjamaal ja Rõudes. Hiljem olen endale etteheiteid teinud, et liiga sageli otsustasin valikul “laps või töö” viimase kasuks.

Raamatukogus kujunes minu põhitegevuseks bibliograafiate, aga ka tekstide toimetamine. Püüdsin nii kirjestandardite kui keelenõuetega kursis olla. 1970. aastail hakati meie kirjastustele esitama rangeid nõudeid vene GOST-ide täitmisel; sellega olid hädas raamatukogud, veel enam aga teadlased kirjandusloetelude ja viidete vormistamisel. Kord Tartus komanderingul olles lugesin õhtuti hotellitoas järjekordse GOST-i (numbriga 7.1-74) kiirustamata läbi. Hiljem olen palju kordi tutvustanud kirjenõudeid TA instituutides. Osalesin ka vabariiklikus bibliograafiakomisjonis (juhendite koostamise grupis). Tookordne Anne Valmase juhitud komisjon oli tugev jõud nii bibliograafiategevuse suunamisel kui ka bibliograafide omavaheliste sidemete loomisel. Tundsin, et koos suudame rohkem.

Osakonnajuhataja Dora Pitkääho oli muu hulgas tööplaani võtnud akadeemikute ja korrespondentliikmete personaalnimestike koostamise. Teadlaste elutöö jäädvustamine tundus mulle vajalikuna, kuna võrreldes muude loovisiksustega on teaduse tegijad alati varju jäänud. Ka piiratud tingimustes olid paljud meie teadlased suutnud saavutada rahvusvahelise tunnustuse. Mõne nimestiku valmimisel tundus lausa uskumatu, et üks inimene oma elu jooksul suudab nii palju.

Tegin bibliograafikirjete korrastamise ja ühtlustamise tööd suure innuga, kahtluste puhul kontrollisin ikka *de visu*. Väga õige ei olnud minu poolt vahest mõnel juhul koostaja kohustuste ülevõtmine (kui sain toimetamisele pooliku töö).

1979. aasta sügisel võimaldas raamatukogu nn. kategooria tõstmise luua uusi pisut kõrgema ametinimetuse ja palgaga töökohti. Teiste struktuurimuudatuste hulgas loodi novembrikuus kirjastusosakond, juhatajaks mina. Teada sain sellest siis, kui kutsuti käskkirjale alla kirjutama. F. Kauba vabandas hiljem, et kiireks oli läinud.

Esimestel aastatel oli osakond naeruväärselt väike: juhataja, poole kohaga üliõpilane masinakirjutajaks ja kunstnik, kellel ei olnud kirjastustööga pistmist, küll aga riulisiltide, näituste ja aukirjadega.

Osakonna nimi aga kohustas. Tõin TA toimetuse-kirjastusnõukogust (miks selle nimi lihtsalt kirjastus ei võinud olla, ei tea) ära seal pikemat aega seisnud meie esimeste personaalnimestike käsikirjad. Uuris in rotaprindikäsikirjale esitatavaid nõudeid (oli just ilmunud vastav brošüür). Kohendasime ja täiendasime oma käsikirju, kuid lootust TA kirjastuse kaudu avaldada ei antud. Tuli leida otsetee.

Direktor Feliks Kaubalt personaaliate trükkisuunamisel toetust ei saanud, sest kogenud kirjastustöötajana oli ta äärmiselt ettevaatlik midagi avaldama. Ka otsene ülemus, informatsiooniala asedirektor Niina Kajak laiutas käsi – kui ei võeta, siis ei saa, mis siis ikka.

Teiseks asedirektoriks oli Maive Triipan (Dobkevitsš), kellega ma ei olnud tööalaselt seotud. Kuid asi ei andnud häbeneneda ja koputasin tema kabineti uksele. Leidsin eest mõistva ja abivalmis organisaatori, kes kohe hakkas otsima võimalikke lahendusteid. Talle meenus, et tunneb ühe trükikoja direktorit, keda aga parajasti telefoni teel kätte ei saanud. Edasi sain siiski ise hakkama, tookord vajasin eelkõige moraalselt tuge. Hiljem selgus, et samas süsteemis töötab ka Leida Libliku poeg. Tema kaudu saingi trükida meie esimese personaalnimestiku, samuti mõned järgmised. Pretsedendi olemasolul võeti jutule ka TA kirjastuses ja rotaprindis.

Väga pikaks läheks loetella, mis kõik nõukogude ajal peale GLAVLIT-i ja paberipuuduse avaldamist piiras, nii et väljaande trükkimise ajamine oli märksa vaevarikam tegevus kui selle ettevalmistamine raamatukogus. Pingeliseks, kuid huvitavaks vahelduseks kujunes raamatunäituste korraldamine.

Kirjastusosakonna lugu, sealhulgas meenutused teadlastest, kellega trükiste ettevalmistamisel kokku puutunud, on aga omaette teema, mida õnnestub ehk edaspidi kirja panna.

* * *

Eelnevas jutus ei ole valet ega ilustamist, kõik see on minu jaoks tõde, mis on välja öeldud hoolimata sellest, et juba varasest noorusest peale tean: nii nagu iga heategu, nii saab ka iga tõerääkimine karistatud. Ometi ei saa kumbagi neist vältida ja võimalikud tagajärjed tuleb kanda.

12. detsembril 2000

JUUBELID

Marje Aasmets

HELMI MASING – 90

Eesti raamatukogunduse üks väljapaistvaid esindajaid on jõudnud harukordse tähtpäevani: 17. septembril 2000 täitis Helmi Masingul 90 eluaastat.

Helmi Masing on tallinlane ja valdava osa oma töörohkeist aastaist pühendanud Eesti Rahvusraamatukogule (1937–1969). Aastakümneid oli Helmi Masing meil juhtiv asjatundja raamatukoguliigituse küsimustes. Esimesena eesti raamatukogutegelastest käsitles ta neid probleeme pidevalt paljude aastate vältel, tehes seda talle omase süsteemikindluse ja selgusega – nii lektori/õppejõuna kui ka trükisõnas (kokku on ta avaldanud 29 publikatsiooni). Helmi Masingu tegevus moodustab omaette etapi eesti raamatukogunduses.

Õigustatult nimetame Helmi Masingut eesti esimeseks raamatukoguliigituse eriteadlaseks. Esmakordselt saame tänu temale põhjaliku ülevaate raamatukogunduse ühest põhivaldkonnast – liigitamisest, alates selle mõistest, klassifikatsiooni(de) ülesehituse põhimõtetest ja liigitamistöö korraldusest ning lõpetades teavikute üksikasjalike liigitamisreeglite ja süstemaatilise kataloogiga.

Ta on tegelnud peamiselt kahe klassifikatsiooniga – rahvusvahelise kümnendliigitusega (UDK) ja rahvaraamatukogude liigitusega. Tema koostatud rahvaraamatukogude liigitustabelid olid aktiivses praktilises kasutuses peaaegu 50 aastat. Helmi Masingu sulest on ilmunud ka esimene eestikeelne põhjalikum ülevaade märksõnastamise põhimõtetest. Tal on olulisi teeneid kõnealuse valdkonna terminite ja eestikeelse oskussõnavara väljatöötamisel.

Helmi Masingu tee on kulgenud läbi väga muutlike ja raskete aegade. Igas olukorras on tal jätkunud optimismi ja inimlikku soojust, tasakaalukust ning süvenemisvõimet. Olles ise Friedrich Puksoo õpilane, on ta olnud eesti kultuuritraditsioonide kandja ning sellisena unustamatu õpetaja ja juhendaja paljudele raamatukogutöötajatele. Helmi Masingu elutöö on aukartustäratav ja ta isiksus eeskujuandev kui parimate inimlike omaduste kandja. Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu taasasutamisel valiti Helmi Masing ühingu auliikmeks.

**ÕNNITLEME ERÜ LIIKMEID
2000. AASTA JUUBILARE**

90. sünnipäev

ERÜ auliige **Helene Kulpa** 20.05.1910

ERÜ auliige **Helmi Masing** 17.09.1910

85. sünnipäev

ERÜ auliige **Endel Annus** 16.02.1915

ERÜ auliige **Kaja Noodla** 11.01.1915

75. sünnipäev

Virve Kaints 01.01.1925

Laine Pärloja 05.11.1925

Urve Saari 11.09.1925

70. sünnipäev

Juta Külaots 15.04.1930

Leida Talts 06.07.1930

Kiira Vennikas 04.06.1930

Alma Vile 05.05.1930

60. sünnipäev

Anne Ainz 04.11.1940

Maide Ellik 07.11.1940

Kai Jaansen 04.10.1940

Malle Kägu 23.04.1940

Viivi Kallasaru 02.02.1940

Anne Kalvik 04.03.1940

Juta Kaps 15.10.1940

Helju Kõrs 12.04.1940

Mall Moorits 22.06.1940

Elvi Niinep 04.04.1940

Leida Olszak 24.02.1940

Helge Palk 24.02.1940

Silvi Pilvet 27.05.1940

Mare Poll 25.07.1940

Tiiu Pukk 07.06.1940

Renna Rebane 02.03.1940

Signe Ringo 26.10.1940

Tiiu Sims 25.07.1940

Lea Sisas 19.05.1940

Riina Somson 25.04.1940

Maret Vanamb 06.10.1940

50. sünnipäev

Leili Eesmäe 12.03.1950

Maie Elstein 05.04.1950

Ene Karm 29.05.1950

Katrin Kaugver 26.09.1950

Anne Kelnik 26.07.1950

Ester Kerge 17.05.1950

Evi Laarents 19.07.1950

Helje Laas 14.09.1950

Vaike Mändma 14.10.1950

Silvi Metsar 11.04.1950

Sirje Moorus 08.09.1950

Urve Murumets 29.03.1950

Evi Pikas 14.03.1950

Sigrid Prank 13.07.1950

Tiina Rillo 22.08.1950

Helgi Rootslane 05.03.1950

Pille Tropp 29.10.1950

Kiira Tverdova 05.03.1950

Aili Värton 17.02.1950

Alevtina Vetoškina 06.06.1950

Ly Vihtol 22.03.1950

ARVUSTUSI

Rein Ruutsoo

AJALUGU KUI JUTUSTUS

Kaljo-Olev Veskimägi. Kahte kappi on ühhetassa majas tarwis: leiwakappi ja ramatokappi. Eesti raamatukogude ajalugu. Tallinn, 2000. 480 lk. : ill.

Ajalugu saab kirjutada mitmel viisil. Isegi nii, et seda on raske kirjandusest eristada. Kuidas uurija allikaid kasutab, on juba professionaalsuse, aga ka autori isikupära, haridustausta jne. küsimus. Mida rohkem erinevaid ajalugusid, seda parem. Selles mõttes ei saa kunagi öelda, et meil on nüüd olemas mingi ajalugu (Eesti ajalugu, kirjandusajalugu, raamatukogude ajalugu jne.). Nii ei saa ka väita, et Eesti raamatukogude ajalugu on nüüd kirjutatud. Ainus, mida võime kaljukindlalt öelda – Kaljo-Olev Veskimägi on kirjutanud tõsise raamatu, mille kaanel seisab: “Eesti raamatukogude ajalugu” ja selles on tõepoolest väga keskselt juttu Eesti raamatukogude ajaloost.

Uurijana on K. Veskimägi isikupärane kirjamees. Ta on nii raamatukogude kui raamatu ajalooa kava ja innustunult tegelnud. Allakirjutanu ei ole raamatukogunduse ajaloo asjatundja ega raamatuloolane (ehkki on ligi pooltosinat aastat näinud selle kõögipoolt), ja seetõttu on kohatu süveneda mitmetesse üksikasjadesse, mis on ilmselt edasise uurimise ja täpsustamise ülesanne. Pigem näen probleemi raamatu žanrilise koha ja selle üldkultuurilise rolli uurimises. Pean seda oluliseks taassündiva rahvusliku ajaloo arenemise seisukohalt. Viimase ümber käivad vaidlused näivad olevat puudutanud ka Veskimäge. Kahjuks ta ei argumenteerib lähemalt, miks ei tohi ajalugu kaasaja vaimus ümber kirjutada (lk.13–14). Soov ajalugu lõpuks “omamoodi” kirjutada on Veskimäe ja kõigi ajaloolaste tegutsemise peamine motiiv.

K. Veskimäe ajaloolasenaatuurile näib sobivat kirjutamisviisi, mida pidulikumalt nimetatakse *narratiiviks*, lihtsamalt öeldes on see *ajalooline jutustus*. Nagu narratiivis tavaks, kommenteerib autor ennast kui jutustajat, teeb kõrvalpõikeid, viiteid võimalikele teemaarendustele jne. Jutustus areneb rahvalik-soravalt, kui mõned ilmsed libastumised maha arvata, nagu “Pannud lugejale Muide hoiatusest kirbu kõrva taha kutistama...” (lk. 322). Samas on raamat kerge lugemine ja sellest saab kindlasti populaarne lektüür. Aga just selles “jutustavuses” peitub ka raamatu nõrkus. Jutustus hargneb ja kulgeb koos kõrvalpõigete, autorile sümpaatsete ideede ja meelisproblee-

midega, kuni jääb koguni kohapeal tiirlema. Eesti ajaloos on palju uurimata seiku, näiteks Tartu Ülikooli varade tagastamine. Aga “lugu” ei ole ilmselt vältimatult selle raamatu peatükk, pealegi metafooride saatel: “See oli kui kuldvillaku äratoomine, veel keerulisem. Sest mis oli Iasonil ja argonautidel muud kui maohambasõjamehed maha lüüa, lendmadu ise magama meelitada ja kuldvillak Kolchise soos puu otsast maha noppida. Aga meie argonaudid!” (lk. 316). Nii pikka tsitaati poleks vaja esitada, kui see ei iseloomustaks kogu raamatu seletuslikku tehnikat ja kirjutamise metoodikat.

Nii laskutaksegi tihti kõrvalistesse detailidesse, mis raamatukogunduse uurimist suurt edasi ei vii, küll aga on uurijat arhiivileiuna rõõmustanud. Sedalaadi probleeme tunnevad kõik, kes on tegelnud ajalooga. Oma leiud ja mõttekäigud n.ö. suure raamatu kaante vahele seada on tõeline kiusatus Tundub ju, et nendeta jääks monograafia liialt erialaseks. Kuid siiski – monograafia sissejuhatavad peatüki, kus tehakse harrastuslikul tasemel juttu kloostritest/munkadest, esindavad sedalaadi populaarset valgustamist, mille arvelt oleks võinud ruumi kokku hoida hoopis tõsisemate probleemide arutamiseks. Pealegi, kuidas see lausateistlik ja ilmselt saksa-vastane temaatika liitub eesti raamatukogunduse ajalooga? Praegu moes olev kriitilise meelega taandumine baltlaste rolli käsitlemisel tekitab muidugi vastuseisu. See on kohati samavõrd poliitiliselt motiveeritud kui venelaste rolli ülistamine. Siiski – Veskimäe analüüs baltlaste eluteest ja rollist (lk. 20) tundub mulle väga huvitav ja paljulubav. Sedalaadi uurimistöö jätkamine oleks tõsine panus Eesti sotsiaal- ja poliitilise ajalukku. Praegu püüavad aga taolised kõrvalpõiked suuresti korvata üldistustaset, analüüsi, mis asetaks raamatukogunduse loomulikult elik orgaaniliselt Eesti ja Baltikumi poliitilise ning sotsiaalsesse ajalukku.

Nagu öeldud, ajalugu võib tõesti kirjutada mitmel viisil. Kuid narratiiv pole sobiv ega viljakas ajalookirjutusviis, kui seda rakendada institutsioonide (raamatukogude ja raamatuajaloo) puhul. Just ses mõttes ei ulatu Veskimäe monograafia tasandini, kuhu Eesti raamatukogude ajaloo uurimine on jõudnud faktoloogiliselt nõudlike ja probleemiasetuselt täpsete Kyra Roberti, Piret Lotmani ja mõne teise uurimustes. Veskimäe teos, olemata vaimuajalugu või institutsioonijalugu, kõnelemata sotsiaal- või poliitilisest ajaloost, ei kuulu, ei lülitu õieti kuhugi. (Samas on üllatav, kuidas ja kuidas on Veskimägi säilitanud “süütuse” ka marksistlik-leninlikuks nimetatud ajalookäsitluse suhtes.) Narratiivne lähenemisviis lubab jutustuse üsna suvalises kohas katkestada ja siis taas jätkata. Vaadeldagem kasvõi alapealkirju, mille tugev numbriline korrastatus ei kõnele just süsteemist, vaid pigem vastupidisest.

Vaatamata väliselt rangele süsteemsusele kannatab raamat mõningase kaootilisuse all. Nii peab alapeatükk pealkirjaga “Veelkord Kristjan Rauast ja Jakob Muidest” korvama pooleli jäänud “jutustust”, kuid tegelikult tuleb

Muidest juttu hoopis järgmises alapeatükis. Üldse oleks raamatule tulnud kasuks, kui teave eesti raamatukogunduse suurkujude (Friedrich Puksoo, Aleksander Sibul, Gottlieb Ney jt.) kohta oleks lisatud kas eraldi osana või siis käsitletud neid spetsiaalselt väljatõstetuna igas perioodis eraldi.

Monograafia kõige inforikkam ja uudsem/originaalsem on 19. sajandi teist ja 20. sajandi esimest poolt käsitlev osa. Selle perioodi allikmaterjali laad ja ulatus sobib ka kõige paremini narratiivse käsitlusviisiga. Faktirägas-tik, algatajate elulooliste seikade jälgimine, ajaloo rekonstrueerimine üksikjuhtumite kaupa on Veskimäe element. Keerulisemaks ülesandeks on osutunud aga raamatukogunduse sobitamine vahelduvate poliitiliste režiimide ja kultuuripoliitikate konteksti. Siin etendab olulist osa autori poliitiline hoiak, mis nagu kompenseeriks eelmiste aegade ajalookirjutuse võltsivaid ühekülgsusi.

Eesti Vabariigi raamatukogundus Veskimäe esituses osutab, et see periood, mil oli kombeks kõike, mida sel ajal tehti üksnes üles kiita, on õnneks möödas. Tsensuur ja erakondlikud huvid moonutasid nähtavalt Eesti demokraatiat ja seda Veskimägi ka näitab. Kuid tollased juba üsna põhjalikud statistilised ülevaated oleksid lubanud anda siiski ülevaatlikuma pildi raamatukogude arengutendentsidest, raamatuvarade, lugejaskonna muutmise-st jne. Märkab ka poliitika tasandite segiajamist. “Nõukogude ajaloo-kirjandus peab kultuurhariduslikule tööle riikliku aluse panijaks nõukogude võimu, nii see ei ole. Eestis algas see 1917. aasta algupoolel, alustajaks Tallinna volikogu” (lk. 288). Munitsipaalne tasand ja riigi poliitika on ikkagi kaks eri asja.

Ka on ilmne, et näiteks UDK liikide järgi raamatuvarade struktuuri kvantitatiivsel interpreteerimisel peab olema ettevaatlik. Allkirjutanu kogemused filosoofia-alase kirjandusega kinnitavad näiteks, et ilma kvalitatiivse uuringuta on väga keeruline teha kultuuriliselt olulisi järeldusi. Nii näib 30-ndail aastail filosoofilise kirjanduse osatähtsus protsentuaalselt märgatavalt vähenevat (ka 1919. aastaga võrreldes) (lk. 299). Samal ajal muutus oluliselt selle kirjanduse sisu, mida mõtteteaduseks arvati. Nimelt koosnes 1919. aastal eestikeelne filosoofiakirjandus suures osas posimist, kaardipanemist, spiritismi käsitlevatest trükistest. Tõsisemalt arvestatav filosoofia-alane raamat levis eesti keeles ikkagi alles 30-ndail aastail, ja ka Tallinna Avaliku Raamatukogu kataloogid osutavad selle raamatuvarades kaaluka filosoofia-kirjanduse (sh. võõrkeelse) osakaalu kasvule. Viimase innukas lugeja oli muuseas Tammsaare. Üldisemalt aga võimaldanuks tollane statistika juba lähemalt jälgida raamatukogude arengut geograafilises, sotsiaalses, etnilises jne. mõõtmes. Hoopiski on Veskimäel puudu Eesti raamatukogude ajaloo asetamine rahvusvahelisse konteksti – võrdlus aga tõstab iga uurimuse väärtust.

Eesti Vabariiki käsitlevast osast on tublisti nõrgem nõukogude okupatsiooni perioodi käsitus. Autor näib seda aega lausa jälestavat, aga 45 aastat on siiski pikk ja väga erinevaid perioode haarav ajastu. Mõni lihtsustus on lausa lubamatu. “Ei ole mõtet nõukogude aega kuidagi jaotada, näiteks süneteks stalinistlikeks või kuldseteks kuuekümnendateks, sest see võim oli ühtemoodi algusest lõpuni” (lk. 399). EKP kuritegusid eesti kultuuri vastu ei maksa pisendada, kuid ajaloo mõistmise seisukohalt on eri perioodide nägemine äärmiselt oluline. Nähtavasti oleks eesti kultuuri ajalugu ja kogu rahva saatus kujunenud teiseks, kui 1950. aasta VIII pleenumi otsused oleksid püsinud jõus kas aastakümne või koguni perestroikani. Väheanalüütiline positsioon ei võimalda autoril tegelikult uurida, millised muutused nõukogude raamatukogunduses toimusid, ja kui ei toimunud, siis miks raamatukogunduse ajalugu erineb kirjanduse ajaloost. Professionaalse ajalookirjutuse seisukohalt oleks raskesti kujuteldav, et ilukirjanduslik raamat, nagu seda on Viivi Luige “Seitsmes rahukevad” võiks olla ajaloo seletamisel allikaks (lk. 443). On kahtlus, et autor pole selles käsitluses realiseerinud kõiki oma teadmisi ja kogutud faktoloogiat. Ta on ju pool sajandit isiklikult kaasa elanud väga olulistele sündmustele ja võiks kirjutada hoopis põhjalikumalt nii mõnestki seigast.

Veskimäe põhjusega halastamatult kriitiline meel tollaste tegelaste suhtes paistab silma ühe erandiga. “Ta kuulus küll tähtsa ideoloogiasutuse juhina kultuuri vaenavasse süsteemi, kuid jäi teiselt poolt raamatukoguhoidjaks, kes tegi kõik (autori sõrendus) temast oleneva raamatute säästmiseks”, kirjutab ta seoses Helene Johaniga (lk. 430). Nähtavasti on mõttekas vältida must-valgeid skeeme teistegi kultuurijuhtide suhtes, kuid kategooriline kõik, on vähemalt ettevaatamatu. Vastupidise tõestamine pole keerukas.

Raamatu lõpposa – iseseisvusele eelnevate ja edasiste aastate käsitus laguneb autoril üsnagi käest. Tal on õigus – nõukogude statistikat ei saa usaldada, kuid selle usaldatavuse piiride äranäitamine, kultuuripoliitika analüüs jne. oleks ikkagi tänuväärne. Pealegi, arvukad bibliomeetrised ja sotsioloogilised uuringud annavad ka usaldusväärsemat teavet. Väljapoole tsensuuri jäävad avaramad muutused kultuuripoliitikas tema vaatevälja enam ei ulatu.

Nagu juba öeldud, Kaljo-Olev Veskimägi on väga omanäoline ja isikupärane autor. Monograafia toel tõuseb raamatukoguajaloo uurimine kõrgemale raamatukoguainimeste erialastest ülevaadetest, mis jäävad suuresti aruannete kokkuvõtteks. On tänuväärne, et tõsine töömees on võtnud nõuks oma aastakümneid kestnud arhiivitöö kokku seada raamatuks, mis jääb tema elutöök ja raamatukogude ajaloo kirjutamise üheks väga huvitavaks tähiseks. Just sellisena on raamat ise väga informatiivne uurimisobjekt.

Tunnistades autorite vaieldamatut õigust oma nägemisnurgale meenutagem siiski, et eksisteerib ajaloo kirjutamise žanr, mida nimetatakse

akadeemiliseks ajalooks. Viimasel on tunnused, mis muudavad uurimused kasutatavaks ka käsiraamatuna, õpikuna, ja rajanevad selgetel analüütilistel käsitluspiiridel. Lisadena esitatakse statistilisi tabeleid, skeeme jne., mis muudavad teose kergemini kasutatavaks. Tõsi, raamatuid ei pea arvustama mõõdupuuga, *mida nad ei ole*, vaid ikkagi *mis nad on*. Monograafia üks teeneid ongi see, et ta näitab, mida võiksime tulevikus paremini teha.

ERÜ TEGEVUSEST 2000. AASTAL

Krista Talvi

JUHATUSE ARUANNE

Esitatud aastakoosolekul 28. veebruaril 2001

31. detsembril 2000 oli **ERÜ-s 714 liiget**, neist kolmteist auliiget ja kolm välisliiget. Aasta jooksul astus ERÜ-sse 44 inimest. Avalduse alusel astus välja neli, maksu võlgnevuse tõttu arvati ühingust välja 13 liiget. Aastavahetuseks ei olnud 2000. aasta liikmemaksu tasunud 47 liiget.

Eesti Vabariigi 83. aastapäeval pälvisid teiste hulgas kõrge riikliku autasu ka viis ERÜ-sse kuuluvat inimest – Arda-Maria Kirsnel, Elsa Loorits, Peeter Olesk, Evi Rannap ja Anne Valmas.

Juhatus töötas alates 1. 03. 2000 koosseisus: **Krista Talvi** (esinaine), **Sirje Bärg** ja **Katrin Kaugver** (aseesinaised), **Mare Ektermann**, **Sirje Lauring Vaska**, **Ene Loddess**, **Marje Tamre**, **Ester Sõrmus** ja **Kersti Naberi** asendusliikmena **Siiri Haugas**.

Peeti kaheksa koosolekut, milles juhatuse liikmed enamasti ka osalesid. Kahel kokkusaamisel oli põhiliseks arutlusteemaks Kultuuriministeriumis valminud raamatukogude arenduskava projekt aastateks 2000–2001. Juhatus väljasõidust Harjumaale võtsid osa ka töörühmade, toimkondade, sektsioonide juhid ning usaldusisikud.

2000. aastal seadis ERÜ juhatus oma tegevuse eesmärgiks tõsta liikmete aktiivsust ning kuulutas aasta alguses üldkoosolekul välja **piirkondlike ühenduste võistluse**. Taheti ühendada maal hajali elavaid liikmeid ja lubati tegevust ka rahaliselt toetada. Finantsabi taotluse ürituste korraldamiseks esitasid Jõgevamaa ja Põlvamaa piirkondlikud ühendused, Tartumaa Kogu ja Võrumaa Ühendus. Juhatus toetas kõiki soovijaid, kuigi mitte täies mahus. Toimus mitmeid asjalikke ja toredaid ettevõtmisi. Tiiu Pihlakas organiseeris Jõgevamaa ühingulastele ekskursioonid Pärnumaa ja Tartumaa kirjandusloolistesse paikasse ning maakonna rahva- ja kooliraamatukogude laagri, Külli Ots kirjandusliku ürituse Põlvamaal. Ene Ruderit eestvedamisel sai ERÜ Tartumaa Kogus teoks 11 üritust: õppereis-ekskursioon Saaremaale ja Vilsandile, suhtlemispsühholoogiaalne loeng-videotreening “Esinemine ja eneseväljendus”, kaks raamatukogumise ja -annetuse aktsiooni lastekodulastele. Tartumaa Kogu sai ürituste korraldamiseks rahalist abi ka Hansapangalt ja Tartu Kultuurkapitalilt. 8. märtsil moodustati ERÜ Võrumaa Ühendus ja koostati tegevuskava. Matti Russi ja Ere Raagi eestvõtmisel kohtuti Urvastes tähistamaks Marie Heibergi 110. sünniaastapäeva, aprillis toimus

Kasaritsa raamatukogus kevadpühade teemaline õppepäev, oktoobris tähistati aga raamatukoguhoidja päeva jm.

Kahjuks ei piisanud ka lubatud toetusest, et ärgitada tagasihoidlikumaid piirkondlikke ühendusi ühissetevõtmisi korraldama – võistlusel osalesid ikka ühed ja samad ühendused, need, kus tegevus juba niigi aktiivne. Juhatus hindas võrdväärset heaks ERÜ Tartumaa Kogu ja Võrumaa Ühenduse tegevust. Võitja määramisel arvestati, et üksteisest kaugel elavaid liikmeid on raskem koondada. Nii pidaski juhatus 14. veebruaril 2001 toimunud koosolekul parimaks piirkondlikuks ühenduseks Võrumaa Ühendust.

1999. aastal otsustasid **EAR ja ERÜ** asutada **bibliograafia auhinna**, sest bibliograafiad jäid sageli F. Puksoo auhinna žürii poolt tunnustamata. Vastavad kokkuvõtted tegi 2000. aasta veebruaris žürii koosseisus **Anne Valmas** (esimees), **Mari Kalvik**, **Anne Klaassen**, **Rita Hillermaa** ja **Maare Kümnik**. Esimene bibliograafia auhind anti kolmele võrdväärsele tööle 16. veebruaril EAR-is peetud bibliograafiapäeval:

- **Eduard Tubin**: bibliograafia. 1:1928–1944; 2: 1944–1982; 3: 1983–1997; koostaja Valve Jürisson.
- **Juhan Liiv (1864–1913)**: bibliograafia, koostajad Osvald Kivi, Andres Loorand, Ave Pill, Vaike Tosso.
- **Eesti tehnikaartiklid 1936–1940**: bibliograafia, koostajad Riina Prööm, Helje Riives, Anne Talts, Aiki Tibar.

Hindamisele esitati 16 bibliograafiat või nimestikku – kolm soovitusnimestikku, üks näituse kataloog, kümme isiku- ja kaks erialabibliograafiat.

F. Puksoo auhinna žüriile (**Malle Ermel** (esinaine), **Ruth Hiie**, **Rein Saukas**, **Kalju Tammaru**, **Anne Valmas**) oli hindamiseks esitatud kuus 1999. aastal ilmunud tööd. 23. jaanuaril 2000 pälvis **ERÜ ja TÜR-i** iga-aastase auhinna ja numereeritud faksiimile **Endel Valk-Falk** väljaande "Ajastu stiilitunnuste säilitamine konserveerimisel. Gooti, renessanss- ja barokkstiil köitekunstis. Metoodiline kogumik 1" (Tallinn, 1999) ning oma aastatepikkuse viljaka tegevuse eest köitekunsti ajaloo uurimisel ja köiterestauraatorite koolkonna kujundamisel Eestis.

Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu kõige kõrgemale tunnustusele – **aasta-** ja **teenetpreemiale** kandideerisid neli raamatukoguhoidjat: esimesele Ere Raag ja Tiiu Reimo, teisele Marje Aasmets ja Jüri Järs. Arvestades viimaste pikaajalist tulemuslikku tegevust ning head tööd ühingu, otsustas juhatus välja anda kaks **teenetpreemiat**: **Marje Aasmetsale** ja **Jüri Järsile**. **Aastapremia** määrati **Ere Raagile** viljaka erialase tegevuse eest Võrumaal ning ERÜ maaraamatukogude sektsioonis ja rahvaraamatukogude komplekteerimispoliitika töörühmas.

Et arutada raamatukogunduses kerkinud probleeme ja pakkuda ka raamatukoguhoidjatele kaasaraakimisvõimalust, on ERÜ algatatud **kõnekoosolekud** muutunud. aastakoosoleku n.ö. sõsarürituseks. 2000. aastal

kõneldi teemal “**Raamatukogu asend ja roll Eesti ühiskonnas**”. Teiste hulgas esinesid ka Riigikogu liikmed Mart Meri ja Peeter Olesk.

Kuna olen ka **Eesti Raamatu Aasta** Peakomitee asendusliige ja juhatan vahendajate allkomiteed, siis on ERÜ-le lisandunud palju ülesandeid ja kohustusi – osalemine Peakomitee koosolekutel, vahendajate allkomitee eelarve kavandamine ja kaitsmine Peakomitees, ürituste kooskõlastamine, raamatukogudele ERA avamiskutsete väljasaatmine jpm. On hea meel tõdeda, et raamatukogud haarasid raamatuaasta mõttest ning nende ettevõtmised on leidnud hea vastuvõtu nii kodu- kui välismaal.

Ka ERÜ ei jäänud raamatuaastal kõrvalseisjaks. Koostöös EAR-iga korraldati konverents “Eesti trükis III”, kooliraamatukogude sektsioon viis läbi seminari “Õpilane ja raamat” ning vanaraamatu toimikond koos EAR-iga kodulookirjanduse seminari. Kohalikud ERÜ-lased ja Rapla Keskraamatukogu korraldasid raamatukogupäevade avakonverentsi.

20–30. oktoobrini peetud **raamatukogupäevade** juhtmõtteks valiti raamatuaasta auks “**Raamat on eesti rahva uhkus**”. Lisaks kordaläinud avakonverentsile toimus Raplas ka kirjanduse tundmise võistlus, kuhu kutsuti osalema ka teadusraamatukogusid. Ainsana võttis väljakutse vastu TPÜR. Kaheteistkümne võistkonna hulgast tuli esimeseks Tartu Linna Keskraamatukogu naiskond (**Tiina Tarik, Tiina Sulg, Piret Kiivit**), teiseks Jõgevamaa (**Ene Karu, Tiina Kull, Piret Narits**) ning kolmas koht läks jagamisele Viljandimaa (**Heli Raud, Kalli Kahi, Aita Härm**) ja Võrumaa (**Maie Elstein, Külli Ossul, Kaja Tammar**) esindajate vahel. Auhindadeks jagati kohalikke tooted (keraamika, istikud ja trükised).

Ka **võistlusele “Infootsing internetist”** oodati huvilisi nii rahva- kui teadusraamatukogudest. Eelvoorule registreerus 28 osavõtjat 15 raamatukogust, kellest kümme pääses lõppvooru. Võitjaks tuli **Iris Frolov** (EAR), teine ja kolmas koht läksid jagamisele **Mihkel Üti** (TTÜR) ja **Marek Saarmaki** (Eesti Patendiraamatukogu) vahel. Küsimuste koostamise ja võistlusvoorude läbiviimise eest kandis hoolt **Mai Põldaas** (TPÜR). Auhind vastas toimunu iseloomule – parimad said “Võõrsõnastiku” CD-ROM-il.

26. oktoobril korraldati EAR-is **teabepäev “Teadus ja teadusraamatukogud”**, kus jagati raamatukoguhoidjatele teavet teadlaste lugemisvajadustest. Lisaks raamatukogurahvale esinesid TA asepresident akadeemik **Ene Ergma** ja Riigikogu liige professor **Marju Lauristin**. Katseks raamatukogusid ühise mütsi alla saada see üritus jäigi.

Raamatukogupäevade reklaamimiseks kuulutati 2000. a. aastakoosolekul välja “**Võistlus raamatukogupäevade logo kavandile**”. Laekus üheksa tööd, mille hulgast juhatus valis välja **Tiia Eikholmi** (EAR) kavandi ning märkis ära tema teisegi töö. Tähelepanu pälvis ka **Maarika Tangi** (TÜR) võistlustöö. Vaatamata atraktiivsele logole ei kasutatud seda pressis

just sageli. Kuna raamatukogud alustasid juba aprillis hoogsalt raamatuaasta tähistamist, hakkas raamatukogupäevade ajaks hoog pisut raugema.

2001. aasta raamatukogupäevade juhtmõtteks valiti **“Tule raamatukogusse – teadmine on jõud”**. Selle avaüritused toimuvad Tartus.

ERÜ aastakoosolekul tutvustatud ja avalikule arutamisele antud raamatukoguhoidja **eetikakoodeksi** projektile aasta jooksul täiendusi ja parandusi ei laekunud. Täiendusi ei lisandunud ka pärast vastavateemalist arutelu ERÜ, TPÜ, Kultuuriministeeriumi ja Viljandi Kultuurikolledži ühiselt **mõttevahetuselt “Raamatukoguhoidja – 21. sajandi elukutse”** Viljandis. ERÜ juhatus kinnitas raamatukoguhoidja eetikakoodeksi 14. veebruaril 2001. aastal. Eetikakomisjoni moodustamise vajalikkus jäeti aastakoosolekule otsustada

Juba eelmisel aastakoosolekul kõneldi **raamatukogude arengukava** tarvidusest, mille Kultuuriministeerium lubas tellida. Kultuuriministeerium esitas ka augustis projekti “Eesti raamatukogude arenduskava 2000–2002” teadusraamatukogude seminaril Ojaäärsele. Arenduskava projektis sisalduvad mitmed raamatukogude staatust muutvad tähtajalised lahendused olid ootamatud nii raamatukoguhoidjatele kui lugejatele. Nii juhtuski, et veel enne projektile arvamuste esitamise tähtaja lõppu 15. septembril reageeris avalikkus projektile tormiliselt, eelkõige kavatsusele likvideerida Eesti Meditsiiniraamatukogu ja liita Tallinna Keskraamatukoguga Eesti Akadeemiline Raamatukogu. ERÜ juhatus esitas oma seisukoha Kultuuriministeeriumi raamatukogude arenduskava projektile 15. septembriks, milles juhtis tähelepanu puudustele arenduskavas ning protestis raamatukogude likvideerimise ja reorganiseerimise kavadele. Eelnevalt oli juhatus palunud töörühmadel, toimkondadel ja seksioonidel arenduskava projekti arutada ning esitada ka omapoolseid arvamusi, mida laekus üsna palju. Kõik edastati ka Kultuuriministeeriumile. Samal ajal esitas ERÜ juhatus Kultuuriministeeriumile palve kohtumiseks raamatukoguhoidjatega, et saada selgust arengukava projekti koostamise käigust ja esitatud ümberkorralduste vajalikkusest. Kahjuks oli Kultuuriministeerium nõus kohtuma ainult ERÜ juhatusega, mis toimus 18. septembril. Juhatus kordas seisukohta, et arenduskava oleks otstarbekas koostada raamatukogutüüpide kaupa, esitades seejuures oma kandidaadid võimalikesse töörühmadesse. ERÜ esindajat ju arengukava projekti koostamisele ei kutsutud. Igatahes 2000. aasta lõpus puudus ERÜ juhatusel teave arengukava edasise saatuse kohta.

7. detsembril osalesin Kultuuriministeeriumi korraldatud nõupidamisel, kus tehti vahekokkuvõtteid 1998. aastal Riigikogus heakskiidetud dokumendist **“Eesti riigi kultuuripoliitika põhialused”**. ERÜ seisukoha järgi ootavad veel lahendamist mitmed olulised küsimused – esiteks ei toimi raamatukogud veel ühtse infosüsteemina, teiseks puudub Kultuurkapitalis raamatukogude esindaja, kolmandaks pole kindlustatud kooliraamatukogude

põhikogu komplekteerimine, neljandaks peaks riigi poolt teavikute ostmiseks eraldatud raha olema arvestuste järgi vähemalt 60 krooni inimese kohta senise 20 asemel jmt.

ERÜ vahendas 16 Eesti raamatukoguhoidja osalemist Balti raamatukoguhoidjate VI kongressil “**Raamatukogu – uue aastatuhande infovärv**”, mis peeti 5.-6. oktoobrini Vilniuses. Kõik Eesti delegaadid esinesid kongressil ettekandega.

On alanud ettevalmistustöö 25.–26. oktoobrini 2001 toimuvaks Põhja- ja Baltimaade raamatukoguhoidjate III nõupidamiseks “**Raamatukogud teadmistekeskse ühiskonnas**”. Suuremate raamatukogude ja õppeasutuste esindajate osavõtul on toimunud juba kaks korraldustoimkonna koosolekut. Toimkonda kuuluvad **Krista Talvi** (ERÜ), **Gerda Koidla** (TTÜR), **Marje Tamre** (Concordia Rahvusvaheline Ülikool Eestis, raamatukogu), **Sirje Virkus** (TPÜ infoteaduste osakond), **Eda Pihu** (RR) **Linda Kask** (EAR) ja **Reet Olevsoo** (ERÜ). Rahalise toetuse saamiseks on peetud eelläbirääkimisi Põhjamaade Ministrite Nõukogu Infobürooga Tallinnas.

ERÜ külaliseks oli Saksamaa Raamatukoguühingu esindaja **Rolf Manfred Hasse**, kes esines 27. juunil loenguga raamatukogu avalikkussuhetest ja osales kooliraamatukogude sektsiooni suveseminaril Viljandis.

ERÜ juhatuse esinaisena osalesin 18.–22. maini **Venemaa Raamatukoguühingu aastakonverentsil** Tveris ning esitasin kirjaliku ettekande ühingu tegevusest.

Lootuses saada rahalist toetust raamatukoguhoidja sõnaraamatu koostamisele, osales Kalju Tammaru 23.–24. märtsini Varssavis rahvusvahelisel seminaril, mis eelinformatsiooni kohaselt käsitles ka terminoloogiaküsimusi. Selgus, et eesmärgiks oli Euroopa Liidu projekti ettevalmistamine paljumeelsete andmebaaside võrgu loomiseks regionaalsel, rahvuslikul ja rahvusvahelisel tasandil. Informatsioon projekti kohta edastati Raamatukoguvõrgu Konsortsiumile.

ERÜ saatis IFLA-le kirja aastakoosoleku ettepanekuga tähistada rahvusvaheliselt raamatukoguhoidja päeva. IFLA Peakorter tänas huvipakkuva ettepaneku eest, kuid täpsemat vastust ei ole seni andnud.

IFLA aastakoosolekul Jeruusalemmas võtsin osa täitevnõukogu tööst. Liigitamise ja märksõnastamise toimkonna alalises komitees osales liige **Marje Aasmets**, rahvaraamatukogude sektsiooni korrespondentliige on teatavasti **Tiiu Valm**.

Vanaraamatu toimkonna kutsel viibisid 1.–2. juunini Tallinnas vastukülaskäigul soome raamatuteadlased – Jyrki Hakopää, Juha Koivulahti, Päivi Räisänen, Harri Ahonen, Esko M. Laine Helsingi Ülikoolist, Sirkka Havu ja Tuija Laine Helsingi Ülikooli Raamatukogust. Külalistele tutvustati Tallinna Linnaarhiivi, RR-i haruldaste raamatute ja EAR-i *baltica* osakonda

Vaatamata mitmeaastasele eeltööle ei käivitunud rahapuuduse tõttu ka 2000. aastal rahvusvaheline Soome lahe keskkonnakaitse rahvaaktsioon *Gulf of Finland 2000*. Kavas oli tutvustada Soome lahe riikide rahvaraamatukogudes keskkonnaprobleeme ja korraldada vastavaid väljapanekuid.

1999. aasta detsembris jõudis lõpule EBLIDA projekt “**Kesk- ja Ida-Euroopa autoriõiguse kasutajateplatvorm**” (CECUP). 2000. aastal alustati ettevalmistustöid jätkuprojektiks “**Kesk- ja Ida-Euroopa Informatiooni Litsenseerimine**” (*Central and Eastern Europe Licensing Information Platform*, CELIP), mis pidi keskenduma litsentsilepingute üldiste põhimõtete väljatöötamisele, eriti aga autoriõiguse küsimustele elektroonilises keskkonnas. Paraku ametlikult jätkuprojekt 2000. aastal ei käivitunud. Aasta lõpus toimus siiski juhtkomitee koosolek, kus osales ka ERÜ esindajana **Kalju Tammaru**.

Töörühmade, toimkondade, sektsioonide ja juhatuse suuremaid ettevõtmisi on kajastatud ajakirja “Raamatukogu” ERÜ veerus. Juhatuse eelmise aasta aruanne ja kroonika avaldati “ERÜ aastaraamatus 1999”. Septembris toimus emeriitprofessor Evi Rannapi koostatud ERÜ aastaraamatu esitlus. Suur tänu talle ja tublile toimetuskolleegiumile.

ERÜ rolli ja ülesandeid on tulnud pidevalt tutvustada. Juhatuse esinaisena olen ERÜ tegevusest kõnelnud TPÜ infoteaduste eriala tudengitele ning Rahvusraamatukogu uute töötajate päevadel, rahvaraamatukogu- ja teadusraamatukogutöötajate seminaridel.

Elmiseks aastakoosolekuks ajakohastatud ERÜ kodulehekülge ei suudetud täiendada, see takistas ka ühingu infoedastamist. ERÜ büroo loodab, et aasta lõpul ostetud kodulehekülje kujundamise programm *Front Page 2000* abil saame kitsaskohast üle.

Koos lauakalendriga saadetud jõulutervitusega lähetati liikmetele ka lühiankeet ERÜ tegevuse kohta, selgitamaks nende hinnangut.

ERÜ on tänulik kõigile, kes meie tegevust on toetanud. Kultuuriministeeriumilt saime tegevustoetuseks 68 000, ERÜ aastaraamatu väljaandmiseks 15 000, Eks-klubi ekskursiooniks 3000 ja seminari “Raamatukoguhoidja – 21. sajandi elukutse” korraldamiseks 1000 krooni.

ERA Peakomitee toetas raamatukogupäevade aväiritust Raplamaal (3000), kooliraamatukogude teabepäeva “Õpilane ja raamat” (2400), vanaraamatu toimkonna kodulookirjanduse seminari (3600).

Avatud Eesti Fond andis Venemaale sõiduks 1034 krooni.

ERÜ Tartumaa Kogu taotlusel andis Tartu Kultuurkapital nende projektile “Esinemine ja eneseväljendus” 2600 ja Hansapank raamatuannetuskampaaniale 2500 krooni.

ERÜ raamatupidamise paremaks korraldamiseks osteti aastalõpu sooduspakkumiselt raamatupidamisprogramm *Merit Start*.

Sektsioonide, toimkondade, tööruhmade tegevusest

Bibliograafia toimkonna (Janne Andresoo) eestvõtmisel toimus nõupidamine “Millised on otsinguvõimalused ELNET Konsortsiumi kataloogis ESTER” ning käsitleti sisestatava materjali valikut.

Kogude toimkonna **töörühm** tegeles **Aili Normaku** juhtimisel Conspectuse sügavusindikaatoritega. Suvel jagati Ojaäärsel komplekteerimistasandite definitsioonid teadusraamatukogudele.

Koolituse toimkonna (Aivi Sepp) algatusel kaasajastati kutseeksami programmi, valminud projekt edastati Kultuuriministeeriumi koolituse nõukogule maikuus. **Evi Rannapi** juhtimisel koostas tööruhm raamatukoguhoidja eetikakoodeksi. Toimus mõttevahetus “Raamatukoguhoidja – 21.sajandi elukutse”.

Liigitamise ja märksõnastamise toimkonna (Arda-Maria Kirsell, Marje Aasmets) aastatepikkuse tööna ilmusid eestikeelsed UDK liigitustabelid. Kultuuriministeerium korraldas koos ERÜ-ga EAR-is 14. aprillil tabelite esitluse.

Raamatuvarade kaitse tööruhm (Anne Veinberg) alustas tööd raamatukogude varade kaitseks pöördumisega juristi poole. Juristide vastukäivate arvamuste tõttu ei oska tööruhm edasi tegutseda. 2000. aasta ERÜ aastakoosolekul pöörduti kõikide poole palvega, et raamatukoguhoidjad ja ministeeriumi ametnikud leiaksid tee, kuidas hoida ühiskonna vara – raamatukogu vara.

Rahvaraamatukogude automatiseerimise toimkonna juht **Jüri Järs** toetas koostöös Kultuuriministeeriumiga projekti “Eesti rahvaraamatukogude infosüsteemi loomine. Viies etapp”.

Rahvaraamatukogude komplekteerimispoliitika tööruhm (Mare Ektermann) koostati esimene variant soovitustest linna ja maakonnaraamatukogudele kogude kujundamiseks. Külakogude tarbeks koostati 1999. aastal ilmunud trükiste valiknimestik, mis maakonnaraamatukogude kaudu edastati külaraamatukogudele.

Terminoloogiatoimkond (I poolaastal **Kalju Tammaru**) arutas VARIA termineid ja koostas toimkonna töökorralduse põhimõtted.

Vanaraamatu toimkond (Ruth Hiie) korraldas 7.–8. detsembrini maakonnaraamatukogudele ja muuseumidele kodulookirjanduse seminari. Ka on toimkond aktiivselt osalenud ERA ürituste korraldamisel.

Erialaraamatukogude sektsiooni (Vaiko Sepper) esimese tööaasta tegevuskokkuvõtteks nenditi ligi kuuekümne erialaraamatukogu ja info keskuse töötaja koondumist ühtsesse organisatsiooni ning aktiivset osavõttu peetud üritustest.

Kooliraamatukogude sektsioon (Ester Sõrmus) töötas välja kooliraamatukogude töökorralduse alused (kinnitati Haridusministeeriumi määru-

sega 2001. aastal). Koostati õppekava toetava kirjanduse (1993–1999) soovitusnimestik ning viidi läbi uuring kirjanduse leidumusest keskkoolide ja gümnaasiumide raamatukogudes. Kooliraamatukoguhoidjatele viidi läbi teabepäevi ja konverents.

Maaraamatukogude seksioon (Heljo Järvelaid, Sirje Bärg) korraldas koos Võrumaa Keskraamatukoguga seminarlaagri Kiidil.

EKS klubi (Ester Lepik, Elvi Vall) tegutses väga aktiivselt, pea-aegu iga kuu toimus mõni huvipakkuv üritus.

Aruandeaastal nägi juhatuse vaeva kogude ja terminoloogiatoimkonnale uue juhi leidmisega. Inimesi, kes tahaksid ja suudaksid seda tööd ühiskondlikus korras teha, on raske leida. 2001. aasta jaanuarist juhatab terminoloogiatoimkonda **Maris Ringvee**. Kogude toimkonnalegi leiti uuel aastal juht ning kavandati tegevus.

2001. aasta veebruari esimestel päevadel toimus ERÜ aktiivi seminar, millel tõdeti, et **ERÜ missiooniks** on kutseala inimeste liitmine, oma elukutse väärtustamine ning igasugune raamatukogundust toetav tegevus. Ühingu **eesmärgiks** ja **esmasteks ülesanneteks** tuleks jätkuvalt pidada piirkondliku tegevuse arendamist; erialast arendustegevust nii seksioonide, toimkondade, tööühmade kui juhatuse jõul, üldsuse teavitamist, raamatukoguhoidjate autasustamist ja tunnustamist.

KROONIKA

10. jaanuar Erialaraamatukogude sektsiooni eestvedamisel tutvustati Ameerika Infokeskuses firma *SIRS Mandarin, Inc.* tarkvara ja andmebaase
17. jaanuar Terminoloogiatoimkond arutas VARIA terminite seletusi
19. jaanuar Eks-klubi liikmed käisid Tallinna Keskraamatukogu võõrkeelse kirjanduse osakonnas
21. jaanuar F. Puksoo päeval kuulutati välja Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu ja Tartu Ülikooli Raamatukogu Friedrich Puksoo auhind
24. jaanuar ERÜ juhatuse koosolekul kiideti heaks ERÜ aasta- ja teenete-preemia statuudi muudatused, määrati ERÜ 1999 aasta- ja teenetepreemiad, arutati ERÜ 1999 aasta tegevusaruannet ning 2000. aasta tööplaani jm.
2. veebruar Bibliograafia auhinna žürii koosolek EAR-is
9. veebruar ERA vahendajate allkomitee koosolek ERÜ büroos
8. veebruar Krista Talvi tervitas Valga Keskraamatukogu 135. aastapäeval
14. veebruar ERÜ juhatuse koosolekul valmistuti aasta- ja kõnekoosolekuks, kõneldi ERÜ tulevikusuundadest, anti aru ERÜ eelarve täitmisest ja otsustati organiseerida võistlused raamatukogupäevade logo kavandile ning "Parim piirkondlik ühendus 2000"
- Terminoloogiatoimkond arutas VARIA terminineid
- Erialaraamatukogude sektsioon korraldas Eesti Meditsiini-raamatukogus loengu värvi- ja muusikateraapiast
16. veebruar EAR-is toimunud bibliograafipäeval anti esimest korda välja Eesti Akadeemilise Raamatukogu ja Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu bibliograafia auhind. Krista Talvi õnnitles ERÜ auliiget Endel Annust 85. sünnipäeval
- Maaraamatukogude sektsiooni koosolekul Tartus arutati suvelaagri ja väljasõidukoosoleku korraldamist ning teabe-kirjanduse valiknimestiku koostamist

- 17. veebruar Eks-klubi külastas Eesti Lastekirjanduse Teabekeskust ning kuulas dr. Virve Sui loengut liikumise vajalikkusest
- 18. veebruar Koolituse toimkonna koosolekul leiti, et raamatukoguhoidja kutseksami programm vajab kaasajastamist, lahendusena nähti programm põhinemist moodulõppel
- 22. veebruar ERÜ revisjonikomisjon: Rutt Enok (esimees), Ruth Hiie ja Juta Kaps kontrollis ERÜ vara
- 23. veebruar Raamatukogu- ja arhiivimaterjalide säilitamise toimkonna koosolek RR-is. Tegevust otsustati jätkata ELNET Konsortiumi mikrofilmi ja digiteerimise töörühmas
- 29. veebruar Kõnekoosolekul "Raamatukogu asend ja roll Eesti ühiskonnas" kõneldi Eesti raamatukoguvõrgust ja raamatukogude tegevuse seadusandlikest garantiidest

ERÜ aastakoosolekul RR-i konverentsisaalis osales 687 liikmest 285, 167 liiget volitas kolleegi end esindama. Juhatuse esinaine Krista Talvi esitas ERÜ eelmise aasta aruande, Reet Olevsoo finantsaruande ja Rutt Enok revisjonikomisjoni aruande. Katrin Kaugver tutvustas 2000. aasta tegevuskava ning kuulutas välja parima piirkondliku ühenduse ning raamatukogupäevade logo kavandi võistluse. Tehti teatavaks ERÜ 1999 aasta- ja teenetepremia laureaadid.

Häältelugemiskomisjon koosseisus Kersti Kikkas (esimees), Tiiu Illipe, Aive Alamaa, Aivi Kiviloo, Ave Janu, Monika Teder kinnitas, et järgmiseks kaheks aastaks valiti juhatuse esimeheks Krista Talvi (RR) ning liikmeteks Mare Ektermann (Lääne Maakonna Keskraamatukogu), Sirje Bärge (Kose-Uuemõisa raamatukogu), Marje Tamre (Concordia Rahvusvaheline Ülikool Eestis raamatukogu), Ene Loddes (RR), Sirje Lauring Vaska (EAR). Eelmisest valmisperioodist jätkasid Katrin Kaugver (TÜR), Ester Sõrmus (Tallinna Pedagoogilise Seminari raamatukogu) ja Kersti Naber (Eesti Panga raamatukogu), liikmekandidaadiks jäi Siiri Haugas (Pärnu Linna Keskraamatukogu).

Sõnavõtjad rääkisid raamatukogu- ja infotöötaja eetika-koodeksist (Evi Rannap, Mari Meel (Saat), Aira Lepik, Hans Jürman), raamatukoguhoidja päevast (Katrin Gottlob), raamatukogu- ja arhiivimaterjalide säilitusprojektist (Mihkel Reial), UDK tabelite eestikeelsest väljaandest (Arda-Maria Kirsell)

2. märts Erialaraamatukogude sektsiooni liikmed kohtusid Ameerika Infokeskuses USA Välisministeeriumi Põhja- ja Baltimaade infokeskuste koordinaatori Mary Nell Bryantiga
6. märts ERÜ juhatuse uue ja vana koosseisu koosolek RR-i nurgasaalis. Analüüsi aasta- ja kõnekoosolekut, jaotati ülesandeid jm. Juhatuse esinase asetäitjateks valiti Sirje Bärge ja Katrin Kaugver
8. märts Võrumaa Ühendus korraldas Võrumaa Keskraamatukogus mõttevahetuse ERÜ tegevusest. Otsustati osaleda võistlusel “Parim piirkondlik ühendus 2000”
9. märts Erialaraamatukogude sektsiooni 30 liiget tutvusid Tallinna Botaanikaia raamatukoguga ning külastasid kasvuhooneid
14. märts Rahvaraamatukogude komplekteerimispoliitika töörühma koosolekul otsustati koostada soovitusel linna- ja maakonnanraamatukogu kogude kujundamiseks
15. märts Tartumaa Kogu 21 liiget külastasid K. E. von Baeri Muuseumi ning kuulasid geograafidoktorant Erki Tammiksaare loengut “Karl Ernst von Baer – teadlasena ja inimesena”
16. märts UDK eestikeelsete liigitustabelite ilmumise puhul kutsus liigitamise ja märksõnastamise toimikond kõik tõlkijad kokkutulekule EAR-i
20. märts Terminoloogiatoimikond arutas VARIA termineid
23. märts Eks-klubi tutvus Eesti Tervishoiu Muuseumiga
- 23.–24. märts Kalju Tammaru osales projekti *East-West Platform for Information Distribution* ettevalmistaval nõupidamisel Varssavis
1. aprill Võrumaa Ühenduse õppepäev “Kevadpühad on tulekul” Kasaritsa raamatukogus
1. aprill Põlvamaa ja Jõgevamaa piirkondlikult ühendus, Võrumaa Ühendus ning Tartumaa Kogu saatsid ERÜ-le oma kavad ja rahataotlused osalemaks võistlusel “Parim piirkondlik ühendus 2000”
3. aprill Eks-klubi eestseisuse koosolek
4. aprill Maaraamatukogude sektsiooni väljasõidukoosolek Raplas. Moodustati töörühm küla- ja kooliraamatukogude võimaliku ühendamise seotud küsimuste läbiarutamiseks

7. aprill Kooliraamatukogude sektsiooni seminaril “Õpilane ja raamat” RR-is kõneles Krista Talvi raamatukogudest raamatuaastal, Leelo Tungal õpilaste omaloomingust, Reet Krusten tänapäeva lastekirjandusest, Ester Sõrmus raamatuaasta üritustest koolides ning Bärbel Luhari teavitas üldhariduskoolide 5–12 klassi õpilaste hulgas läbiviidud küsitlusest
- Liigitamise ja märksõnastamise toimkonna koosolekul tutvustati väljaande *Extention and Correction to the UDC* kahes viimases köites esitatud UDK täiendusi ja muudatusi
10. aprill Krista Talvi osales Vabaharidusliidu üldkogul
11. aprill Külaraamatukogudele edastati “Kirjanduse valiknimestik 1999. aastal ilmunud trükistest”
12. aprill Kogude toimkonna koosolekul RR-is osalesid Krista Talvi ja Linda Kask. Seoses senise toimkonna juhi Lea Lumi tagasiastumisega arutati edasist tegutsemist
14. aprill ERÜ ja Kultuuriministeerium korraldasid EAR-is eesti-keelsete UDK liigitustabelite esitluse, kuhu olid kutsutud aktiivsemad konsultandid-eksperdid. Kultuuriministeeriumi kantsler Margus Allikmaa tunnustas tõlkimistööd ning andis tänukirja Marje Aasmetsale (EAR), Jüri Järsile (TTÜR), Arda-Maria Kirselle (EAR), Aili Normakule (EAR) ja Maara Ükstile
15. aprill Eks-klubi üldkogu RR-i kuppelsaalis. Aruande 1999. aasta tegevusest esitas Ivi Tingre. Eks-klubi presidendiks valiti Elvi Vall ja eestseisusesse Milvi Raamat, Evi Ratassepp, Ivi Tingre, Aita Karjatse, Edith Altpere, Imbi Kaasik, Tiia Kaev ja Milvi Vaher
17. aprill Terminoloogiatoimkonna koosolekul arutati VARIA ja probleemseid termineid
24. aprill Bibliograafiatoimkonnas arutati INNOPAC-i kasutamiseiga seotud küsimusi
27. aprill Kooliraamatukogude sektsiooni, sihtasutuse “Kool 112” ja “Avita” teabepäev “Kirjastamine, raamatulevi ja reklaam” peeti kirjastuse koolituskeskuses Nabalas
4. mai Erialaraamatukogude sektsiooni 25 liiget tutvusid Tartu erialaraamatukogudega. Küllastati Medinfo keskust, TÜ

- Euroopa Kolledži raamatukogu, Balti Kaitsekolledži raamatukogu ja Kaitseväge Ühendatud Õppeasutuste raamatukogu
5. mai Eks-klubi eestseisuse koosolek ERÜ büroos
8. mai Krista Talvi võttis osa OÜ Teek aastakoosolekust
9. mai Koolituse toimkonna koosolekul arutati raamatukoguhoidja kutseeksami moodulite programme ning kavandati edasist tegevust Kultuuriministeriumi raamatukoguhoidjate koolituse nõukoguga. ERÜ juhatusele otsustati teha ettepanek luua toimkonna juurde kaugkoolituse töörühm
10. mai Tartumaa Kogu tutvus Tampere Majaga ning kuulas soome üliõpilase Heidi Iivari loengut soome-estlase antropoloogiast ja semiootikast
10. mai–15. juuni Tartumaa Kogu korraldas aktsiooni “Raamat lastekodunoortele”. Koguti ligi 400 raamatut ning tänu Hansapanga Tartu kontori annetusele osteti kahekümnele lastekodunoorlele nõuanderaamat “Õige käitumine: näpunäiteid igaks elujuhtumiks”
11. mai ERÜ juhatuse koosolekul arutati kavandatava Tallinna Raamatumaja põhikirja ja kaaluti ERÜ võimalusi selle asutamises osaleda, vaadati läbi piirkondlike ühenduste toetusetaotlused ning otsustati nende suurus, avati raamatukogupäevade logo kavandi võistlusele laekunud tööd ning valiti välja parim, otsustati korraldada juhatuse laiendatud koosseisu väljasõit Harjumaale jm.
- Kooliraamatukogude sektsioon ja Rapla Keskraamatukogu korraldasid kooliraamatukoguhoidjatele väljasõidu Raplamaa kooliraamatukogudesse. Tutvuti Märja gümnaasiumi, Valgu põhikooli, Raikküla põhikooli, Rapla ühisgümnaasiumi ja Rapla Vesiroosi gümnaasiumi raamatukoguga
12. mai Liigitamise ja märksõnastamise toimkonna liikmed tutvusid Ameerika Infokeskusega. Teavet jagas keskuse juhataja ja ERÜ erialaraamatukogude sektsiooni esinaine Vaiko Sepper
15. mai Terminoloogiatoimkonna koosolekul arutati VARIA ja teisi termineid. Kalju Tammaru esitas avalduse, teatades oma tagasiastumisest ERÜ terminoloogiatoimkonna esimehe ja raamatukoguhoidja sõnaraamatu projektijuhi kohalt

16. mai ERA ja ERÜ ühiskonverents “Eesti trükis III” EAR-is
18. mai Vanaraamatu toimkonna õppekäik Eesti Rahvusarhiivi Tallinnas. Riigiarhiivi talitusejuhataja Mare Olde rääkis arhiivi ajaloost ja tänapäeval tehtavast tööst ning Mait Talts tutvustas arhiivi raamatukogu
- 18.–22. mai Krista Talvi osales Venemaa Raamatukoguühingu konverentsil Tveris
19. mai Eks-klubi väljasõit ERA konverentsipäevale Kullamaal
24. mai Tartumaa Kogu külastas Kõrveküla raamatukogu
25. mai Koolituse toimkonna juht ja VKK lektor Aivi Sepp viis läbi maakondliku seminari Valga Keskraamatukogus. VKK infoteaduste kateedri juhataja Ilmar Vaaro tutvustas õppimisvõimalusi VKK-s ning Aivi Sepp kasutatavamaid teenuseid internetis
30. mai ERÜ ja RR-i seminaril “Projekti koostamisest toetuse taotlemiseks” RR-is käsitles Jaan Urvet (Kultuurkapitali rahvakultuuri sihtkapitali liige, Eesti Harrastusteatri Liit) projekti koostamise meetodikat ning andis näpunäiteid eduka raha- taotluse koostamiseks
31. mai Võrumaa Ühenduse usaldusisik Matti Russ tutvustas ühenduse 26-le liikmele tehtut ja tulevikuplaane
- 1.–2. juuni Vanaraamatu toimkonna kutsel viibisid Tallinnas vastukülaskäigul soome raamatuteadlased – Jyrki Hakopää, Juha Koivulahti, Päivi Räisänen, Harri Ahonen, Esko M. Laine Helsingi Ülikoolist ning Sirkka Havu ja Tuija Laine Helsingi Ülikooli Raamatukogust. Külalistele tutvustati Tallinna Linnaarhiivi, RR-i haruldaste raamatute ja EAR-i *baltica* osakonda
2. juuni Erialaraamatukogude sektsioon tutvus Euroopa Liidu ja Euroopa Nõukogu infokeskusega RR-is
6. juuni Eks-klubi eestseisuse koosolekul täpsustati 2000. aasta tegevuskava
12. juuni Koolituse toimkonna ja Kultuuriministeeriumi raamatukoguhoidjate koolituse nõukogu ühiskoosolekul TÜR-is otsustati esitada Kultuuriministeeriumile kinnitamiseks kutseeksami programm. Arutati kaugkoolituse töörühma tegevuskava

12. juuni Terminoloogiatoimkond arutas VARIA terminite seletusi
13. juuni ERÜ juhatuse laiendatud väljasõidukoosolek Harjumaal tutvuti Saue, Tabasalu ja Vasalemma raamatukogude ning Harju Maakonnaraamatukoguga
21. juuni Kogude toimkonna koosolekul osalesid Krista Talvi ja Linda Kask
28. juuni Rolf Manfred Hasse (Niedersachseni Liidumaa Raamatukogu, Saksamaa Raamatukoguühingute esindaja) loeng *Praktische Hilfe für eine erfolgreiche Öffentlichkeitsarbeit von Bibliotheken* RR-i kuppelsaalis oli raamatukogude avalike suhete arendamisest
28. juuni Võrumaa Ühenduse liikmed külastasid Tartu Ülikooli Ajaloo- muuseumis suurnäitust “Eesti Raamat 1525–1944” ja TÜR-i näitust “Raamatusarjad läbi aegade”
- 28.–30. juuni Kooliraamatukogude sektsiooni suveseminar “Kooliraamatu- kogu õppeprotsessi osana” Viljandis. Valmis õppekava toetava kirjanduse soovitusnimestiku algvariant, jätkati aineraamatu koostamise teist etappi, Haridusministeeriumile esitati ettepanekud aineraamatu ja kooliraamatukogude arenduskava koostamiseks
5. juuli Jõgevamaa piirkondliku ühenduse kultuurilooline ekskursioon Pärnumaale
- 20.–22. juuli Tartumaa Kogu korraldas õppereisi Saaremaale ja Vilsandile
- 25.–28. juuli Maaraamatukogude IX suvelaager “Külaraamatukogu täna” Kiidil Võrumaal. Töörühmades arutati kooli- ja rahvaraamatu- kogu ühendamise kaasnemiseid probleeme, väikeraamatukogu saatust haldusreformi käigus jm. Kirjandusest kõnelesid Maire Liivamets, Krista Kumberg ja Tiina Tarik. Juta Jõgi ja Elle Tarik mõtisklesid inimese ja raamatukoguhoidja üle
- 7.–8. august Krista Talvi esines ettekandega “ERÜ ja teadusraamatu- kogud” teadusraamatukogude suveseminaril Ojaäärsel
- 8.–9. august Jõgevamaa piirkondlik ühendus korraldas maakonna rahva- ja kooliraamatukogude laagri Kuremaal. Koos Jõgevamaa Oma- valitsuste Liidu esimehe Toivo Ilvesega kõneldi haldus- reformist ja raamatukogude finantseerimisest
- 12.–20. august Krista Talvi osales IFLA 66. aastakonverentsil Jeruusalemmas

5. september Eks-klubi väljasõit Jõgevamaale
11. september ERÜ juhatuse koosolekul arutati projekti "Eesti raamatukogude arenduskava 2000–2002" kohta esitatud parandusettepanekuid ning kujundati seisukoht Kultuuriministeriumile esitamiseks
- Terminoloogiatoimkonna koosolekul arutati ja kinnitati edasine tööplaan ning parandati VARIA terminite seletusi. Kuna päevakorras oli toimkonnale uue esimehe valimine, osales ka Krista Talvi. Kõik esimehe kandidaadid taandasid ennast
13. september Võrumaa Ühendus tähistas Urvastes Marie Heibergi 110. sünniaastapäeva
14. september ELNET Konsortsiumi initsiatiivil toimus RR-is vanaraamatu toimkonna seminar, kus Euroopa Teadusraamatukogude Konsortsiumi liikmed rääkisid konsortsiumi loomisest, tegevusest ja projektidest, vanaraamatu elektroonilisest kataloogimisest, sellega seonduvatest probleemidest ja vanaraamatu andmebaasidest ning andsid põhjaliku ülevaate oma sellealastest tegevusest. Esinesid konsortsiumi sekretär Lotte Hellinga, tegevdirektor Marian Lefferts, Claudia Fabian Baieri Riigiraamatukogust, Gunilla Jonsson Rootsi Kuninglikust Raamatukogust, konsortsiumi süsteemadministraator Curtis R. Lavery Ameerika Ühendriikidest
- Marje Aasmets rääkis liigitamise ja märksõnastamise toimkonna koosolekul IFLA aasakonverentsist, kus ta osales kui IFLA liigitamise ja märksõnastamise sektsiooni alalise komitee liige
18. september ERÜ juhatuse liikmed ning mõnede töörühmade, toimkondade ja sektsioonide juhid ning usaldusisikud kohtusid Kultuuriministeriumi kunstide osakonna juhataja Reet Mikkeli ja raamatukogunõuniku Meeli Veskusega. Arutati projektis "Eesti raamatukogude arenduskava 2000-2002" esinenud puudusi ja tehti ettepanekuid uue raamatukogude arenduskava koostamiseks. Kohtumisele eelnes ERÜ juhatuse laiendatud koosseisu koosolek
21. september Liigitamise ja märksõnastamise toimkonna liikmed külastasid Eesti Muusikaakadeemia Raamatukogu, kus Anneli Sepp jagas selgitusi

29. september Jõgevamaa piirkondliku ühenduse ekskursioon Tartumaa kultuuriloolistesse paikadesse. Arutati ka ühingu tegevusega seotut ning uueks Jõgevamaa usaldusisikuks valiti Monika Urb Jõgeva Linnaraamatukogust
5. oktoober Eks-klubi ekskursioon Johan Laidoneri muuseumi Viimsi mõisas
- 5.–6. oktoober Kuusteist Eesti raamatukoguhoidjat osales Balti raamatukoguhoidjate VI kongressil “Raamatukogu – uue aastatuhande infovärv” Vilniuses
12. oktoober Eks-klubi külastas EAR-is näitust “Eestikeelne tarberaamat”
16. oktoober Terminoloogiatoimikond arutas projekti “Terminoloogiatoimikonna tegevuse põhimõtted” ning parandas VARIA terminite seletusi
19. oktoober Krista Talvi osales RR-is nõupidamisel "Lastele pakutava raamatukoguteenuse hetkeolukord ja perspektiivid Tallinna raamatukoguvõrgus"
- 20.–30. oktoober Raamatukogupäevad “Raamat on eesti rahva uhkus”
20. oktoober Raamatukogupäevade avakonverents “Raamat on eesti rahva uhkus” Rapla Linnavalitsuse saalis ning kirjanduse tundmise võistlus Rapla Keskraamatukogus
25. oktoober Erialaraamatukogude sektsiooni komplekteerimise teabepäeval EAR-is rääkis Reet Oruste komplekteerimismooduli rakendamisest raamatukogusüsteemis INNOPAC, Marika Meltsas tutvustas erinevaid *online* andmebaase ja Rene Tendermann käsitles raamatute tellimist väliskirjastustelt
26. oktoober Teabepäeval “Teadus ja teadusraamatukogud” EAR-is esinesid teadusraamatukogude juhid, TA asepresident, Eesti Teadusfondi nõukogu esimees akadeemik Ene Ergma ja Riigikogu liige professor Marju Lauristin
27. oktoober Võrumaa Ühendus tähistas raamatukoguhoidja päeva ning korraldas vestlusringi teemal “Ühenduses peitub jõud”
30. oktoober Võistluse “Infootsing internetist” lõppvoor TPÜ-s
1. november Krista Talvi osales RR-is jätkunõupidamisel "Lastele pakutava raamatukoguteenuse hetkeolukord ja perspektiivid Tallinna raamatukoguvõrgus" ja esitas ERÜ ettepanekud

Võrumaa Ühendus korraldas koos Võrumaa Südamesõprade Seltsiga Võrumaa Keskraamatukogus õppepäeva. Loenguga värvi- ja luuleteraapiast esines EMR-i direktor Milvi Tedremaa

3. november Põhja-ja Baltimaade raamatukoguhoidjate III nõupidamise toimkonna koosolekul ERÜ büroos osalesid Krista Talvi (ERÜ), Gerda Koidla (TTÜR), Marje Tamre (Concordia Rahvusvaheline Ülikool Eestis, raamatukogu), Eda Pihu (RR) Linda Kask (EAR) ja Reet Olevsoo (ERÜ)
8. november Põhja-ja Baltimaade raamatukoguhoidjate III nõupidamise toimkonna koosolek ERÜ büroos, kus lisaks eelnimetatutele osales TPÜ esindajana Anne Samp. Otsustati nõupidamise aeg, teema, esialgne kava jm.
9. november ERÜ juhatuse koosolekul osales Kultuuriministeeriumi raamatukogunõunik Meeli Veskus, kes informeeris juhatust raamatukogude arengukava projekti avalikust konkursist. Otsustati toetada Eesti Lastekirjanduse Teabekeskuse algatatud projekti “Lugemine lubatud” ning arutati EMR-i kirja kutse-eeetika komisjonile
- Eks-klubi külastas EAR-is raamatunäitust
10. november Kooliraamatukogude sektsiooni teabepäev “Kooliraamatukogu kui õpikeskus” Öismäe humanitaargümnaasiumis. Ester Sõrmus ja Bärbel Luhari tutvustasid sektsiooni poolt läbiviidud uurimust kooliraamatukogude varustamisest õppekava toetava kirjandusega ning kooliraamatukogude töökorralduse aluseid, Lembi Plukk kooli infokeskust, Georg Aher kõneles tänasest Eesti hariduselust ja perspektiividest ning Vaike Kurel tutvustas sektsiooni 2001. aasta tööplaani
15. november VKK, TPÜ, Kultuuriministeeriumi raamatukoguhoidjate koolituse nõukogu ja ERÜ koolituse toimkonna ühine mõttevahetus “Raamatukoguhoidja – 21. sajandi elukutse” Viljandi Kultuurikolledžis. Ilmar Vaaro arutles VKK uue õppekava suundumuste üle, Sirje Virkus tutvustas kaasaegseid arvuti-võrkudel põhinevaid õpimudeleid, Aira Lepik lähenes temale turunduse aspektist, Tiina Kuusik rääkis personalitööst TÜR-is, Katrin Niklus raamatukogutöötaja täienduskoolitusest Raplamaal, Krista Talvi staažikate raamatukoguharidusega töötajate koolitusvajadusest, emeriitprofessor Evi Rannap raamatukogu- ja infotöötaja kutseeetika koodeksist, ühtlasi

- tegi ettepaneku moodustada ERÜ juurde kutse-eeetika komisjon
- Tartumaa Kogu korraldas Tartu Linna Keskraamatukogus vestlusringi “Muutused ja perspektiivid raamatukogus”
16. november Liigitamise ja märksõnastamise toimkonna õppekäik Eesti Kunstiakadeemia Raamatukogusse, mida tutvustas direktor Elvira Mutk
- 17.–18. november
Projekti CELIP juhtgrupi esimene koosolek Riias – ERÜ-d esindas Kalju Tammaru
20. november Krista Talvi osales terminoloogiatoimkonna koosolekul ning esitas ettepanekud toimkonna 2001. aasta tööplaani, parandati VARIA terminite seletusi
29. november Rahvaraamatukogude komplekteerimispoliitika töörühma koosolek. Arutati 2001. aasta tööplaani ja projekti “Soovitusi kogude kujundamiseks linna- ja maakonnaraamatukogule” esimest varianti
7. detsember Krista Talvi osales Kultuuriministeeriumi ümarlauas, kus tehti vahekokkuvõte “Eesti kultuuripoliitika põhialustest”
7. detsember Maaraamatukogude sektsiooni koosolekul Tartus tehti kokkuvõtte kooli- ja külaraamatukodude töötajate ankeetküsitlusest, arutati avaliku teabe seadusest tulenevaid kohustusi jm. 1992. aastast alates sektsiooni juhtinud Heljo Järvelaidi asemele valiti Sirje Bärge
- 7.-8. detsember
Vanaraamatu toimikond korraldas koostöös Eesti Akadeemilise Raamatukoguga EAR-is maakonnaraamatukogude ja muuseumitöötajatele mõeldud kodulookirjanduse seminari. Seminari ajal eksponeeris *baltica* osakond kodu- ja kohaloolisi teatmeteoseid
8. detsember Erialaraamatukogude sektsiooni jõulupidu Kolu kõrtsis Rocca-al-Mare Vabaõhumuuseumis
9. detsember Eks-klubi jõulupidu EAR-is
11. detsember Terminoloogiatoimkonna koosolekul täpsustati ja parandati toimkonna tööpõhimõtteid, arutati 2001. aasta tegevusplaani ja parandati VARIA terminite seletusi

12.–13. detsember

Tartumaa Kogu eestvõtmisel toimus Tartu Linna Keskraamatukogus suhtlemispsühholoogia loeng “Esinemine ja eneseväljendus” koos videotreeninguga. Psühholoog Signe Vesso käsitles klienditeenindust, läbirääkimiste pidamist, esinemist ja meeskonnatööd

14. detsember Krista Talvi tutvustas Võrumaa Ühenduse liikmetele ERÜ tegevust, ajalugu ja tulevikuplaane

18. detsember ERÜ juhatuse koosolekul arutati aastakoosoleku läbiviimist. Arutluskoosolek “ERÜ roll ja ülesanded” otsustati läbi viia 1.–2. veebruarini 2001 Roosta puhkekülas ning kõnekoosolek “Kas Eesti raamatukogusüsteem vajab reformimist?” pidada 28. veebruaril 2001 aastal. Auliikmetele otsustati anda jõulutoetust ning TÜR-ile tehti ettepanek seoses F. Puksoo auhinnaga

27. detsember Tartumaa Kogu kutsus lastekodunoored Tartu Linna Keskraamatukogusse ja kinkis neile aktsiooni “Raamatuga uude aastasse” käigus kogutud raamatud ja ajakirjad

ERÜ TRÜKISÕNAS

1. **Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu** aastaraamat 1999 / [toimetus: Evi Rannap (koostaja ja üldtoimetaja)... jt.]. - Tallinn, 2000. - 161 lk. - (Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu aastaraamat ; 11). - Artiklite kokkuvõtted inglise keeles. - Bibliograafia artiklite lõpus.
2. **EKS-klubi** Jõgevamaal : [sõnum]. (2000). *Raamatukogu*, nr. 5, lk. 30.
3. [**EKS-klubi** jõulupidu : sõnum]. (2000). *Raamatukogu*, nr. 1, lk. 30.
4. **Enok, Rutt.** (2000). Arvamus : [ERÜ kõnekoosolekust "Raamatukogu asend ja roll Eesti ühiskonnas"]. *Raamatukogu*, nr. 2, lk. 40.
5. **Erialaraamatukogude** sektsioon : [sõnum]. (2000). *Raamatukogu*, nr. 1, lk. 30 ; nr. 3, lk. 40.
6. **Ermel, Malle.** (2000). Mida võtame kaasa uude aastatuhandesse? : [Fr. Puksoo 110. sünniaastapäeva tähistati TÜRis ettekandepäevaga, Puksoo auhind anti Endel Valk-Falkile "Ajastu stiilitunnuste säilitamine konserveerimisel. Gooti, renessanss- ja barokkstiil köitekunstis. Metoodiline kogumik. I. Tallinn, 1999" eest]. *Raamatukogu*, nr. 3, lk. 30-32.
7. **ERÜ** aasta- ja teenetepreemiad : [teenetepreemia said Marje Aasmets ja Jüri Järs ning aastapreemia Ere Raag]. (2000). *Raamatukogu*, nr. 2, lk. 37.
8. **ERÜ** aastakoosolek. (2000). *Raamatukogu*, nr. 2, lk. 38.
9. **ERÜ** juhatus : [sõnum]. (2000). *Raamatukogu*, nr. 5, lk. 30.
10. [**ERÜ** juhatuse koosolekutest : sõnum]. (2000) *Raamatukogu*, nr. 1, lk. 29.
11. [**ERÜ** juhatuses arutati piirkondlike ühenduste võistluse ning raamatukogupäevade logo kavandite võistluse tulemusi : sõnum]. (2000). *Raamatukogu*, nr. 3, lk. 38.
12. **ERÜ** Tartumaa kogu Saaremaal : [sõnum]. (2000). *Raamatukogu*, nr. 5, lk. 30.

13. **Haaviste, Ly.** (2000). Raamatukoguhoidjad Võrumaal : [ERÜ maaraamatukogude seminarlaager Võrumaal]. *Valgamaalane*, 8. aug., lk. 5.
14. **Hiie, Ruth.** (2000). Vanaraamatu toimkond : [sõnum]. *Raamatukogu*, nr. 5, lk. 30-31.
15. **Järvelaid, Heljo.** (2000). Maaraamatukogude sektsioon. *Raamatukogu*, nr. 3, lk. 39.
16. **Kilvet, Krista.** (2000). Kus on Tallinna esindusraamatupood? : [moodustamisel on sihtasutus, kuhu kuulub ERÜ]. *Pealinn*, 7. märts, lk. 2.
17. **Kivi, Liis.** (2000). Aastapreemia laureaat Võrust : [ERÜ aastapreemia sai Ere Raag Võrumaa Keskraamatukogust : sõnum]. *Võrumaa Teataja*, 9. märts, lk. 5.
18. **Kurel, Vaike.** (2000). Kooliraamatukogude sektsioon. *Raamatukogu*, nr. 3, lk. 38.
19. [Kutse-eeetika töörühma koosolekust : sõnum]. (2000). *Raamatukogu*, nr. 1, lk. 29.
20. **Käosaar, Vaike.** (2000). Raamatukoguhoidjad käisid aastakoosolekul : [ERÜ kõnekoosolekust RR-is]. *Vooremaa*, 9. märts, lk. 4.
21. **Künnik, Maare.** (2000). Bibliograafid vaekausil : [bibliograafia auhind avalikustati EAR-i bibliograafiapäeval seoses Endel Annuse 85. sünnipäevaga]. *Raamatukogu*, nr. 2, lk. 40-42.
22. **Lauring Vaska, Sirje.** (2000). Friedrich Puksoo autasu Endel Valk-Falgule. *Sirp*, 4. veebr., lk. 5.
23. **Liivamets, Maire.** (2000) Ilus oled, ilus oled raamatukogu : [ERÜ kõnekoosolekust "Raamatukogu asend ja roll Eesti ühiskonnas" RR-is], *Raamatukogu*, nr. 2, lk. 38-39.
24. **Liivamets, Maire.** (2000). Ilus oled, Võrumaa : [maaraamatukogude seminar-laager]. *Raamatukogu*, nr. 4, lk. 36.
25. **Luhari, Bärbel ; Sõrmus, Ester.** (2000). [Suveseminar "Kooliraamatukogu õppeprotsessi osana" : sõnum]. *Raamatukogu*, nr. 4, lk. 33-34.

26. **Mändmaa, Vaike.** (2000) [Kooliraamatukogude sektsiooni teabepäeval saadi ülevaade ilmuvast koolikirjandusest : sõnum]. *Raamatukogu*, nr. 4, lk. 34.
27. **Märka kolleegi!** : [oodatakse ettepanekuid Friedrich Puksoo auhinnale ja ERÜ aasta- ja teenetepreemia kandidaatidele]. (2000). *Raamatukogu*, nr. 6, lk. 27.
28. **Puksoo** auhind Endel Valk-Falgule : [auhinda annavad välja ERÜ ja TÜR]. (2000). *Universitas Tartuensis*, 28. jaan., lk. 2.
29. **Põldaas, Mai.** (2000). Võistlus "Infootsing Internetis". *Raamatukogu*, nr. 6, lk. 27.
30. **Raamat** lastekodunoortele : [ERÜ Tartumaa Kogu aktsiooni käigus kogutud raamatud antakse üle Tartu lastekodudele]. (2000). *Postimees : Tartu*, 15. juuni, lk. 6.
31. **Raamatuga** uude aastasse : [ERÜ Tartumaa Kogu annetab lastekodu lastele raamatuid]. (2000). *Postimees : Tartu*, 22. det., lk. 6.
32. [**Raamatukogu-** ja arhiivimaterjalide säilitamise toimkonna trükise "Säilitusjuht raamatukogudele ja arhiividele" esitlus : sõnum]. (2000). *Raamatukogu*, nr. 1, lk. 30.
33. **Raamatukoguhoidja** päev : [üleskutse hakata tähistama eriala kutsepäeva]. (2000). *Raamatukogu* nr. 1, lk. 31. Allk.: ERÜ juhatus.
34. **Raatma, Irma.** (2000). [Kooliraamatukogud vaevlevad uudiskirjanduse- ja ruumipuuduses, külastati Raplamaa kooliraamatukogusid : sõnum]. *Raamatukogu*, nr. 4, lk. 34-35.
35. **Rahvaraamatukogude** komplekteerimise töörühm. (2000) *Raamatukogu*, nr. 1, lk. 29. Allk.: ERÜ büroo.
36. **Riet, Ene.** (2000) [Esitleti UDK liigitustabeleid : sõnum]. *Raamatukogu*, nr. 3, lk. 40.
37. **Ruder, Ene.** (2000). Raamatud lastekodunoortele : [ERÜ Tartumaa Kogu kutsub üles koguma lastekodust pärit noortele raamatuid]. *Postimees : Tartu*, 15. mai, lk. 6.
38. **Selguvad** kõige paremad raamatukoguhoidjad : [kõnekoosolekust RR-is : sõnum]. (2000). *Postimees*, 29. veebr., lk. 23.

39. **Sepp, Aivi.** (2000). Koolituse toimkond. *Raamatukogu*, nr. 1, lk. 29-30 ; nr. 3, lk. 40.
40. **Sepper, Vaiko.** (2000). Erialaraamatukogude sektsioon : [komplekteerimisalane teabepäev EAR-is : sõnum]. *Raamatukogu*, nr. 6, lk. 27.
41. **Tartu Kultuurkapitali** II poolaasta stipendiumid : [ka ERÜ Tartumaa Kogule]. (2000) *Postimees : Tartu*, 16. nov., lk. 7.
42. [**Valmis** kogumik "Raamatukogu- ja infotöötaja kutse-eesitika" : sõnum]. (2000). *Raamatukogu*, nr. 1, lk. 30.
43. **Valper, Liina.** Raamatukoguhoidjad väisavad Võrumaad : [ERÜ seminarlaager "Külaraamatukogu täna", korraldajaks Võrumaa Keskraamatukogu]. (2000). *Võrumaa Teataja*, 27. juuli, lk. 1.

ELNET KONSORTSIUM

Asko Tamme

EESTI RAAMATUKOGUVÕRGU KONSORTSIUM 2000

Ühine infosüsteem, mida siiani tootenimega INNOPAC kutsuti, sai aastal 2000 päris oma nime. Konsortsiumi juhatus kinnitas teisel katsel nime ESTER, mis on muidugi üks ilus piiblinimi, aga lisaks tähelühend, mis tekib ka USMARC formaadis eesti keelt (EST) ja Eestit (ER) tähistavate lühendite liitmisel. Loodame, et nimi võetakse omaks.

Sisulisest küljest on kõige olulisem Konsortsiumis osalevate raamatukogude ringi laienemine: lisaks üheksale teadusraamatukogule sõlmisid ESTER-i kasutamise lepingu ja tellisid vajaliku tarkvara Tallinna ja Tartu keskraamatukogud. Rahvaraamatukogud toovad ühisesse süsteemi uusi kogemusi ja seavad uusi ülesandeid. Kasutajate hulk ju kasvab märgatavalt, tulevad uued nõudmised, teenindusstandardid. Väheoluline pole ka see, et raamatukogud on mitu aastat olnud *Kirjasto* 3000 kasutajad. Olemasolevate andmebaaside konverteerimise ja süsteemi tegeliku rakendamisega igapäevatöös loodame hakkama saada 2001. a. esimesel poolel. Et lisanduva koormusega toime tulla, ostis Konsortsium 2000. aasta lõpul riigieelarvest eraldatud raha eest uue Tallinna keskserveri, mis oma tehnilistelt parameetritelt peaks võimaldama vajadusel ka kahe andmebaasi ühendamist.

Juba varem liitunud raamatukogudest asusid intensiivselt andmeid sisestama Eesti Muusikaakadeemia ja Kunstiakadeemia raamatukogu, laenutusega alustasid Eesti Akadeemiline Raamatukogu ja Tallinna Pedagoogikaülikooli Raamatukogu.

Lisaks osalevate raamatukogude lisandumisele ja uutele tööprotsessidele, mis n.ö. masinasse suunatakse, on oluline tegevuse näitaja ka andmebaasi kasv. Kahe andmebaasi summaarsed andmed 2000. aasta alguses ja lõpus:

	01.01.00	01.01.01
Bibliograafiakirjed	500 700	730 000
Tellimused	10 200	26 300
Periodika tellimused	5 700	7 400
Normkirjed	23 415	53 100
Eksemplarikirjed	1 115 000	1 801 300
Lugejakirjed	167 000	179 400

Aastane juurdekasv seega ligikaudu 230 000 bibliograafiakirjet ja 700 000 eksemplarikirjet. Ka muude kirjetüüpide kasv näitab süsteemi tegelikku intensiivset kasutust. Need arvud näitavad, et keskmiselt sisestati päevas üle tuhande bibliograafiakirje ja liideti üle 34 000 (!) eksemplarikirje.

Juurdekasv tuleneb aga suures osas rahvustrükise retrospektiivse konverteerimise projektidest. Rahvusraamatukogus toimub kolme suurema alamprojekti juhtimine: nõukogudeaegne raamat, nõukogudeaegne perioodika ja Esimese ja Teise maailmasõja vahelise perioodi raamat. Need on käsitsi trükikataloogist või *de visu* kataloogitavad matejalid. Oma olulise panuse varasema rahvusbibliograafia failide masinkonverteerimiseks ESTER-isse on andnud Eesti Akadeemiline Raamatukogu. 2000 aasta lõpuks oli andmebaasidesse retroprojektide käigus sisestatud üle 100 000 bibliograafiakirje, ligikaudu pool miljonit eksemplarikirjet ja 12 000 perioodika aastakäiku. Nõukogudeaegse materjali sisestamise loodame lõpetada hiljemalt 2001. aasta sügiseks, varasemaga läheb veel aega.

Andmebaaside jõudmine suurusjärku, nagu me neid kujutlesime kogu projekti 1994–1995 kavandades, on esile toonud ka hulga, põhiliselt kvaliteediga seotud probleeme.

Lisaks ESTER-ile on Eesti Raamatukoguvõrgu Konsortium tegelnud elektrooniliste ressursside ühiskomplekteerimise koostööprojektiga. Aastal 2000 telliti kogu Eestile ühiselt EBSCO *online* ajakirjad. See projekt, tõi küll, on toiminud Konsortiumist sõltumatult, Avatud Ühiskonna Instituudi finantstoetusel ja Tartu Ülikooli Raamatukogu töötajate initsiatiivil. Lisaks esitati Haridusministeeriumile ja Kultuuriministeeriumile 2001. aastaks ühine *online* ajakirjade ja andmebaaside tellimus kogumahus 8,5 mln. krooni. Antud ülevaate kirjutamise ajaks on teada, et raamatukogude eelarvetest sõltumatut ühisraha 2001 aastaks ei eraldatud.

Kõige rohkem on praeguse alafinantseerituse tõttu kannatanud digiteerimisprojektid. Kuid raamatukogud on teinud siiski üksikuid katsetusi – Avatud Ühiskonna Instituudi toetatud mikrofilmide digiteerimise projekti käigus moodustati aastal 2000 raamatukogude ja arhiivide ühine töörühm, kes on ka aktiivselt koos käinud. Kahjuks pole lähteülesande selgitusest kaugemale jõutud. On ilmne, et see kõrge avalikkusväärtusega ja mitmes suhtes atraktiivne projekt ei lahenda ei arhiivide ega raamatukogude esmaseid vajadusi. Selle tulemusel tõusevad aruteludel esiplaanile hoopis asutuste erisoovid ja -vajadused, erinevad arusaamad projekti eesmärkidest ja läbiviimise viisidest. Siiski oleme kindlad, et 2001. aasta jooksul jõuame selgepiiriliste, vähemalt tehnilisi lahendusi selgitavate katsetusteni.

Aasta 2000 ei olnud Eesti teadusraamatukogudele rahulik, suuremate probleemideta aasta. Eesti Raamatukoguvõrgu Konsortium on aga aastate jooksul oma ühisprojektidega kogunud pagasi, mis lubab väita, et oma koht on leitud ja edasimineku on kulgenud stabiilselt.

SEADUSED JA JUHENDDOKUMENDID

EESTI RAAMATUKOGUHOIDJA JA INFOTÖÖTAJA EETIKAKOODEKS

- Me vastutame ühiskonna ees kogude kujundamise, säilitamise ja kättesaadavaks tegemise eest, sest selle kaudu tagame teabenõudluse täitmise ning kindlustame kultuuripärandi säilimise tulevastele põlvkondadele.
- Me avame kõikidele teabevajajatele hästikorrastatud raamatuvarade, inforessursside ja teenustega juurdepääsu globaalsele informatsioonile. Eesti rahvuslikku teabevaramut rajades osaleme ühtlasi rahvusvahelises infovahetuses.
- Me osutame lugejatele, olenemata nende rahvusest, rassist, vanusest, usulistest tõekspidamistest ja sotsiaalsest seisundist, võimalikku parimat ja erapooletut teenindust.
- Me tunnustame üksikisikute ja sotsiaalsete gruppide õigust informatsiooni privaatsusele ning intellektuaalse omandi kaitsele. Me järgime oma erialases töös seadusandlust, kokkuleppeid ja standardeid ning täidame vastavaid nõudeid.
- Me pöörame tähelepanu heale läbisaamisele ametikaaslastega ja püüame hoiduda kõigest, mis võiks rikkuda kollegiaalseid suhteid.
- Me armastame oma tööd ja hoiame kõrgel ametiaul. Me täiendame ja arendame pidevalt oma teadmisi ja oskusi ning järgime ametiala parimaid traditsioone. Andes oma isikliku panuse eriala arengusse, kannab iga raamatukoguhoidja-infotöötaja vastutust meie elukutse tuleviku ees. Meie erialane asjatundlikkus tagab ühiskonna usalduse ja austuse nii raamatukogu kui meie elukutse vastu.
- Me suhted teiste elukutsete esindajatega põhinevad vastastikusel lugupidamisel ning koostöövalmidusel.

Heaks kiidetud ERÜ juhatuse koosolekul 14. veebruaril 2001. a.

SUMMARIES

Hando Runnel

THE ESTONIAN BOOK YEAR 2000 AND LIBRARIES

The article compares the Estonian Book Year 2000/2001 with the Estonian Book Year 1935. The programme and performance of the latter was significantly arranged and executed. As the conditions of public and school libraries at the present time are poor in some communities, their problems were highlighted during the Book Year 2000.

To explain strivings of Estonian society to increase awareness of book culture during a comparatively short period of our own culture, writings by one of the more systematic Estonian public educators Ado Grenzstein from the 1884 newspaper *Olevik* (The Present Time) have been cited. The conclusion is – our strivings, as related to the book, are long-standing and stable.

Maie Kalda, Maire Liivamets

A DECADE OF THE LITERATURE WORTH REMEMBERING

The prose literature of the 1990s, primarily serious works is the subject of discussion. As at times it is difficult for librarians to understand the post-modernist literary world and the criteria for evaluating younger Estonian literature, the acquisition problems arise, especially in smaller libraries. At the end of the 1990s, there was a situation in Estonian literary criticism when the names not usually read by average people appeared in the world of literature. However, it did not mean that there was no place for this kind of literature on our cultural scene.

Among the names of the so-called young classics are Tõnu Õnnepalu (born 1962) (pen name Emil Tode), Peeter Sauter and Jüri Ehlvest. The works by all three authors have caused conflicts of understanding of their works among ordinary readers. In the case of Õnnepalu it is because he concentrates on the analysis of the East-European way of thinking in his novels *Piiririik* (A Border State) (1993), *Hind* (The Price) (1995) and *Printsess* (The Princess) (1997); and it is a very sensible subject for the

Estonian reader. Önnepalu is the one who is considered to be a describer of the Estonian-European inferiority complex.

The key words of Sauter's works (the collections *Luus* (the Loser) and *Kogu moos* (That's All)) are obscenity and humanism, the author shocks the reader by the wording of pure existence.

The elite Ehlvest uses in his works (the novel collection *Krutsiaania*, for instance) ancient wisdom beginning with the Talmudic times. The texts by Ehlvest are sophisticated and not easy to understand; however, his wording and style deserve attention. In any case, the writer analyses the past – the occupation period; in this meaning his creative works resonate with the past more than the works written by 20-year-old authors whose texts contain much more criticism on society.

The literary creation of Ervin Öunapuu, a representative of the middle generation, is also considered complex. Its subject matter is very gloomy and merciless, especially the collection of novels *Eesti gootika* (The Estonian Gothic) (1999), *Väike palveraamat* (A Small Prayer Book) (2000) and *Surmaminejad lasevad tervitada* (Those Going to Commit a Suicide Send Their Greetings) (2000).

Andrus Kivirähk, who is now acknowledged and highly esteemed by people, ridicules our imaginary pictures from our own history. He ridicules average habits and ideals that are not worth idealising. Nevertheless, the author is not angry, he would rather smile at his people. His publications include *Ivan Orava mälestused ehk Minevik kui helesinised mäed* (Memories of Ivan Orav, or the Past as Light Blue Mountains) (1995), *Liblikas* (The Butterfly) (1999), *Rehepapp* (The Supervisor and Heater of the Barn) (2000).

The young authors Hiram and Kerttu Rakke have introduced new themes into Estonian literature: drugs, hard work of modelling, homosexuality. The latter topic has been covered by Önnepalu as well.

The younger generation is also characterised by the use of the filthy language. The works by Kaur Kender, the producer of successful and mass-market literature, are very popular, though from the artistic point of view they are not highly esteemed. His novels *Iseseisvuspäev* (The Independence Day), *Juppiejumal* and *Ebanormaalne* (The Abnormal) touch upon, so to say, modern themes of our society. Still, it will take decades to determine the place of Kender on the Estonian literary landscape.

The polemic works of Toomas Vint, the unconditional opponent of post-modernism, are also discussed in the article.

As the generation of literary critics of Estonian literature has also changed, it is obvious that the interpretation of literature takes into account the contemporary literary trends, and has, at the same time, become more intellectual.

**IN LIBERATION:
ESTONIAN POETRY OF THE 1990s**

A decade in poetry is an arbitrarily determined period indeed. Estonian poetry, however, has ‘vibrated’ together with the changing political and economic situation throughout the 1990s, thus yielding a relatively well-observable dynamic pattern. In the beginning of the 1990s, the critics agreed that Estonian poetry was in one of its deepest crisis ever. Over the decade, the situation has changed in both evolutionary and revolutionary ways. The year 1997, when the literary situation seems to have found a new stability, has been pointed out by a number of critics as the beginning of a new period with new qualities and values in Estonian poetry.

There is a line of continuity noticeable in Estonian poetry, connecting the 1980s and even earlier literary traditions with the poetry of the new century. Vallisoo, Mihkelson, Kareva, Hirv, Önnepalu, Kaplinski serve as examples of that line.

The wild spirit of experimentation is manifested in the poetry of such authors as Kivisildnik, Sinijärv, Suuman, Trapeež and Mogučī.

Young poets’ making of collective appearance also seems characteristic of the 1990s. Such groupings as Erakkond, NAK, TNT, Öigem Valem have remarkably contributed to the changing situation of Estonian poetry.

Among the strong and independent new authors who have emerged during the decade, Soomets, Ojamaa, Viiding-Vee, Ehin, Ränik and Kauksi Ülle are mentioned.

The liberation of the publishing system in the beginning of the 1990s has enabled a number of authors to issue collections of poems withheld before. B. Viiding, Isotamm, Tamm, Ollinovski, Varblane serve as some examples.

And, last but not least, the exile Estonian poets’ work has returned to their homeland. Among others, Ivask, Grünthal, Lepik, Laaman and Kindlam have had their poetry published in Estonia. With such tendencies, Estonian poetry seems to be gaining in both quantity and quality, and the development perspectives for it are outstandingly good.

ONE MAY GO HUNGRY AT A WELL-LADEN TABLE...

This is an insight into the children's fiction from the librarian's point of view, which has been published during a few last years. The proportion of translations into Estonian is quite large from the whole amount of children's books. They are comparatively new foreign publications, predominately from the 1990s, that reach our readers.

There is a wide selection of children's and juvenile literature. The major part of the publications is intended for pre-school children and early-classes schoolchildren. The older the children grow, the fewer choices there are of books for them. When it comes to juvenile literature, we witness the truth that it is difficult to find any reasonable books among the new arrivals, especially of domestic origin.

Children are entertained differently, mainly by junk literature of American origin. There is only one book (*Ühe nohiku seiklused* (Adventures of a Meek Boy) by J. K. Richardson), that describes the life of an Estonian teenager in the present. The books, which provide moral support and balanced development, can be counted on the fingers of one hand.

The variety of books for the children of middle school age is wider and, to some degree, their contents are more reasonable than juvenile literature. These books embrace science fiction, adventure, mental life psychology, everyday and school life. Again, domestic authors and their books are missing. No one has dared write about the life of the middle school child in the newly restored Republic of Estonia.

It seems that the Estonian writer willingly writes only for small children. In addition to artistic fairy tales, some books describing school and daily life have appeared (*Kollased koolilood* (Yellow School Stories) by H. Rand, *Neli hommikut ja üks õhtu* (Four Mornings and One Night) by J. Vaiksoo, *Ülejõe, Kassilaidi pealinnas* (at Ülejõe, the Capital of Kassilaid) by V. Ränik). The recent shortage of original publications has begun to be relieved.

A variety of translations for toddlers more often leaves an impression of a random selection and poor translation. Poor translation quality is an essential issue in the case of juvenile literature as well; because of its harmful effect on language perception it needs to be discussed separately. The shiny outer appearance of publications and cheap production seem to be the only things that matter to publishers. A cheap children's book is likely to reveal its poor contents.

The role of the librarian is to orient him/herself in the endless flow of different books and direct their readers to ones of acceptable quality.

Krista Kaer

FICTION IN TRANSLATION 2000

The article deals with the translated literary fiction and poetry in 2000. Estonia boasts of a long translation tradition, and translated books usually play an important role in the local cultural life. In 2000, there were altogether 337 translated titles, of which 62 can be called literary fiction. The largest number of books (40) has been translated from English, followed by German, French and Norwegian. That means, of course, that the translation policy as such is still biased and the English language is dominating. It should also be mentioned that most books translated from English belong to British and Irish literature. Estonia once prided itself on its good choice of American titles but now the situation has changed. Only a few important new American writers have been represented in Estonian translations.

Speaking about the general situation it should be noted that compared to the Scandinavian countries, Estonia is still a couple of steps behind. On the one hand we have to fill in the gaps of the Soviet period, on the other, we have not managed to translate books as quickly as we would like to. Estonian readers are rather conservative and they prefer well-known authors to the new ones. In that field libraries could help. People who would not buy books by unknown authors would probably ask information in the libraries and read books there. The publishing houses should also try and give more information on their publications.

Tiina Tarik

SOME BORDERLINES ON RECREATIONAL LITERATURE

The article deals with the nature and functions of recreational literature. There is no clear borderline between recreational literature and so-called "real literature". Recreational literature is mostly defined as easily readable fiction that satisfies the reader's emotional rather than intellectual needs. Instead of the intricacies of human psychology the focus is concentrated on the plot, intrigue, adventures and emotional affairs. The principal goal is to entertain the reader, make a compensatory and relaxing effect on him. Thus recreational literature fulfils a rather important social task.

Recreational literature can be divided into several branches: romances and love stories (women's literature), historical fiction, novels of adventure, thrillers, crime fiction, science fiction and fantasy, horror and humor. The article gives a short characterization of each branch, focusing on the authors that have been more widely translated into Estonian.

In conclusion one can state that recreational literature plays a considerable role in helping the reader to get rid of everyday worries and enjoy a diversion by giving him an opportunity to forget real problems and identify himself with the characters of the illusory world. Literature for idle hours is in itself neither good or bad, it is a matter of taste and choice. Still it should be pointed out that the Estonian publishers who issue an imposing bulk of recreational fiction often pay too little attention to the editing process.

Anne Rande

COOPERATION AS A SIGN OF TIME, OR A NEW SPRING OF ESTONIAN CHILDREN'S LITERATURE

Estonian children's literature is examined from the perspective of the Estonian Children's Literature Information Centre. It is stated that children's literature deserves even more attention than adult literature. The main concern is high printing costs of books and limited finances. However, the Cultural Endowment of Estonia has helped carry these expenses and has supported the children's magazines *Hea laps* (Good Child) and *Täheke* (The Star). The Memorial Foundation of the writer Juhan Jaik's descendents has also supported the publication of children's literature.

Altogether, there are seven children's literature awards, the most popular among them is the award *Nukitsamees* (Bumpy). In the autumn of 2000, in collaboration with the Estonian Children's Literature Information Centre and the Central Committee of the Estonian Book Year, the self-initiative project *Miku-Manni oma raamat* was realised. The book by Heino Käo was given to all the children who entered the first class at school on 1 September.

32 manuscripts were submitted to the contest of original juvenile books for 14–17 year-old youngsters organised by the Estonian Children's Literature Information Centre and the *Tänapäev* publishers on 1 April 2000. The first prize was presented to the juvenile narrative *Kuidas elad, Ann* (How are You Doing, Ann?) by Aidi Vallik.

The shortage of new fiction in school libraries is the problem that should be discussed again and again. It is important that in the Year of the Book, in addition to the Internet, every child should find a book to read on his or her table. Reading should be a joy.

Marje Tamre

ESTONIAN LIBRARIANSHIP 2000 AND THE PUBLIC OPINION

We need to admit that for the first time the Estonian libraries have been the centre of media attention for such a long period, although the reasons have not been the most pleasant ones.

The most significant event, which has influenced Estonian librarianship, is the Estonian Book Year, which has especially affected small libraries, which have received the opportunity to prove their importance in local life. Also, we need to emphasise the changes and new teaching methods that have been accepted in the librarians' training, the new standard for the libraries' work efficiency measurement, the public libraries Internet project with a total cost of 26 million kroons, and the international conferences and seminars held in Estonia.

Still, there have been other aspects in the library world which need to be pointed out. One of these was the sudden appearance of the libraries' development project for the years 2000 to 2002 ordered by the Ministry of Culture of Estonia from the National Library of Estonia. The project foresaw rapid and fatal changes in the library network without any preceding discussions or argumentation, like closing plans for two libraries in Estonia, the Estonian Medical Library and the Estonian Academic Library. This decision caused serious discussions in the media. Well-known scientists and the public leaders strongly opposed the attempts of the Ministry of Culture and supported the existence of the library.

Another wave of discussions and argumentation arose after the Council of the National Library of Estonia made public the decision that stated that the Library was willing to close its doors to the students under sixteen years. The public disagreed with the decision of the library and resisted the policy of excluding children from the library. The media did not agree to the arguments that the task of the Library was not to serve children under the statement that the library's budget had not increased.

This article is an attempt to summarise the materials that have been published in the media - both print and electronic, concerning the libraries' development project and the National Library's services for school children. It could be considered as an introduction to the deeper investigation of the reality of Estonian librarianship on what proposals for the future development could be suggested.

Elle Tarik

ISSUES DISCUSSED BY RURAL LIBRARIANS: A DECADE OF SEMINAR CAMPS

On the initiative of the re-established in 1989 Estonian Librarians' Association, various committees, sections and working groups dealing with different areas of librarianship started their activities.

The Section of Rural Libraries, which was established in 1990, questioned librarians to find out in what common activity they wanted to engage. The responses revealed that strengthening contacts with colleagues was considered important, including the arrangement of seminar camps.

From 1991 to the present day, each year summer camps are arranged in different counties to let the participants get acquainted with as many libraries as possible.

The librarians have jointly discussed the future and the present day of rural libraries. More carefully have been examined such issues as the impact of the new administrative arrangement, legal problems, relationship with local authorities, publishing policy, the mission of libraries as information centres, development activities, the uniting of village and school libraries, and the acquisition policy.

In connection with the increase in the price of books and the reduce of financial resources, the acquisition problems arose, and a new working group dealing with the acquisition problems of public libraries was formed.

Rural librarians have demonstrated themselves at the seminar disputes as professionals who are aware of their problems and who collectively seek ways of solving them. What they still need is courage and good communication skills. In the future they should try to train themselves in this sphere and also raise their self-esteem.

Janne Andresoo

THE ESTONIAN NATIONAL BIBLIOGRAPHY

The article focuses on the most essential problems of the compilation of the Estonian national bibliography during its almost one and a half century long history. A modern national bibliography is part of the information infrastructure of a state. It has become a service, which provides the library network with cataloguing data of the publishing output of a country.

Due to political and technological changes in Estonian society in the 1990s a concept of the national bibliography has to be revised. New information carriers introduced at the end of the 20th century have altered the definition of the book; the coverage of the national bibliography has also been extended. In accordance with the Estonian Legal Deposit Act, Estonian national items include now printed matter, audio-visual materials and electronic publications on physical carriers. Thus, the Act does not cover online publications. The revising of the Estonian Legal Deposit Act will begin this year, aiming also to cover remote access publications.

The fact that the Estonian national information and cultural heritage is not only in the printed format motivated the National Library of Estonia to launch the project ERICA (Electronic Resources on the Internet: Cataloguing and Archiving) in March 2000. It aims to create methods and tools for collecting, registering and archiving electronic publications distributed on the Internet. The ERICA project is involved in working out the national cataloguing policy concerning Internet resources, and tries to give an answer to the question whether the National Library of Estonia should start cataloguing domestic online publications into the national bibliography. If this is the case, its first task will be to elaborate inclusion criteria and registration methods for such materials. The inclusion criteria for the printed matter and electronic publications in hand-held form in the Estonian national bibliography have already been formulated. Basically, these criteria should also apply to Estonian online publications.

The article provides a survey of the bibliographic control of Estonian online publications and the principles of selecting special types of material into the national bibliography. As bibliographic recording is connected with access to the recorded items, the collecting and archiving problems of Internet publications are also examined.

Evi Rannap

ABOUT THE LIBRARIANS' AND INFORMATION SPECIALISTS' CODE OF ETHICS

The author overviews the history and process of forming the Code of Ethics of Estonian Librarians and Information Specialists, the activities of the creators of the Code of Ethics' working group, and the principles which were considered important for the code. The requirements set for librarians and information specialists are listed, with more emphasis on the extent of responsibility towards their specialty and society.

Ivi Tingre

THE MINISTRY OF CULTURE OF THE ESTONIAN SSR AND LIBRARIES, 1974–1992

The 1970s were recognised as stagnant years in Soviet society. However, even at this period attempts were made to promote Estonian librarianship, although the entire activities were subordinated to ideology. The attention was directed to the improvement of the material conditions of libraries. The centralisation of the public libraries' network began in 1971 and was concluded in 1975.

In the 1970s and 1980s socialist competitions between libraries were initiated. In spite of a socialist tendency of these competitions, attempts were made to measure essential and special activities of the libraries. The goals of the socialist competitions were to increase the number of readers, to strengthen the socio-political propaganda, and to improve economic conditions of libraries.

In the 1970s, various library commissions were established in Estonia to deal with different spheres of library activities. For example, commissions for collections, catalogues, reader service, bibliography, methodology, automation, scientific work management, etc. were formed. The new classification system adopted at that period in Moscow caused trouble and was not accepted in Estonia.

At the end of the 1980s and the beginning of the 1990s the horizons slightly broadened. Libraries started to independently participate in IFLA congresses, disclose special collections and procure émigré literature, which up to then had been mostly banned.

The Estonian Librarians' Association was re-established. On 9 June 1988, after long years the V Congress of Estonian Librarians was convened. The changes in society involved changes in the library community, including the liquidation of the State Libraries' Inspectorate, which had coordinated and supervised library work.

Maara Üksti

A STORY OF THE UNION CATALOGUE IN ESTONIA, 1956-1999

The compilation of the union catalogue of foreign books in the form of card catalogues began by the command from Moscow in the State Library of the Estonian SSR in 1956. The compilation of a printed catalogue by

computer appeared on the agenda in 1973 and turned out a complicated and exacting work. The article provides a lot of factual information and focuses more deeply on this process. The collaboration with the Estonian Institute of Scientific and Technical Information and Economics Research dragged, the publications were not issued at the requested time. The Department of Union Catalogues was established on 1 February 1979. As the duties of the Department covered also scientific and methodological work, it was necessary to compare the work of the corresponding field in other libraries. The range of activities included lectures for librarians, regularly arranged control visits, the introduction of library performance in other Republics of the Soviet Union. Beginning with 1999, in connection with the implementation of the integrated library system INNOPAC the completion of the card catalogues and the compilation of the union catalogue of foreign books were discontinued. Approximately 368,480 cards were completed by that time.

Anne Klaassen

MY WAY TO BIBLIOGRAPHY

These are memories of school years, the completion of higher education and the involvement in the Estonian library world of the Soviet period by a distinguished librarian. The time of working in the Estonian Academic Library, where Anne Klaassen was Head of the Publishing Department for a long time, is covered more thoroughly.

Marje Aasmets

HELMI MASING'S 90TH ANNIVERSARY

Helmi Masing is one of the most distinguished representatives of Estonian librarianship who for the most part of her life worked in the National Library of Estonia (1937–1969). For decades she remained a leading specialist in classification. She was a lecturer and a university teacher. Helmi Masing has issued 29 publications. She was the first to write a more profound Estonian-language review of the principles of subject indexing. She has been also involved in the creation of terminology in this subject. Helmi Masing is a Honorary Member of the Estonian Librarians' Association.

HISTORY AS A NARRATIVE

The article analyses *Eesti raamatukogude ajalugu* (The History of Estonian Libraries) by Kaljo-Olev Veskimägi published in 2000. The way of description by Veskimägi, a historian who has long and enthusiastically studied the history of libraries, may be called a narrative, or just a story. The author makes comments on himself as the narrator, constantly changes direction of his narration and refers to a possible subject development. His narration is popular and fluent, but this manner of narration also reveals a weak point of the book. Inessential details that do not advance the research into librarianship are described too often. The first chapters of the book provide a certain kind of popular enlightenment instead of dealing with the discussion of more serious problems. Although a history can be written in many different ways, Ruutsoo presumes that a narrative is not a prolific way of describing history. According to the critic, Veskimägi has not reached the required factual level of the history of Estonian libraries, as compared with Kyra Robert and Piret Lotman.

The chapter covering the second half of the 19th and the first half of the 20th centuries is considered the most informative and original part of the monograph, since the type and the extent of the source material serve the narrative approach best.

To fit librarianship into the context of varying political regimes and the cultural policy proves complicated. Veskimägi gives a democratic review of librarianship of the Republic of Estonia (1918-1940) – without glorifying that period; still, the coverage of the development tendencies and the changes in book collections and readership, due to abundant information, should have been more extensive. The weakest part of the book is the description of Estonian libraries of the last occupation period. The obviously unpleasant for Veskimägi period is not analysed well enough.

According to Ruutsoo, the library world of the years of the restoration of independence and the following period are also covered insufficiently.

However, in summary, a years-long research of a hard-working person deserves our gratitude – *Eesti raamatukogude ajalugu* is a certain signpost in our specialty, and the book itself is a very informative research object.

Krista Talvi

**ABOUT THE ACTIVITIES
OF THE ESTONIAN LIBRARIANS' ASSOCIATION
IN 2000**

The Board's Report for the Annual Meeting on 28 February 2000

In 2000 the Estonian Librarians' Association comprised 714 members, 13 of them were honorary members.

The goal of the Board of the Estonian Librarians' Association in the year 2000 was to raise the activity of the members, especially within the rural branches of the ELA. For this purpose a contest of regional branches was announced. Unfortunately, the contest did not involve new energy into the undertakings in all regions of Estonia. Only in the counties of Tartu, Võru, Jõgeva and Põlva the activities of the Association were as good as before.

The Board of the Estonian Librarians' Association presented the Annual Award to Ere Raag from Võrumaa and the Prize of Merit to Marje Aasmets from the Estonian Academic Library and Jüri Järs from the Tallinn Technical University Library. The Friedrich Puksoo Annual Award was given by the Estonian Librarians' Association jointly with the Tartu University Library to Endel Valk-Falk as the best researcher in the field of book history, science and librarianship. The Best Bibliography Author's Award was given jointly with the Estonian Academic Library for the best bibliography.

The Estonian Book Year (23 April 2000 – 23 April 2001, to celebrate the 475th anniversary since the publication of the first Estonian-language catechism) influenced also the activities of the Estonian Librarians' Association. In collaboration with the Estonian Academic Library the conference *Eesti trükis III* (The Estonian Publication III) was arranged. The leading principle of the organised Library Days was “The Book is the Pride of Estonian People”. The knowledge of Estonian literature was the main theme of the annual literary contest.

In connection with the dispute over research libraries at the second half of the year, a reference day “Science and Research Libraries” for library professionals was organised involving Estonian scientists to deliver lectures.

A traditional public forum “Libraries in Knowledge-Based Society” was organised. To gain new knowledge and skills, the following events were arranged for librarians: a contest “Information Search on the Internet,” the exchange of ideas “The Librarian – a Profession of the 21st Century”,

summer camps of the Section of Rural Libraries and the Section of School Libraries, and a seminar about the literature on regional studies initiated by the Antiquarian Book Committee for the county libraries and museums.

Sixteen Estonian librarians delivered their papers at the VI Congress of the Baltic librarians "Library as an Information Gateway to the New Millennium" in Vilnius.

The sections (3), committees (7) and working groups (2) of the Estonian Librarians' Association proceeded their work, as usual. The working group of the Education Committee, for instance, conducted the Librarians' and Information Specialists' Code of Ethics project. The working group of the Book Property Protection dealt with legal problems of book protection, the Classification and Indexing Committee introduced the issued Estonian-language UDK classification charts. The working group of the Acquisition Policy of the public libraries compiled for rural librarians two selective lists of the 1999 and the first half of 2000 publications.

AUTORID * AUTHORS

- Marje AASMETS Eesti Akadeemilise Raamatukogu süstematiseerimise sektori juhataja
Head of the Section of Classification, Estonian Academic Library
- Janne ANDRESOO Eesti Rahvusraamatukogu peabibliograaf
Coordinator of Bibliographic Activities, National Library of Estonia
- Krista KAER tõlkija ja kirjastaja (kirjastus "Varrak")
Translator and Publisher (Varrak publishers)
- Maie KALDA kirjandusteadlane
Researcher
- Anne KLAASSEN Eesti Akadeemilise Raamatukogu bibliograaf
Bibliographer, Estonian Academic Library
- Krista KUMBERG Lääne Maakonna Keskraamatukogu lasteosakonna bibliograaf
Bibliographer, Children's Literature Department at the Lääne County Central Library
- Maire LIIVAMETS ajakirja "Raamatukogu" toimetaja, kirjanduskriitik
Editor of the journal "Raamatukogu" (Library), Literary Critic
- Reet OLEVSOO Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu büroojuhataja
Secretary, Estonian Librarians' Association
- Anne RANDE Eesti Lastekirjanduse Teabekeskuse direktor
Director, Estonian Children's Literature Information Centre
- Evi RANNAP emeriitprofessor, Tallinna Pedagoogikaülikool ERÜ auliige
Professor Emeritus, Tallinn Pedagogical University, Honorary Member of ELA
- Hando RUNNEL kirjanik, Eesti Raamatu Aasta Peakomitee esimehe asetäitja
Writer, Vice-chairman of the Central Committee of the Estonian Book Year

Rein RUUTSOO	Tartu Ülikooli professor <i>Professor, Tartu University</i>
Margit STAMM	Eesti Rahvusraamatukogu raamatukogunduse osakonna infospetsialist <i>Infospecialist, National Library of Estonia, Library Science and Development Department</i>
Asko TAMME	Eesti Raamatukoguvõrgu Konsortsiumi tegevdirektor <i>Executive, Consortium of Estonian Libraries Network</i>
Krista TALVI	Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu juhatuse esinaine Eesti Rahvusraamatukogu raamatukogunduse osakonna täienduskoolituse peaspetsialist <i>President, Estonian Librarians' Association Main Specialist in Continuing Professional Development, Library Science and Development Department, National Library of Estonia</i>
Marje TAMRE	Concordia Rahvusvaheline Ülikool Eestis Raamatukogu direktor <i>Director of the Library, Concordia International University Estonia</i>
Elle TARIK	Tartu Linna Keskraamatukogu raamatukoguhoidja <i>Librarian, Tartu City Central Library</i>
Tiina TARIK	Tartu Linna Keskraamatukogu väliseesti kirjanduse osakonna peaspetsialist <i>Assistant Librarian, Tartu City Central Library</i>
Ivi TINGRE	ERÜ auliige, pensionär <i>Honorary Member of ELA, retired</i>
Kadri TÜÜR	kirjanduskriitik ja luuletaja <i>Literary Critic and Poet</i>
Maara ÜKSTI	pensionär <i>Retired Librarian</i>